

zborník

SÚČASNÉ PRÁVNE MYSLENIE A RÍMSKOPRÁVNA TRADÍCIA

Dančiaková, Ivančík, Pétiová (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

zborník

SÚČASNÉ PRÁVNE MYSLENIE A RÍMSKOPRÁVNA TRADÍCIA

Valéria Terézia Dančiaková
Ján Ivančík
Veronika Pétiová
(zost.)

2023

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

Súčasn \acute{e} pr \acute{a} vne myslenie a r \acute{i} mskopr \acute{a} vna trad \acute{i} cia / Val \acute{e} ria Ter \acute{e} zia Dan \acute{c} iakov \acute{a} , J \acute{a} n Ivan \acute{c} ik, Veronika P \acute{e} tiov \acute{a} (zost.). Bratislava : Univerzita Komensk \acute{e} ho v Bratislave, 2023. 152 s. ISBN 978-80-7160-697-0

Zborn \acute{i} k je v \acute{y} stupom z vedeck \acute{e} ho projektu VEGA \acute{c} . 1/0548/22 s n \acute{a} zvom Kr \acute{i} za d \acute{o} v \acute{e} ry a jej r \acute{i} mskok \acute{a} nonick \acute{e} rie \acute{s} enia.

©Autori

Zostavovatelia: Val \acute{e} ria Ter \acute{e} zia Dan \acute{c} iakov \acute{a} , J \acute{a} n Ivan \acute{c} ik, Veronika P \acute{e} tiov \acute{a}

Redak \acute{c} n \acute{a} \acute{u} prava: Veronika \acute{T} a \acute{z} k \acute{a}

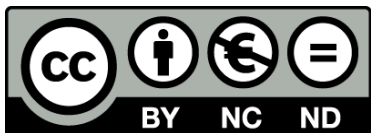
N \acute{a} vrh ob \acute{a} lky: Jozef Andra \acute{s} ko

Recenzenti: JUDr. Kamila Bubelov \acute{a} , PhD.

prof. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turo \acute{s} ik, PhD.

Vydala Pr \acute{a} vnick \acute{a} fakulta Univerzity Komensk \acute{e} ho v Bratislave v roku 2023

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-697-0

Publik \acute{a} cia je \acute{s} iren \acute{a} pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je mo \acute{z} n \acute{e} opakovanie pou \acute{z} iva \acute{t} za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomer \acute{c} n \acute{e} \acute{u} \acute{c} ely, pr \acute{i} tom nie je mo \acute{z} n \acute{e} z diela ani jeho jednotliv \acute{y} ch \acute{c} ast \acute{i} vyhotovi \acute{t} odvoden \acute{e} dielo formou spracovania alebo in \acute{y} ch zmien.

Obsah

Predhovor	6
Martin Gregor	
Staronová tváň rímskeho trestného práva	8
Michal Skřejpek	
<i>Vis et metus</i> – rímskoprávne inšpirácie v kánonickom manželskom práve	18
Matúš Nemeč	
Vzájomná vyživovacia povinnosť rodičov a detí a ďalších príbuzných v klasickom a justiniánskom rímskom práve	28
Róbert Brtko	
Kánonista Gracián a rímske právo	45
Vojtech Vladár	
Povinnosti správcov majetku podľa kánonického práva so zreteľom na rímskoprávne pramene a aktuálne otázky	63
Veronika Čunderlík Čerbová	
Právna úprava manželstva v novom českom kódexe súkromného práva a rímskoprávna tradícia	75
Matej Pekarík	
Stipulácia podľa rímskeho práva v papyrusoch P. Yadin 21 a 22 Archívu Babathy	90
Valéria Terézia Dančiaková	
Abstrakcia a generalizácia pojmov v rímskom práve	99
Ján Ivančík	
Environmentálny rozmer rímskeho súkromného práva	110
Jana Prnová	
Inštitút <i>societas</i> a presahy v modernom práve	123
Ľuboš Dobrovič	

Měnová reforma císaře Diokleciána	130
Jiří Lacman	
Komentátori a ich přístup k <i>Lex Aquilia</i>	136
Lukáš Hájek	

Predhovor

Tento zborník predstavuje sumár vybraných príspevkov, ktoré boli prezentované na 22. ročníku Konferencie právnych romanistov Českej republiky a Slovenskej republiky. Konala sa 4. – 5. novembra 2022 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, pričom jej rokovanie sa nieslo v znamení témy: Súčasné právne myslenie a rímskoprávna tradícia. Hľadanie romanistických východísk a inšpirácií pre súčasnú právnu vedu sa stalo v posledných rokoch pomerne častým predmetom našich diskusií, preto sme sa radi chopili príležitosti a venovali našu konferenciu problémom, ktoré robia z rímskeho práva večne mladú vedeckú disciplínu. Napokon už Johann Wolfgang von Goethe prirovnal rímske právo ku kačke, ktorá možno na chvíľku aj ponorí svoju hlávku do vody, ale vždy sa víťazoslávne vynorí. Organizácia konferencie bola zastrešená grantom VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“ (zodpovedný riešiteľ: prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.). Náš zborník je z uvedeného dôvodu aj jedným z výstupov tohto grantu.

Konferencia mala nádych výnimočnosti vo viacerých rovinách. Zrejme najviac nám utkvie v pamäti skutočnosť, že išlo o prvé stretnutie právnych romanistov od vypuknutia celosvetovej epidémie, všeobecne známej ako COVID 19 (odborne pod skratkou SARS-CoV-2). Pôvodne sa mala uskutočniť už v máji 2020 na tému Výzvy rímskeho práva pre súčasnú podobu vecných práv, prihlasovanie na túto konferenciu bolo spustené vo februári uvedeného roku. O niekoľko týždňov neskôr však celú spoločnosť ochromila epidémia spôsobom, ktorý bol aspoň pre naše generácie ťažko predstaviteľný. Rimanom boli podobné krízové javy známe, čoho príkladom je napr. inštitút testamentu v čase moru. Napriek tomu našej spoločnosti chvíľu trvalo, kým sa neočakávaným pomerom prispôbila.

Väčšina vedeckých a výučbových aktivít v priebehu nasledujúceho obdobia spočívala alebo sa presunula do online-priestoru. Na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave prebiehala dištančná výučba rímskeho práva pomocou rôznych internetových komunikačných platforiem od marca 2020 prakticky až do mája 2022. Online-výučba sa za tento čas stala pomerne rafinovanou náhradou, aby z obsahového hľadiska čo najviac kompenzovala inak nenahraditeľnú osobnú formu výučby. Keď sa v roku 2022 postupne vrátil život do bežných kolají, priaznivejšie podmienky nám umožnili opäť pomýšľať na organizáciu romanistickej konferencie. Aktualizačný moment rímskeho práva zostal prítomný, napokon sme sa však jej nosnú tému rozhodli formulovať relatívne abstraktnejšie.

Priebeh našej konferencie pripadol na začiatok novembra roku 2022, ktorý sa niesol v znamení viacerých pozoruhodných dátumov. Radi by sme ich na tomto mieste

uviedli. Krátko pred konaním konferencie – 27. októbra 2022 – totiž uplynulo presne 110 rokov od narodenia Karola Rebra, prvého slovenského profesora rímskeho práva. O niečo neskôr sme si mohli pripomenúť, že na 14. november 2022 pripadá 170. výročie narodenia Leopolda Heyrovského, zakladateľa českej právnej romanistiky. Napokon je milou zhodou náhod, že priamo počas rokovacieho dňa konferencie (4. november 2022) oslávil profesor Michal Skřejpek 65. narodeniny.

Príspevky v zborníku majú podľa nás rôznorodú povahu a zasahujú takmer do všetkých oblastí právnej romanistiky, ba dokonca niekedy aj do príbuzných odborov. Dúfame, že predkladaný zborník poskytne čitateľovi podnetné úvahy na premýšľanie o nadčasovosti rímskeho práva a jeho rôznych podobách v súčasnosti.

V Bratislave, 22. januára 2023

doc. JUDr. Martin Gregor, PhD.

Staronová tvář římského trestního práva

Michal Skřejpek

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Abstract: Roman criminal law was far from being subject to reception as private law. Yet in the Justinian Digests, and in other legal texts, we find a surprising number of modern elements. These include not only the application of the principle of *in dubio pro reo*, but also the consideration of mitigating and aggravating circumstances, or the punishment of professional prohibition.

Abstrakt: Římské trestní právo nebylo zdaleka předmětem recepce, jako právo soukromé. Přesto v justiniánských Digestech, ale také v dalších právních textech nacházíme až překvapivě mnoho moderních prvků. Nejedná se pouze o uplatňování zásady *in dubio pro reo*, ale také o přihlížení k polehčujícím a přitěžujícím okolnostem, nebo o trest zákazu výkonu povolání.

Keywords: roman criminal law, reception, mitigating circumstances, aggravating circumstances, *in dubio pro reo*, professional prohibition

Klíčová slova: římské trestní právo, recepce, polehčující okolnosti, přitěžující okolnosti, *in dubio pro reo*, zákaz výkonu povolání

Jestliže se hovoří o recepci římského práva, má se na mysli právo soukromé. Je to obecně přijímané cliché. Více než často se zapomíná, že na další osudy kontinentálního práva neměly vliv pouze ty myšlenky římských právníků, kteří se věnovali různým aspektům soukromého práva, ale stejně tak také ti, kteří zastávali nejrůznější funkce v římské administrativě. Museli se tedy nutně zabývat také právem veřejným, a pokud se jednalo o správce provincií, nebo dokonce praefekty, bylo to rovněž právo trestní. Stejně tak mají v záplavě konstitucí římských císařů významné místo ty, které byly věnovány právě této oblasti práva. V římskoprávních pramenech tak se proto nachází celá řada až překvapivě moderních trestně právních postupů a dokonce, možná překvapivě, i obecných pravidel. V dalším právním vývoji upadly v zapomenutí a „objevovány“ byly až v daleko pozdějších dobách, kdy se trestní právo vymanilo z „okovů“ primitivního středověkého nazírání na funkci trestu a jeho přiměřenost.

Již v antickém Římě byly totiž při trestání pachatelů trestných činů používány obdobné postupy jako v současnosti, a také při stanovení výše trestu bylo přihlíženo ke stejným okolnostem. Obecně snad můžeme konstatovat, že „římský“ a dnešní pohled na trestní právo se nejenže v zásadě nerozcházel, ale spíše byl v mnoha ohledech téměř stejný.

Jako základní text při zkoumání uvedené problematiky nám mohou více než dobře posloužit knihy 47. a 48. justiniánských Digest, které jsou věnovány právě otázkám spojených s trestním právem. Vyjděme z devatenáctého titulu 48. knihy nazvaného *De poenis* (O trestech), přičemž nepochybně nejdůležitějším ze sem zařazených textů je následující fragment pocházející z díla Claudia Saturnina *De poenis paganorum*, který je nutné i přes jeho značný rozsah citovat v téměř ezkrácené podobě:

Aut facta puniuntur, ut furta caedesque, aut dicta, ut convicia et infidae advocaciones, aut scripta, ut falsa et famosi libelli, aut consilia, ut coniurationes et latronum conscientia quosque alios suadendo iuvisse sceleris est instar. 1. Sed haec quattuor genera consideranda sunt septem modis: causa persona loco tempore qualitate quantitate eventu. 2. Causa: ut in verberibus, quae impunita sunt a magistro allata vel parente, quoniam emendationis, non iniuriae gratia videntur adhiberi: puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pulsatus est. 3. Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit et eius qui passus est: aliter enim puniuntur ex isdem facinoribus servi quam liberi, et aliter, qui quid in dominum parentemve ausus est quam qui in extraneum, in magistratum vel in privatum. in eius rei consideratione aetatis quoque ratio habeatur. 4. Locus facit, ut idem vel furtum vel sacrilegium sit et capite luendum vel minore supplicio. 5. Tempus discernit emansorem a fugitivo et effractorem vel furem diurnum a nocturno. 6. Qualitate, cum factum vel atrocius vel levius est: ut furta manifesta a nec manifestis discerni solent, rixae a grassaturis, expilationes a furtis, petulantia a violentia. ... 7. Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui unum suem subriperit, ut fur coercebitur, qui gregem, ut abigeus. 8. Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta: quamquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit puniat. Et ideo apud graecos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud praecipuum poetarum scriptum est¹

(Trestány jsou skutky, jako je krádež a vražda, nebo slova jako je pohanění a nepoctivé právní rady, nebo písmo, jako je falšování a hanlivé dopisy, nebo napomáhání jako je spiknutí a nadržování banditům a druhem zločinu také je, když

¹ D. 48, 19, 16 (Claud Sat. l. s. de poen. pag.). K této problematice např. SPOSITO G. *Quattuor genera ... septem modis*, s. 95 – 115.

někdo druhému pomáhá radou. 1. Tyto čtyři druhy jsou však posuzovány podle sedmi okolností: motiv, osoba, místo, doba, druh, velikost a následek. 2. Motiv: jako při bičováním, které nejsou trestány, jako užití úředníkem nebo rodiči, kdy se nemá za to, že jsou užitý za účelem urážky, ale popravy. Trestány jsou, když byl někdo v hněvu udeřen neznámým. 3. Na osobu je pohlíženo ze dvou stran, pachatele a poškozeného. Za ta samá jednání jsou jinak trestáni otroci, jinak svobodní, jinak ten, kdo se odvážil (něco učinit) pánovi nebo rodiči a jinak cizímu, úředníkovi nebo soukromé osobě. Při úvahách o tom, je brán v úvahu také věk. 4. Místo má za následek, že totéž (jednání) je buď krádeží, nebo svatokrádeží a zasluhuje si smrt nebo mírnější trest. 5. Doba odlišuje vzdálivšího se od uprchlíka² a denního nebo nočního pachatele vloupání nebo zloděje. 6. Druh, když byl trestný čin spáchán těžším nebo lehčím způsobem, jako je běžné odlišování krádeže zjevné a nezjevné, rvačky od pozdvižení, vloupání od krádeže, dotěrnost od násilí. ... 7. Velikost odlišuje zloděje od zloděje dobytka. Ten, kdo ukradne jedno prase, bude trestán jako zloděj, kdo stádo, jako zloděj dobytka. 8. K motivu se přihlíží, i když byl čin spáchán tím nejlaskavějším, i když zákon netrestá mírněji toho, kdo má zbraň za účelem zabít člověka, než toho, kdo zabil. ...).

Samotný autor tohoto textu je poněkud zahalen tajemstvím. Neznáme ani jeho celé jméno, ani úřednickou kariéru. Je však téměř jisté, že žil a působil ve 2. století n. l. Svědčí o tom především jemu adresovaný reskript císaře Antonina Pia³ a také jedna zmínka pocházející od Domitia Ulpiana, v níž se hovoří o tom, že za vlády císaře Hadriana působil jako legát v provincii Belgica⁴. Bezesporu se však jednalo o úředníka vzdělaného, o čemž svědčí skutečnost, že v uvedeném fragmentu cituje významné řecké autory. Jednak se odvolává na známého athénskému řečníka Démosthena, kdy ho cituje v souvislosti se způsobem spáchání trestného činu. Druhým případem je citace Homérovy Íliady, kterým dokládá mírnější trestání neúmyslně spáchaných činů.⁵

Další jistý problém spočívá v samotném názvu díla, z něhož byl citovaný text justiniánskými kompilátory převzat. Doslova ho totiž je možné přeložit jako „O

² Ve významu dezertujícího vojáka.

³ ... *ut divus Pius Claudio Saturnino rescripsit* - D. 20, 3, 1, 2 (*Marci l. s. ad form. hypoth.*).

⁴ ... *epistula divi Hadriani quam scripsit Claudio Saturnino legato Belgicae* (*Vat. Frag. 223*).

⁵ „když jsem k vám od Menoitia byl přiveden, jsa ještě chlapec,
ve váš z Opúnta dům – ach pro onu neblahou vraždu,
v den, kdy milého syna jsem zavraždil Anfidamantu –
bláhový hoch, byť nechtě, když při kostkách vzplanul jsem
hněvem!“

(Homér, Ílias, XXIII 85–88. překl. O. Vaňorný, Praha: Jan Laichter, 1942, s. 540).

trestech vesničanů“. Termín *pagani* je zde však nepochybně použit ve významu obyvatelé Římské říše, a to nižšího postavení.

Podívejme se nyní na tento text podrobněji, protože obsahuje celou řadu mimořádně zajímavých informací o tehdejších pojetí trestního práva a protože se římscí právníci teorií příliš nezabývali, můžeme ho z tohoto důvodu označit přímo za pozoruhodný. Cladius Saturninus totiž zformuloval vlastně samotné základy posuzování trestných činů.

Na začátku tohoto fragmentu jsou uvedeny příklady na různé druhy trestných činů, které nevyžadují většího komentáře. Snad jen drobná poznámka vztahující se k termínu *consilium*, který také může znamenat navádění či podněcování. Obrat *consilium inire*⁶ naznačuje, že spáchání trestného činu se rovnala i jeho pouhá příprava. Jako příklad může posloužit komentář k trestnému činu veřejného násilí podle *lex Iulia de vi publica* z roku 17 př. n. l., kdy se jedná nejen o „materiální“ jednání, když je skutková podstata tohoto trestného činu naplněna shromažďováním zbraní⁷, ale stejně již pouhým záměrem tak učinit.⁸

V tomtéž titulu Digest, do něhož byl zařazen fragment od Claudia Saturnina nalezneme jiný text, který zdánlivě popírá předchozí konstatování:

*Cogitationis poenam nemo patitur.*⁹

(Nikdo nemůže být potrestán za záměr.)

Citovaná zásada však pochází z Ulpianova komentáře k soudním vyhláškách, které výhradně upravovaly soukromé právo, přičemž tato část jeho spisu *Ad edictum* byla věnována žalobám proti jiným osobám než těm, které způsobily škodu,¹⁰ váže se tedy k deliktním obligacím a nikoli k trestnímu právu. Tuto kontroverzi musíme nepochybně přičíst rychlosti s jakou byla Digesta sestavena a jen svědčí o tom, že čtení tohoto zákoníku bez znalosti souvislostí může vést ke zcela nesprávným závěrům.

Existence postihu přípravy spáchání trestného činu se tedy v římském právu objevuje daleko dříve, než v justiniánském právu 6. stol. n. l. Nejsou to přitom pouze uvedené příklady z období vlády císaře Augusta, k nimž se řadí také usnesení senátu z 17 n. l., podle něhož byla trestná pouhá vůle použít jed, přičemž byl na takovéto případy vztažen trest podle zákona z roku 81 př. n. l. o úkladných vrazích a travičích (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*). Jedná se dokonce o doby daleko starší a kořeny

⁶ Objevuje se např. v D. 48, 4, 1, 1 (*Ulp. 7 de off. proc.*), který se týká postihu velezrady.

⁷ D. 48, 6, 1 (*Marci. 14 inst.*).

⁸ D. 48, 6, 3pr. (*Marci. 14 inst.*).

⁹ D. 48, 19, 18 (*Ulp. 3 ad ed.*).

¹⁰ Viz LENEL O. *Palingenesia iuris civilis*, s. 427.

tohoto pojetí sahají až na samotný počátek římské republiky, kdy byl takto konstruován trestný čin zvaný *affectatio regni* spočívající ve snaze obnovit v Římě královskou vládu.¹¹

V následující části tohoto fragmentu je rozebíráno proslulých *septem modis*, což není nic jiného než okolnosti spáchání trestného činu, ať již přitěžující nebo polehčující, na jejichž základě mohl soudce podle svého uvážení modifikovat ukládaný trest. Jednalo se o zcela nový prvek soudního řízení zavedený až v době císařství, a to pouze v rámci tehdy vzniklého úřednického procesu zvaného *cognitio extra ordinem*. Teprve v praxi nového císařského soudnictví se objevuje přístup zvaný *pro modo admissi*.¹² Není přitom vlastní pouze trestnímu procesu, ale používal se také běžně v řízení civilním.¹³ Zohledňování všech okolností případu soudcem je v římských právních památkách zmíněno na mnoha místech. Například v *Sententiae Pauli* z počátku 4. stol. n. l. v titulu „O výsleších otroků“ (*De servorum quaestionibus*) můžeme číst:

*In convictum reum, sive torqueri possit, sive non possit, pro modo admissi sceleris statuendum est.*¹⁴

(Podle spáchaného zločinu je třeba posoudit, zda na pachatele použít mučení, nebo nikoli.)

Ve stejném díle se pak říká, že v případě škody způsobené zvířetem bude na základě posouzení případu žaloba udělena proti vlastníkovi zvířete nebo proti jeho hlídači.¹⁵ Také v Digestech se s tímto přístupem setkáváme mnohokrát, například při stíhání osob, které v Egyptě poškodily zavlažovací systém¹⁶, u potulných kejklířů dopouštějících se krádeží v panice po vypouštění hadů mezi přihlížející¹⁷, nebo postihu spekulantů s cenami potravin.¹⁸ Není tady sporu o tom, že se jednalo o princip obecný.

¹¹ Liv. 2, 8, 2–3; 4, 15, 4.

¹² K tomu zejména DE ROBERTIS F. M. *La variazione della pena*, 1987.

¹³ Tak například v císařské konstituci z roku 212 n. l. v souvislosti s řízením o fideikomisech (C. 3, 6, 5)

¹⁴ PS 5, 16, 13.

¹⁵ *Feram bestiam in ea parte, qua populo iter est, colligari praetor prohibet: et ideo, sive ab ipsa sive propter eam ab alio alteri damnum datum sit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum vel custodem datur, maxime si ex eo homo perierit.* PS 1, 15, 2.

¹⁶ *In Aegypto qui chomata rumpit vel dissolvit (hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Niloticam continere), aequae plectitur extra ordinem: et pro condicione sua et pro admissi mensura quidam opere publico.* D. 47, 11, 10 (Ulp. 9 de off proc.).

¹⁷ *In circulatores, qui serpentes circumferunt et proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.* D. 47, 11, 11 (Paul. 1 sent.).

¹⁸ *In dardanarios propter falsum mensurarum modum ob utilitatem popularis annonae pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit.* D. 48, 19, 37 (Paul. 1 sent.).

S předchozí problematikou velmi úzce souvisí také formy zavinění.¹⁹ Aelius Marcianus píšící někdy po smrti císaře Septimia Severa při jejich vymezení používá pro pro římské právníky tak typický kazuistický způsob:

*Delinquitur autem aut proposito aut impetu aut casu. Proposito delinquent latrones, qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: casu vero, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit.*²⁰

(Protiprávní jednání je pácháno buď záměrně nebo impulzivně nebo náhodou. Záměrně páchají lupiči, kteří se sdružují. Impulzivně, když se v opilosti bojuje pěstmi nebo meči. Náhodou pak, když při honu zabije člověka zbraň hozená na zvíře.)

Jedním ze základních principů aplikace práva je jistě přiměřené a umírněné, nebo také můžeme říci rozumné, použití příslušné normy. O tom, že takto uvažovali také staří Římané svědčí následující úryvek z díla „O veřejných soudech“ již citovaného Marciana, který však s velkou pravděpodobností nevyjadřuje soukromý názor tohoto právníka, ale jedná se o citaci textu císařské konstituce:²¹

*Perspiciendum est iudicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiae gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quaeque res expostulat, statuendum est. Plane in levioribus causis proniores ad lenitatem iudices esse debent, in gravioribus poenis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.*²²

(Soudci musí dbát na to, aby nebyl vyměřen krutější nebo mírnější (trest), než vyžaduje případ. Nemá být usilováno o přísnější nebo mírnější pověst, ale ať je rozhodnuto po zvážení případu s přihlédnutím k tomu, co vyžaduje. V méně závažných případech mají být soudci určitě nakloněni k laskavosti, u těžších trestů ať přísnost zákonů doprovází umírněná laskavost.)

Jeden z obecných principů římského trestního práva se vztahuje k ukládání trestů. Snad je zbytečně připomínat, že tresty nemají sloužit k vykonání pomsty na pachateli, jako tomu bylo často v minulosti, ale k jeho nápravě. Možná překvapivě vycházelo z tohoto pohledu také římské právo:

¹⁹ K tomu např. MUCIACCIA G. *Sull'uso del termine „casus“*, s. 333-356.

²⁰ D. 48, 19, 11, 2 (*Marci. 2 de iud. publ.*).

²¹ SANTALUCIA B. *op. cit.*, s. 248, pozn. 210.

²² D. 48, 19, 11pr. (*Marci. 2 de iud. publ.*).

*Si poena alicui irrogatur, receptum est commenticio iure, ne ad heredes transeat. cuius rei illa ratio videtur, quod poena constituitur in emendationem hominum: quae mortuo eo, in quem constitui videtur, desinit.*²³

(Na základě výkladu práva bylo přijato, že když je někomu vyměřen trest nepřechází na dědice. Má se za to, že důvodem tohoto rozhodnutí je, že trest slouží k nápravě lidí. Zaniká smrtí toho, komu byl uložen.)

O tom, že takovéto úvahy nebyly nijak mimořádné svědčí mimo jiné zmínka v *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* sepsané někdy na poč. 5. stol. n. l..²⁴

V 19. titulu 50. knihy Digest nalezneme také zásadu *in dubio pro reo*:

*Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari divus Traianus Adsidio Severo rescripsit. Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari.*²⁵

(Božský Traianus také odepsal Adsidiovi Severovi, že nelze někoho odsoudit jen na základě podezření. Je lepší ponechat nepotrestaný skutek vinného než odsoudit nevinného.)

Tento text se sice váže k počátku 2. století n. l., kdy vládl císař Traianus, avšak tento princip byl uplatňován v římském trestním právu již daleko dříve.²⁶

Právě s vládou tohoto císaře se pojí také další rozhodnutí, které bychom mohli bez jakékoli nadsázky označit za osvícené, zejména pokud ho srovnáme s praxí daleko pozdějších století. Jedná se o zákaz přihlížet k anonymním udáním, který je obsažen v korespondenci mezi tímto vládcem a Pliniem mladším.²⁷

Kromě již uvedeného principu je v Digestech obsažen procesní princip spočívající v odkladném účinku odvolání proti vynesenému rozsudku²⁸:

*Eum accipiemus damnatum, qui non provocavit: ceterum si provocet, nondum damnatus videtur.*²⁹

(Za odsouzeného máme toho, kdo se neodvolá. Pokud by se odvolal, nepovažuje se ještě za odsouzeného.)

²³ D. 48 19, 20 (*Paul. 18 ad plaut.*).

²⁴ ... *ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur.* Coll. 1, 12, 2.

²⁵ D. 48, 19, 5pr. (*Ulp. 7 de off. proc.*).

²⁶ Již na sklonku římské republiky měla při hlasování členů trestní poroty parita hlasů za následek ukončení procesu.

²⁷ *Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est.* Plin. Ep. 10, 97.

²⁸ K tomu viz např. CAMPOLUNGI M. *Gli effetti sospensivi*, s. 151-219.

²⁹ D. 48, 19, 2, 2 (*Ulp. 48 ad ed.*).

V římském trestním právu dokonce objevuje zmírnění trestu z důvodu špatného zdravotního stavu, respektive jeho částečné odpuštění:

*In metallum damnati si valetudine aut aetatis infirmitate inutiles operi faciundo deprehendantur, ex rescripto divi Pii a praeside dimitti poterunt, qui aestimabit de his dimittendis, si modo vel cognatos vel adfines habeant et non minus decem annis poenae suae functi fuerint.*³⁰

(Podle odpovědi božského Pia mohou být správcem provincie propuštěni odsouzcenci do dolů, jestliže jsou na základě jejich zdravotního stavu nebo věku shledáni neschopnými konat práce; ten při jejich propuštění zohlední, zda mají příbuzné nebo blízké a zda vykonávali trest ne méně než deset let.)

Poslední uvedeným příkladem na „modernost“ římského trestního práva je obšírný fragment z Ulpianova díla „O úřadu prokonsula“, v němž se nalézají jednak zákaz účasti na některých právních jednáních, a také zákaz výkonu povolání:

*Moris est advocacionibus quoque praesides interdicere. Et nonnumquam in perpetuum interdicunt, nonnumquam ad tempus vel annis metiuntur vel etiam tempore quo provinciam regunt. ... 5. Solet et ita interdicti, ne instrumenta omnino forment neve libellos concipiant vel testationes consignent. 6. Solet et sic, ne eo loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur, archio ^archivo^ forte vel grammatophylacio. 7. Solet et sic, ut testamenta ne ordinent vel scribant vel signent. 8. Erit et illa poena, ne quis negotiis publicis interveniat: hic enim privatis quidem interesse poterit, publicis prohibebitur, ut solent quibus sententia praecipitur δημοσίω ἀπέχεσθαι. 9. Sunt autem et aliae poenae: si negotiatione quis abstinere iubeatur vel ad conductionem eorum quae publice locantur accedere, ut ad vectigalia publica. 10. Interdicti autem negotiatione plerumque vel negotiationibus solet.*³¹

(Je zvykem, že správci provincií zakazují být advokátem.³² Někdy je to napořád, někdy na čas a uváděn je v letech nebo na dobu, po kterou řídí provincii. ... 5. Běžně se také zakazuje, aby (určité osoby) vůbec nevytvářely dokumenty, ani nesestavovali dopisy nebo nepečetily svědectví. 6. Je také obvyklé (zakazovat), aby pobývali na tom místě, kde jsou uschovávány veřejné dokumenty, jako například archiv nebo státní archiv. 7. Také je běžné (zakazovat, aby určité osoby) nesestavovaly závěti, nepsaly je, ani je

³⁰ D. 48, 19, 22 (*Modest. 1 dif.*).

³¹ D. 48, 19, 9 (*Ulp. 10 de off. proc.*).

³² Termín advokát je v tomto textu použit ve významu pomocníka procesní strany.

nepečetily. 8. Existuje také takový trest, aby se neúčastnil veřejných záležitostí. Bude se moci účastnit soukromých, veřejné mu budou zapovězeny, jak je obvykle nařízeno rozsudkem, aby se zdržel veřejných záležitostí. 9. Jsou také určité tresty, kdy je přikázáno, aby se někdo zdržel obchodu, nebo nájmu toho, co je pronajímáno veřejnou mocí, jako jsou veřejné daně. 10. Někdy je také obvyklé zakázat zabývat se obchodem.)

Závěrem je možné konstatovat, že i když je recepce římského práva v oblasti práva trestního považována za téměř marginální, jsou jeho vazby k současné právní úpravě až překvapivě úzké. Je samozřejmě otázkou, zda se jedná o recepci v pravém slova smyslu, nebo po mnoha staletích nalezení již jednou objeveného. Rozhodně to však svědčí o vytríbenosti myšlení římských právníků také v oblasti, kde by to snad ani očekáváno nebylo.

Zoznam použitej literatúry:

1. BAUMAN R. A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. London-New York: Routledge, 1996.
2. CAMPOLUNGI M. Gli effetti sospensivi dell'appello in materia penale. A proposito di Scaev. D. 26, 7, 57, 1. In *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano „Vittorio Scialoja“*, 1972, roč. 55, s. 151-219.
3. DE ROBERTIS F. M. La variazione della pena nel diritto romano. I.- Problemi di fondo e concetti giuridici fondamentali. II. - La variazione della pena "pro qualitate personarum". In *Scritti varii di diritto romano, III. Diritto penale*. Bari: Cacucci, 1987, s. 403-523.
4. FALCHI C. *I principi del diritto penale romano*. Torino: Giappichelli, 1970.
5. FERRINI C. *Diritto penale romano. Teorie generali*. Milano: Hoepli 1899.
6. LENEL O. *Palingenesia iuris civilis. Iuris consultorum reliquiae quae Iustiniani Digestis continentur*. Vol. 1. Lipsiae: Tauchnitz, 1899.
7. MOMMSEN T. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1899.
8. ROBINSON O. *The Criminal Law of Ancient Rome*. London: Duckworth & Co, 1995.
9. MUCIACCIA G. Sull'uso del termine 'casus' nel diritto penale romano. In *Atti del II seminario romanistico gardesano, giugno 1978*, Milano: Giuffrè, 1980, s. 357-437
10. SANTALUCIA B. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. 2.vyd., Milano: Giuffrè, 1998.
11. SPOSITO G. Quattuor genera ... septem modis: Le circostanze del reato in D. 48, 19, 16 (Claudius Saturninus De poenis paganorum). In *Studia et documenta historiae et iuris*, 1999, 66, s. 95-115.

Prameny

1. *Codex Iustinianus*

3, 6, 5

Collatio legum Mosaicarum et Romanarum

1, 12, 2

Digesta seu Pandectae

20, 3, 1, 2; 48, 4, 1, 1; 48, 6, 1; 48, 6, 3pr.; 48, 8, 7; 48, 19, 2, 2; 48, 19, 5pr.; 48, 19, 9; 48, 19, 11pr.; 48, 19, 11, 2; 48, 19, 16; 48, 19, 18; 48, 19, 20; 48, 19, 22; 48, 19, 37; 47, 11, 10; 47, 11, 11; 50, 17, 202

Homér, Ílias

XXIII 85–88

Fragmenta Vaticana

223

Livius, Ab urbe condita

2, 8, 2–3; 4, 15, 4

Pauli Sententiae

1, 15, 2; 5, 16, 13; 5, 23, 3; 3, 6, 5

Plinius, Epistulae

10, 97.

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

skrejpek@prf.cuni.cz

Katedra právních dějin

Právnická fakulta, Univerzita Karlova

Vis et metus – rímskoprávne inšpirácie v kánonickom manželskom práve¹

Matúš Nemeč

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The law order assesses acts of people, in principle, according to the external attributes. This approach is based on the fact, that only external signs are objectively perceptible by the senses, and the internal circumstances that contributed to the formation of the will are not relevant. However, the Roman praetors (since the time of the praetor Octavius in 80 BC), with the competence to correct (*corrigendi*) *ius civile*, protected those participants in law relations, which were mentally forced to express their will. Roman jurisprudence further elaborated the conditions of mental coercion and its consequences, so that the application of this institution has been balanced and designed in the interest of justice. The canon law of the Catholic church was partly inspired by the Roman law approach to the issue of mental coercion, and in the current CIC 1983, church legislator regulates violence and great fear as a circumstance (defect of marriage consent), that causes invalidity of a marriage in such a way – contrary of the Roman law – that the invalidity of the marriage, which is entered into because of force (mental coercion), is presumed.

Abstrakt: Právny poriadok posudzuje konanie ľudí v princípe podľa toho, akými znakmi sa prejavuje navonok. Tento prístup vychádza z toho, že len vonkajšie znaky sú objektívne vnímateľné zmyslami a vnútorné okolnosti, ktoré prispeli k formovaniu prejavu vôle, nie sú podstatné. Avšak rímski prétori (od čias préтора Octavia v roku 80 pred Kristom), s kompetenciou opraviť (*corrigendi*) *ius civile*, chránil tých účastníkov právnych vzťahov, ktorí boli k prejavu vôle psychicky donútení. Rímska jurisprudencia rozpracovala ďalej predpoklady psychického donútenia a jeho následkov, aby aplikácia tohto inštitútu bola vyvážená a v záujme spravodlivosti. Kánonické právo katolíckej cirkvi sa čiastočne inšpirovalo rímskoprávnym prístupom k problematike psychického donútenia a v platnom CIC 1983 upravuje cirkevný zákonodarca násilie a veľký strach ako okolnosť (vadu manželského súhlasu),

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

ktorá spôsobuje neplatnosť manželstva tak, že - na rozdiel od rímskeho práva - sa prezumuje neplatnosť manželstva, uzavretého pod vplyvom psychického donútenia.

Keywords: Violence, great fear (*vis et metus*), civil law, praetor, actio quod metus causa, reverential fear, illegality, canon law, roman law

Kľúčové slová: Násilie, veľký strach (*vis et metus*), civilné právo, prátor, žaloba z donútenia, úctivý strach, protiprávnosť, kánonické právo, rímske právo

1. ÚVOD

Psychické donútenie, resp. násilie, býva v konaní ľudí prítomné v rôznych situáciách. Je to okolnosť faktická, ktorá vzniká z rôznych pohnútok človeka, a smeruje predovšetkým k cieľu, ktorým je dosiahnuť to, čo by bez psychického donútenia (násilia) konajúci inak nedosiahol. Už rímske právo, v záujme spravodlivosti, vzalo na vedomie existenciu fenoménu psychického donútenia (*vis compulsiva*) a vymedzilo, aj keď nie pomocou *ius civile*, ale prostredníctvom prátorského ediktu donútenie – principiálnym spôsobom - ako protiprávne konanie, ktoré je potrebné reprobovať². Vo svojom príspevku sa zameriam na to, či a ako ovplyvnilo rímskoprávne myslenie a jeho koncepcia obvykle vyjadrená, resp. prítomná v spojení *vis et metus*³ právnu úpravu kánonického práva Latinskej cirkvi v období od jeho kodifikácie, t.j od roku 1917, do aktuálnej normatívnej úpravy v CIC 1983 ohľadne platnosti manželského súhlasu.

2. VIS ET METUS V PRAMEŇOCH RÍMSKEHO PRÁVA

Prístup rímskeho práva k problematike psychického násilia - a strachu, ktorý ono vyvolalo - sa osobitným spôsobom vyprofiloval približne v roku 80 pred Kristom. Prátor Octavius vo svojom edikte uviedol do praxe osobitnú žalobu s osobitnou

² Ulp. D. 4,2,1: *Ait praetor: „Quod metus causa gestum erit, ratum non habebit“*. (Prátor hovorí: „Neschválím nič také, čo sa vykonalo pod vplyvom donútenia“.); porov. CICERO, *De officiis* 3,24,92. Cisár Justinian zaradil texty jurisprudencie, týkajúce sa násilia a strachu do druhého titulu štvrtej knihy Digest, texty pôvodných diel právnikov sú však výrazne interpolované (porov. GLOVER, G.: *Metus in the Roman law of obligations*, s. 31.

³ Porov. Ulp. D. 4,2,3 pr.: *Continet igitur haec clausula et vim et metum, et si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur*. (A preto je tu ustanovenie o násilí aj strachu; a ak ktokoľvek je donútený násilím k právnomu úkonu, podľa tohto Ediktu môže žiadať reštitúciu).

formulou⁴ (*actio quod metus causa*⁵) pre prípad, ak niekto hrozbou násilia prinútil iného k tomu, aby pri úkone *stricti iuris*⁶ niečo vykonal (alebo nevykonal)⁷. Obsahom tohto konania bola podľa Ulpiána sila, vyjadrujúca nútenie, ktoré smeruje proti vôli donucovaného (*necessitatem impositam contrariam voluntati*) a strach zase vyjadruje úzkosť mysle (*mentis trepidatio*) donucovaného z dôvodu nebezpečenstva, ktoré hrozí bezprostredne alebo v budúcnosti⁸. Od nebezpečenstva, hroziaceho v budúcnosti, však bolo potrebné odlišiť situáciu, ak existovalo len podozrenie, že niečo sa môže (v budúcnosti) stať, bez toho, aby bol vyvolaný strach. Pomponius totiž uvádza, že strach musí niekto vyvolať a musí dosiahnuť určitú intenzitu⁹.

⁴ Formula žaloby *quod metus causa* sa podľa tohto préтора označovala ako *formula Octaviana* (porov. CICERO, In Verrem 2,3,152: *Eduxit vir primarius, C. Gallus senator; postulavit ab L. Metello ut ex edicto suo iudicium daret in Apronium, Qvod per vim aut metum abstulisset, quam formulam Octavianam et Romae Metellus habuerat et habebat in provincia*); neskôr prétor umožnil vkladať do formule aj *exceptio quod metus causa*. Nevie sa však presne určiť aké bolo *praenomen* préтора s rodovým menom *Octavius*, ktorý stál za zavedením formuly o násilí a strachu. Glover uvádza, že napr. Robert T. Broughton (BROUGHTON, R. T. *The Magistrates of the Roman Republic*), odvolávajúc na Gaia Sallustia Crispa - historika a politika z toho obdobia - si myslí, že ide o Lucia Octavia, préтора v roku 78 pred Kristom, John M. Kelly (KELLY, J. M. *Roman litigation*) si myslí, že meno préтора je Gnaeus Octavius, ktorý bol prétorom v roku 79 pred Kristom, pričom sa odvoláva na Cicera a jeho dielo *De finibus bonorum et malorum* (porov. GLOVER, G. *Metus in the Roman law of obligations*, s. 30-31).

⁵ Pravdepodobnú podobu žaloby rekonštruoval Otto Lenel (Ed. X, § 39): *Si paret metus causa Aulum Agerium fundum illum Numerio Negidio mancipio dedisse neque ea res arbitrio tuo restituatur neque plus quam annus est cum experiundi potestas fuit, quanti ea res erit, tantae pecuniae quadruplum iudex Numerium Negidium Aulo Agerio condemnatio: Si non paret absolvito*. (LENEL, O. *Das Edictum perpetuum*, s. 91-92).

⁶ V kontraktach *bonae fidei* nebolo potrebné zasiahnuť v prospech donúteného pomocou špeciálnej žaloby, ktorou bola *actio quod metus causa*. Stačilo, aby donútený použil žalobu z kontraktu *bonae fidei*, v ktorom sa donútenie vyskytlo, napr. žalobu z kúpy (porov. napr. Ulp. D. 19,1,1,1). V tejto žalobe bola totiž vždy obsiahnutá klauzula *ex bona fide* (porov. GLOVER, G. *Metus in the Roman law of obligations*, s. 45-46).

⁷ Ulp. D. 4,2,3 pr.; VÁŽNÝ, J. *Obligační právo*, část I, s. 25-26.

⁸ Ulp. D. 4,2,1: *... vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam contrariam voluntati: metus instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio*; porov. APSÍTIS, A., JOKSTS, J., ANTANAVIČIENĚ, J. *Threats to sustainable development: asset grabbing phenomenon and the legal concept of Force and Fear in Roman Law*, s. 293.

⁹ Ulp. D. 4,2,9 pr.; Pomponius v tomto fragmente uvádza ako príklad situáciu, ak niekto opustil pozemok, pretože počul, že tam niekto príde so zbraňou, čo sa nedá subsumovať pod predpoklady použitia žaloby, keďže síce strach môže existovať aj v tejto situácii, ale chýba tu násilné konanie, ktoré možno ani nenastane. Podobne aj v Ulpiánovom fragmente D. 43,16,3,6 – podľa ktorého, ak niekto ušiel zo svojho pozemku, pretože videl prechádzať ozbrojených mužov, nebol donútený, keďže tu chýbal úmysel napadnúť ho a preto objektívne chýba dôvod strachu (je možné to považovať za strach nestáleho človeka, o ktorom sa píše v D. 4,2,6). Na druhej strane, ak tí, ktorí prišli na pozemok iného ozbrojení a hoci aj nepoužili zbrane, ale ich odložili bokom, konali násilne, lebo strach zo zbraní je postačujúci na založenie faktu vypudenia ozbrojeným násilím (D. 43,16,3,5).

Ohľadne intenzity a povahy násilia, ktoré vyvíjal donucovateľ, zásluhou jurisprudencie sa ustálili určité všeobecné, resp. objektívne kritériá, ktoré predpokladali použitie penálnej žaloby z donútenia, resp. navrátenie do predchádzajúceho stavu. Podľa toho, čo tvrdí Glover¹⁰, dokonca *actio quod metus causa*, ako arbitrárna žaloba, mala v prvom rade slúžiť na reštitúciu a nie na pokutu¹¹, resp. pokutu uložil sudca až v prípade, ak žalovaný nesplnil reštitučný rozkaz.

Podľa právnika Ulpiana nestačilo bežné násilie alebo také, ktoré v súlade so svojimi kompetenciami využíval magistrát pri aplikácii práva, muselo ísť o „*vis atrox, quae contra bonos mores fiat*“ – t.j. ohavné (ťažké) násilie, ktoré bolo v rozpore s dobrými mravmi¹² a vylučovalo dobrovoľnosť prejavu vôle pri konaní donucovaného¹³. Vyžadovalo sa pôsobenie takej veľkej sily, ktorú nie je možné odvrátiť¹⁴, t.j. jedinou cestou, ako sa vyhnúť následkom vyvíjaného násilia bolo vykonať právny úkon tak, ako chce donucujúci¹⁵. V takomto prípade prichádzal na pomoc prétor, korigujúci v záujme spravodlivosti tvrdosti *ius civile*¹⁶ a pri konflikte vzťahu *verba vs. voluntas* bral do úvahy predovšetkým význam vôle.

Platilo síce, že ohavné násilie veľkej intenzity (*vis atrox*) bolo prijímané vždy ako dôvod strachu¹⁷, v iných situáciách sa však skúmalo, či použité násilie vyvolalo taký strach, ktorý sa v prameňoch označuje ako veľký (*maior malitas*)¹⁸. Hrozba násilia musela byť reálna a dôvodná (*iustus metus*), nestačilo teda, aby sa u donucovaného vyskytla akákoľvek obava, prípadne sužovanie sa z maličkostí, ktoré nie sú podstatné a na ktoré zákon, ktorý sa nestará o maličkosti¹⁹, neberie ohľad. Za veľké zlo sa považovalo také, ktoré ohrozuje život, zdravie, slobodu (strach z otroctva) alebo telesnú integritu donucovaného alebo jemu blízkych osôb²⁰, nie však majetková

¹⁰ Ulp. D. 4,2,14,3-4; GLOVER, G. *Metus in the Roman law of obligations*, s. 45.

¹¹ Porov. du PLESSIS, J. E. *Compulsion in Roman Law*, s. 8.

¹² Ulp. D. 4,2,3,1.

¹³ DOSTALÍK, P., KOČNAR Š. *Římskoprávní kořeny Kodexu kanonického práva (CIC 1983)*, s. 14.

¹⁴ Paul. D. 4,2,2: *Vis autem est maioris rei impetus, qui repellit non potest.*

¹⁵ Paul. D. 4,2,21,5: *Si liberum esset noluissem, tamen coactus volui* (Hoci ako slobodný by som nebol chcel, predsa, súc donútený, chcel som). Keďže platnosť právnych úkonov sa podľa *ius civile* posudzovala podľa ich vonkajších znakov, úkon vykonaný pod strachom, ktorý vznikol z donútenia, bol platný (*coacta voluntas est voluntas*).

¹⁶ Prétorská *actio quod metus causa*, resp. *exceptio metus* boli potrebné práve preto, že podľa *ius civile* úkon vykonaný zo strachu z následkov psychického donútenia bol platný.

¹⁷ Ulp. D. 4,2,1 in fine.

¹⁸ Ulp. D. 4,2,5.

¹⁹ D. 1,3,3 – D. 1,3,6: *de minimis non curat lex* (zákon sa nestará o maličkosti).

²⁰ Paul. D. 4,2,8,3 (strach vyvolaný cez deti); Ulp. D. 4,2,7,1 (strach zo smrti); D. 4,2,22 (strach z väzenia); Ulp. D. 4,2,3,1 (strach z bičovania); Paul. D. 4,2,4 (strach z otroctva); HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, s. 199-200. Nepatří sem situácia, ak sa niekto obáva straty cti (*infamia*).

ujma²¹. Ak mal ten, kto bol vystavený hrozbe, k dispozícii nástroje, pomocou ktorých by mohol zmariť uskutočnenie hrozby, neposkytne sa mu právna ochrana, keďže hrozba v takomto prípade je odvrátiteľná a dá sa jej odporovať (*a contrario* Paul. D. 4,2,2).

Kritériá veľkého strachu neboli splnené ani v prípade, ak mal niekto obavu rozhodnúť sa v rozpore s vôľou objektívne úctyhodných osôb - napr. s vôľou patrónov²², ale predovšetkým z obavy, ktorá nastáva v prípade, ak by syn chcel odporovať otcovi pri výbere manželky (*metus reverentialis*), ako o tom píše Celsus²³. V takom prípade si syn akoby osvojí názor otca takým spôsobom, že ide *stricto sensu* o rozhodnutie syna, ktorý si váži názor svojho otca, aj keď ten je vyjadrený nútením²⁴. V princípe sa však nátlak na uzavretie manželstva zo strany patra familias voči synovi vylučoval²⁵, keďže sa neprijímalo, že chce ten, kto počúva rozkazy hlavy rodiny alebo pána²⁶.

Neskôr sa prijalo, že obava pred vplyvom osoby v nejakom úrade bola dôvodom reštitúcie²⁷. Miera strachu sa merala objektívnym kritériom, ktorým bol človek s pevným charakterom (*homo constantissimus*) - inak povedané rozvážny, stály človek, ktorý je vlastne opakom typu nestáleho človeka (*homo vanus*), ktorého sa v dôsledku takto zvoleného racionálneho kritéria „edikt netýka“, ako píše Gaius²⁸.

Donútenie muselo byť protiprávne. Ak donucujúci vyvíjal na konajúceho nátlak, ktorý sa opieral o oprávnený dôvod, nedopúšťa sa bezprávia a nejde o *vis et metus*²⁹. Podobne ten, kto bol donútený zaplatiť existujúci splatný dlh, nešlo o *vis metusve causa gestum*, keďže tu nebol prítomný protiprávny nátlak a platiacemu nevznikla ujma³⁰. Ak sa však veriteľ zmocnil veci svojho dlžníka bez autorizácie súdom, bol

²¹ C. J. 2,18,8 (rok 293); HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, s. 200.

²² Avšak patrón si nemohol vziať za manželku svoju prepustenkyňu proti jej vôli, ak ju prepustil len preto, aby s ňou uzavrel manželstvo (Marc. D. 23,2,28; Ulp. D. 23,2,29).

²³ Cels. D. 23,2,22: *Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.* (Ak si niekto, ak ho otec núti, vezme za manželku ženu, ktorú by si podľa svojho uváženia za manželku nevzal, predsa uzavrel manželstvo, hoci sa nedá uzavrieť medzi tými, ktorým je proti vôli. Uznáva sa, ako keby manželstvo radšej chcel [než by otcovi odporoval]).

²⁴ Porov. du PLESSIS, J. E. *Compulsion in Roman Law*, s. 8.

²⁵ Porov. D. 23,2,21.

²⁶ Ulp. D. 50,17,4: *Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris vel domini.*

²⁷ C. J. 2,19,11 (imperator Constantinus ad Evagrium, rok 326 po Kristovi); porov. DELI, G. *Metus reverentialis: come-back of an old concept.*

²⁸ Gai. D. 4,2,6; Ulp. D. 43,16,3,5-6.

²⁹ Napríklad, ak sa veriteľ domáha zaplataenia dlhu a vyhráža sa exekúciou, prípadne ak sa záložný veriteľ vyhráža neplatiacemu záložnému dlžníkovi predajom založenej veci.

³⁰ du PLESSIS, J. E. *Compulsion in Roman Law*, s. 8; HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, s. 200.

zodpovedný podľa Júliovho zákona o súkromnom násilí (*lex Iulia de vi privata*) na pokutu³¹.

3. INŠPIRÁCIE A STOPY RÍMSKOPRÁVNEJ KONCEPCIE NÁSILIA A STRACHU V KÁNONICKOM MANŽELSKOM PRÁVE

V oblasti doktrinálno-právnej to bol Tomáš Akvinský, ktorý prevzal rímskoprávnu koncepciu vzniku manželstva, podľa ktorej *solus consensus facit nuptias*. Rozvinul a podporil tým stanovisko pápeža Urbana II. (1088-1099), ktorý ustanovil, že strach vyvolaný nátlakom zvonka zneplatňuje manželstvo³². Podľa toho je manželský súhlas oboch strán *causa efficiens* každého manželstva (kán. 1057 CIC 1983) v záujme jeho platného vzniku, pričom tento súhlas nemôže nahradiť žiadna ľudská moc³³. Toto stanovisko je základom kontraktuálnej teórie manželstva, ktorá nachádza vyjadrenie aj v kánonoch CIC 1983 o manželstve ako zmluve osobitnej povahy³⁴, v ktorej sa akcentuje personalistický charakter manželského súhlasu.

Podľa kánonu 1103 CIC (Kódexu kánonického práva) je, v dôsledku vyššieuvedeného, neplatne uzavreté manželstvo v prípade, ak bol manželský súhlas dosiahnutý pomocou násilia, ktoré spôsobilo veľký strach, a ktorý priviedol konajúceho k prejavu manželského súhlasu, pričom uzavrieť manželstvo bolo jedinou cestou ako sa oslobodiť od tohto strachu a dôsledkov vyvíjaného násilia³⁵. Podstatou takto vyvolaného manželského súhlasu je vonkajší nátlak (strach pôsobiaci zvnútra je irelevantný), ktorý môže byť fyzický, ak dochádza k priamemu fyzickému pôsobeniu na konajúceho. Absentujú pritom aj vonkajšie znaky platného prejavu vlastnej vôle a úkon je neplatný *ipso iure*³⁶.

Iné je násilie (resp. nátlak) psychické, pri ktorom donucujúci pôsobí na myseľ a vôľu iného pod hrozbou veľkého zla, ktoré spôsobí donútenému veľký strach. Zo strachu pred následkami, ktorými sa hrozí (ale môže ísť aj o následky, ktoré určitá osoba len v dôsledku určitých pomerov, vyvolávajúcich strach aj bez prítomnosti hrozieb, spája

³¹ Modest. D. 48,7,7-8 (*decretum divi Marci*): *Vis est et tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit.* (Násilie je aj vtedy, ak sa niekto domnieva, že si môže vziať to, čo sa mu dlhuje, bez toho, aby to žiadal prostredníctvom sudcu).

³² ONYEAKAZI, J. Ch. *Coercion and fear in marriage today (can 1103)*, s. 22.

³³ ONYEAKAZI, J. Ch. *Coercion and fear in marriage today (can 1103)*, s. 13.

³⁴ Porov. kán. 1055 § 1 a kán. 1063, 4° CIC 1983.

³⁵ Kán. 1103 CIC 1983: *Invalidum est matrimonium initum ob vim vel metum gravem ab extrinseco, etiam haud consulto incussum, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium.* (Neplatné je manželstvo uzavreté pod nátlakom alebo z veľkého strachu, vyvolaného zvonku, hoci aj neúmyselne, od ktorého aby sa niekto oslobodil, je nútený vybrať si manželstvo.). Takmer identicky znel aj kán. 1087 § 1 CIC 1917, ktorý obsahoval aj § 2, z ktorého bolo zrejmé, že neplatnosť manželstva spôsobuje len veľký strach.

³⁶ Kán. 125 § 1 CIC 1983.

s uzavretím manželstva), prejaví osoba manželský súhlas (právny úkon s vnútornou výhradou) a uzavrie manželstvo, ktoré by inak neuzavrela.

Úmyslom toho, kto vykonáva násilie nemusí byť vyvolanie strachu, relevantné je už to, že strach v dôsledku hrozby nastane a pôsobí na myseľ a vôľu. Avšak strach dieťaťa z toho, že ak nerešpektuje predstavy rodičov o partnerovi, tak sa ťažko previní voči úcte k nim (*metus reverentialis* – inšpiráciu nachádzame v D. 23,2,22), je bez prítomnosti ďalších okolností³⁷ sám osebe irelevantný, nejde o veľký strach, ktorý by maril slobodu vôľe³⁸. *Metus reverentialis* nie je v kánonickom práve samostatným dôvodom neplatnosti manželstva, ale keďže je častou súčasťou skutkovej podstaty pri uzavieraní manželstva, je ako špecifický prvok prijímaný v pozícii faktickej modality strachu, o ktorom hovorí cirkevný zákonodarca v kánone 1103 CIC³⁹. Uznáva sa totiž, že môže byť prítomná manipulácia dieťaťa zo strany rodičov pôsobením na city, s cieľom nielen získať úctu, ktorá im síce objektívne patrí a aj keď môžu svojím deťom poradiť a pomáhať im pri uvádzaní do kresťanského života⁴⁰, majú svoje deti aj formovať vo viere a praxi kresťanského života tak, aby sa deti (dospelé) sami dokázali rozhodovať. V situácii rozhodovania sa o uzavretí manželstva preto nie je takáto manipulácia rodiča, s cieľom presadiť svoj názor, prijateľná⁴¹.

Veľkosť strachu sa posudzuje podľa závažnosti následkov, ktorými sa hrozí a s ohľadom na silu a schopnosť osoby, ktorej sa hrozí, odporovať hrozbe⁴². Dôležité je totiž posúdenie osoby z toho hľadiska, aká je odolná voči iným druhom hrozieb, pretože na rozličné osoby môžu rovnaké násilie a hrozby pôsobiť s odlišnými účinkami (tzv. relatívne veľký strach posúdený zo subjektívneho hľadiska). Toto kritérium posudzovania, má teda – na rozdiel od rímskoprávnej koncepcie – povahu skôr subjektívnu⁴³. Násilie môže byť zamerané voči životu, fyzickej integrite, slobode,

³⁷ Napríklad sociálny, náboženský a kultúrny stav (okolnosti) miesta, ktoré tvoria skutkový stav ako podklad posúdenia úrovne násillia a strachu (porov. FALTIN, D. *Vis et metus*, s. 131.

³⁸ SOLDÁT, A. *Codex iuris canonici*, s. 210.

³⁹ MARZOA, A., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R. *Exegetical commentary on the Code of Canon Law*, vol. III/2, s. 1427.

⁴⁰ Kán. 98 § 2, kán. 774 § 2 a kán. 1063, 1° CIC 1983.

⁴¹ FALTIN, D. *Vis et metus*, s. 130. Faltin tu cituje aj z rozsudku sudcu Rímskej roty Ernesta Fioreho (Decr. 16. 1. 1961) podľa ktorého „*metus reverentialis est praecise diuturna parentum vel superiorum indignatio, seu illie irae motus, quo relatio cum filiis vel subiectis, perpetuo vel longum temporis intervallum, parentali vel quasiparentali affectione espoliatur*“ (Úctívý strach je príkre dlhotrvajúce rozhorčenie rodičov alebo nadriadených, resp. také pocity hnevu, ktorými je vzťah k deťom alebo podriadeným natrvalo alebo na dlhý čas okradnutý o rodičovskú alebo jej podobnú náklonnosť.)

⁴² NĚMEC, D. *Manželské právo katolíckej cirkve s ohľadom na platné české právo*, s. 119; SOLDÁT, A. *Codex iuris canonici*, s. 210; FALTIN, D. *Vis et metus*, s. 131.

⁴³ DOSTALÍK, P., KOČNAR Š. *Římskoprávní kořeny Kodexu kanonického práva (CIC 1983)*, s. 14; do určitej miery je však kritérium posudzovania úrovne strachu objektivizované (porov. MARZOA, A., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R. *Exegetical commentary on the Code of Canon Law*, vol. III/2, s. 789).

morálnej cti a v týchto prípadoch vyvoláva veľký strach v absolútnom zmysle, ktorému sa nedá vyhnúť a manželský súhlas je v takomto prípade vždy neplatný. Aby manželstvo bolo neplatné musí medzi rozhodnutím uzavrieť manželstvo, ovplyvneným strachom z veľkého zla na jednej strane a násilnými hrozbami na druhej strane byť príčinná súvislosť – dôsledkom násilia musí byť manželský súhlas podnietený strachom. Strach musí byť okrem toho vyvolaný z tzv. nespravodlivej príčiny, t. j. takej, ktorá neoprávnene zasahuje do práv, povinností a slobodnej vôle osoby, rozhodujúcej sa pre manželstvo. Spravodlivá príčina je taká, ktorú pôvodca má právo uviesť, aj keby spôsobila strach.

Dôsledkom donútenia musí byť uzavretie manželstva, ktoré by inak donútený neuzavrel. Preto, ak chýba príčinná súvislosť medzi hrozbou a uzavretím manželstva, je manželstvo platné. V tomto prípade totiž je manželstvo uzavreté zo strachu, ale zo strachu pred hrozbou, ktorá nemala za cieľ donútiť k uzavretiu manželstva⁴⁴.

Vo vzťahu k tejto vade manželského súhlasu je potrebné upozorniť na znenie kán. 125 § 2 CIC, ktorý ustanovuje všeobecne (*lex generalis*), že úkon (právny) urobený z veľkého strachu sa považuje za platný, ak právo neurčuje niečo iné⁴⁵. Ustanovenie, ktoré určuje niečo iné, čiže ako *lex specialis*⁴⁶, t. j. neplatnosť úkonu vykonaného pod veľkým strachom je práve ustanovenie kán. 1103 CIC o neplatnosti úkonu, urobeného pri prejave manželského súhlasu, ale z veľkého strachu pod vplyvom vonkajšieho násilia.

Aj ohľadne posúdenia existencie násilia a veľkého strachu pri uzavieraní manželstva však platí vyvrátená domnienka, podľa ktorej manželstvo požíva priazeň práva a

V opačnom prípade by judikatúra ťažko dosiahla jednotu pri aplikácii a hľadaní práva; ku kritériám posudzovania významu psychického donútenia v slovenskom práve pozri napr. rozsudok NS SR sp. zn. 2Sžk/15/2019 z 24. marca 2021, bod 21: (...) *psychické donútenie sa stotožňuje s bezprávnou vyhrážkou a vyvoláva neplatnosť právneho úkonu len v prípade, keď: vyhrážka by mala byť bezprávná, najčastejšie sa jedná o vydieranie, - vyhrážka by mala byť priamou príčinou toho, že došlo k uzavretiu vynúteného právneho úkonu, vyhrážka by mala byť takého druhu a takej intenzity, aby podľa okolností a povahy konkrétneho prípadu vzbudila dôvodný strach u toho, voči komu sa použila, vyhrážka by mala byť adresná, to znamená, že smeruje voči tomu, od koho sa právny úkon vyžaduje*; dostupné: <https://www.judikaty.info/document/nssr/86278/> (28-07-2023).

⁴⁴ SOLDÁT, A. *Codex iuris canonici*, s. 212.

⁴⁵ *Exacta voluntas est semper voluntas*; ide o jasnú inšpiráciu rímskoprávnou koncepciou - Paul. D. 4,2,21,5: *Si liberum esset noluissem, tamen coactus volui* (Hoci ako slobodný by som nebol chcel, predsa, súc donútený, chcel som). Keďže platnosť právnych úkonov sa podľa ius civile posudzovala podľa ich vonkajších znakov, úkon vykonaný pod strachom, ktorý vznikol z donútenia, bol platný; porov. aj: SOLDÁT, A. *Codex iuris canonici*, s. 209.

⁴⁶ Toto ustanovenie CIC 1983 je tu v pozícii akoby prétorskej žaloby *actio quod metus causa* (resp. *exceptio metus*), proponovanej v rámci prétorskej jurisdikcie, ktorú prátor využíval na podporu (*supplendi*), doplnenie (*adiuvandi*) a opravu (*corrigendi*) ius civile.

preto v pochybnosti treba trvať na platnosti manželstva, kým sa nedokáže opak⁴⁷, t.j kým sa nedokázu predpoklady neplatnosti, ktoré vyžaduje kán. 1103 CIC 1983.

Zoznam použitej literatúry:

1. APSĪTIS, A., JOKSTS, J., ANTANAVIČIENĒ, J. Threats to sustainable development: asset grabbing phenomenon and the legal concept of Force and Fear in Roman Law. In *Journal of security and sustainability issues*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 291–297.
2. BROUGHTON, R. T. *The Magistrates of the Roman Republic*, Volume II (99 BC - 31 BC). New York: American Philological Association, 1952.
3. DELI, G. Metus reverentialis: come-back of an old concept? In Dávid R., NECKÁŘ J., SEHNÁLEK D. (eds.). *COFOLA 2009: The Conference Proceedings*, 1. ed. Brno: Masaryk University, 2009.
4. DOSTALÍK, P., KOČNAR Š. Římskoprávní kořeny Kodexu kanonického práva (CIC 1983). In i, 2020, č. 1. Plzeň: Wolters Kluwer, 2020.
5. FALTIN, D. *Vis et metus*. In *Ius et Iustitia. Acta VIII symposii iuris canonici 1998*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2004.
6. GLOVER, G. Metus in the Roman law of obligations. In *Fundamina*, 2004, roč. 10, s. 31-58.
7. HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha : J. Otto, 1910.
8. KELLY, J. M. *Roman litigation*. Oxford, Clarendon Press, 1966.
9. LENEL, O. *Das Edictum perpetuum. Ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Leipzig: Bernard Tauchnitz, 1883.
10. MARZOA, A., MIRAS, J., RODRÍGUEZ-OCAÑA, R. *Exegetical commentary on the Code of Canon Law*, vol. III/2. Chicago, Ill, Montreal: Midwest Theological Forum Wilson & Lafleur, 2004.
11. NĚMEC, D. *Manželské právo katolické církve s ohledem na platné české právo*. Praha: Karmelitánské nakladatelství Krystal OP, 2006.
12. ONYEAKAZI, J. Ch. Coercion and fear in marriage today (can 1103). A socio-cultural approach (license thesis). Rome: Pontifical Gregorian University, Faculty of Canon Law, 2010/2011.
13. du PLESSIS, J. E. Compulsion in Roman Law. In du PLESSIS, J. E. *Compulsion and Restitution – A historical and comparative study of the treatment of compulsion in Scottish private law with particular emphasis on its relevance to the law of restitution or unjustified enrichment*. Aberdeen, 1977. Ph.D. thesis, University of Aberdeen.

⁴⁷ Kán. 1060 CIC 1983 (podobne aj kán. 1014 CIC 1917).

14. SOLDÁT, A. Codex iuris canonici. In *Časopis katolíckého duchovenstva*, 1933, č. roč. LXXIV, č. 2.
15. VÁŽNÝ, J. *Obligační právo, část I.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1924.

Pramene:

Digesta seu Pandectae.

Codex iuris canonici 1983.

Rozsudok NS SR sp. zn. 2Sžk/15/2019 (24. 3. 2021)

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

matus.nemec@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Vzájomná vyživovacia povinnosť rodičov a detí a ďalších príbuzných v klasickom a justiniánskom rímskom práve¹

Róbert Brtko

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The paper analyses, using the interpolation method, the texts of classical Roman jurists dealing with the mutual maintenance obligation between certain family members, in classical and Justinian Roman law. The article is divided into two main parts, the first of which examines the issue in the classical period and the second in the reign of Emperor Justinian. In examining the matter, the author distinguishes between members of the so-called legitimate family and the illegitimate family, which included illegitimate children. The author confirms his hypotheses, i.e. compared to classical Roman law, the Justinian legislation considerably extended the mutual maintenance obligation, not only between parents and children in a 'legitimate' but also in an 'illegitimate' family. In certain cases, this obligation was also extended in the lateral line of blood relationship (between brother and sister) and also between spouses as far as returns of dowry during the marriage were concerned.

Abstrakt: Príspevok pomocou interpolačnej metódy analyzuje texty klasických rímskych právnikov zaoberajúce sa vzájomnou vyživovacou povinnosťou medzi určitými členmi rodiny, a to v klasickom a justiniánskom rímskom práve. Článok je rozdelený do dvoch hlavných častí, z ktorých prvá skúma uvedenú problematiku v období klasického práva a druhá zas v období vlády cisára Justiniána. Pri skúmaní matérie autor rozlišuje medzi členmi tzv. legitímnej rodiny a nelegitímnej rodiny, do ktorej patrili nemanželské deti. Autor potvrdil hypotézy, ktoré si stanovil, t. j. oproti klasickému rímskemu právu justiniánske zákonodarstvo značne rozšírilo vzájomnú alimentačnú povinnosť, a to nielen medzi rodičmi a deťmi v „legitímnej“, ale aj v „nelegitímnej“ rodine. V určitých prípadoch došlo k rozšíreniu tejto povinnosti aj v bočnej čiare pokrvného príbuzenstva (medzi bratom a sestrou) a tiež medzi manželmi navzájom pokiaľ išlo o vrátenia vena počas trvania manželstva.

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

Keywords: maintenance obligation, classical Roman law, Justinian law, interpolations, illegitimate children, agnatic family, cognatic family

Kľúčové slová: vyživovacia povinnosť, klasické rímske právo, justiniánske právo, interpolácie, nemanželské deti, agnátska rodina, kognátska rodina

1. ÚVOD

V spoločenskom vedomí Rimanov a právnej obyčaji bola ukotvená povinnosť rodičov vychovávať deti a starať sa o ich výživu. Mocenské postavenie otca rodiny voči svojim podriadeným vylučovalo, aby medzi otcom a deťmi vznikali práva a povinnosti, ktoré by deťom umožňovali viesť súdny proces proti svojim rodičom. Neskôr cisárske zákonodarstvo zaviedlo v tejto oblasti výraznú zmenu, na základe ktorej otec rodiny bol povinný poskytovať deťom primeranú výživu. Vyživovaciu povinnosť otca postupne upravovali cisárske reskripty (napr. Ulp. D. 25, 3, 5, 5-7; C.J. 5, 25, 1-3) a jej plnenie bolo možné súdne vymáhať prostredníctvom kogničného procesu. Navyiac uvedené pramene začali upravovať aj problematiku vzájomnej alimentačnej povinnosti medzi otcom a jeho podriadenými osobami. Je prirodzené, že takéto zmeny súviseli nielen so správou pekúlia, ale vôbec s postupným rozkladom rímskej patriarchálnej rodiny.

Interpolačný index obsahujúci výsledky kritického výskumu rímskoprávných textov justiniánskej kodifikácie zo strany právnych romanistov z obdobia prvej polovice 20. storočia nám indikuje, že otázka recipročnej vyživovacej povinnosti v rímskej rodine bola odlišná v klasickom a justiniánskom období. Prostredníctvom interpolačnej metódy sa pokúsime v dvoch hlavných častiach predstaviť rozdiely v právnych úpravách v uvedených obdobiach rímskeho práva.

2. CISÁRSKE ZÁKONODARSTVO KLASICKÉHO OBDOBIA

Manuály rímskeho práva uvádzajú, že právne postavenie detí sa zakladalo na tom, či sa narodili zo vzťahu: a) medzi osobami žijúcimi v riadom manželstve; b) neuznanom právom; c) nazývanom konkubinát. V prvom prípade išlo o manželské deti, ktoré boli podriadené otcovskej moci (*alieni iuris*) a s rodičmi mali vzájomnú vyživovaciu povinnosť. V druhom prípade išlo o deti nemanželské, ktoré síce v čase pôrodu mali právne postavenie matky, avšak nemali agnátskych príbuzných a preto sa narodili už ako svojprávne osoby (*sui iuris*). Deti narodené z konkubinátu boli rovnako nemanželské, ale mali nárok na alimenty.²

² Napr. SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo*, s. 95.

Vzájomná alimentáčna povinnosť detí a rodičov v tzv. legitímnej rodine vyplývala z mocenského postavenia otca rodiny, ktoré mal voči svojim agnátom. V neskoršom období - ale ešte stále v období klasického rímskeho práva - vidieť v živote Rimanov prevahu kognátskeho princípu nad princípom agnátskym, čo možno ilustrovať na interpolovanom fragmente, ktorý priznal vzájomnú vyživovaciu povinnosť aj medzi otcom a emancipovaným synom. Rekonštrukciu pôvodného fragmentu prostredníctvom interpolačných znamienok vypracoval Albertario.³

„Sed utrum eos tantum liberos qui sunt in potestate cogatur [quis exhibere]⁴, an vero etiam emancipatos (...) videndum est. Et magis puto, etiam [si non sunt liberi in potestate]⁵, alendos a [parentibus]⁶ et vice mutua alere [parentes]⁷ debere“ (Ulpianus libro secundo de officio consulis D. 25, 3, 5, 1).

„Je však nutné skúmať, či sú povinní [podporou] <živiť otca> len synovia podriadení moci alebo tiež emancipovaní (...). A oprávnené sa domnievam, že [rodičom] <otcovi> sú povinní poskytnúť výživu taktiež [tie deti, ktoré v moci nie sú] <emancipovaní>, a naopak taktiež ony môžu výživu [po rodičoch] <po otcovi> požadovať“.

Je potrebné dodať, že vyživovacie právo patrilo nielen otcovi, ale aj mužským predkom z otcovej strany (porovnaj Ulp. D. 25, 3, 5, 2). Na základe výskumov právnych romanistov v Interpoláčnom indexe sa domnievame, že klasický právny poriadok ešte nepriznal vzájomnú vyživovaciu povinnosť matke a dieťaťu, ktorí žili v tzv. legitímnej rodine. Žena, ako každá iná slobodná osoba *alieni iuris*, mohla žiadať výživné od toho, ktorému bola podriadená. V prípade, že uzavrela prísne manželstvo (*m. cum in manu conventione*), bol povinný manžel alebo jeho otec, v prípade voľného manželstva (*m. sine in manu conventione*) bol zas povinný otec manželky, pretože žena stále zostávala agnátkou vo svojej pôvodnej rodine, t. j. bola pod mocou svojho otca. Je nutné doplniť, že od 1. stor. n. l. sa s voľnými manželstvami nestretávame často. Uvedenú situáciu opisuje Ulpianov fragment citujúc cisársky reskript, ktorý potvrdil právo matky vymáhať od svojho otca výživné na dcéru.

„Si mater alimenta, quae fecit in filium, a patre repetat, cum modo eam audiendam. Ita divus Marcus rescripsit antoniae montanae in haec verba: "sed

³ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 111. Slová v hranatej zátvorke sú pravdepodobne interpolované. Výrazy nachádzajúce sa v špicatej zátvorke z fragmentu vypadli v dôsledku interpolácie.

⁴ <pater alere>.

⁵ <emancipatos>.

⁶ <patre>.

⁷ <patrem>.

et quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre eius praestari oporteat, [iudices]⁸ aestimabunt, nec impetrare debes ea, quae exigente materno affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educaretur^m (Ulp. D. 25, 3, 5, 14).

„Ak matka žiada od otca výživu, aby ju poskytla synovi, musí byť vypočutá s rozvahou. Božský Markus odpísal Antónii Montane týmito slovami: [Sudcovia]⁹ nech taktiež ocenia, koľko môžeš požadovať od jej otca na nevyhnutnú výživu, ktorú poskytuješ svojej dcére; môžeš však dostať to, čo si pridelila svojej dcére, keby bola vychovávaná otcom, prehlasujúc, že to bolo učené z materskej lásky“.

Spontánne sa nám natíska otázka vzájomnej vyživovacej povinnosti medzi nemanželským synom a matkou v tzv. „**nelegitímnej rodine**“, t. j. v prípade detí nazývaných „*spurii*“ alebo „*vulgo concepti*“, ktoré nemali žiadnych agnátskych príbuzných a pokrvných príbuzných mali len zo strany matky.¹⁰ V takomto prípade recipročná vyživovacia povinnosť medzi matkou a nemanželským synom bola upravená nasledovne:

„Ergo et matrem cogemus [praesertim]¹¹ vulgo quaesitos liberos alere nec non ipsos eam“ (Ulp. D. 25, 3, 5, 4).

„Nútime teda taktiež matku, aby poskytla výživu deťom, [najmä] ak sú nemanželské, aby taktiež ony poskytli výživu matke“.

To znamená, že v uvedenej rodine bola matka povinná poskytnúť výživu nemanželským deťom a ony zas jej.

Piaty paragraf toho istého fragmentu nariadovel, aby v prípade nemanželských detí bol výživou povinný aj predok zo strany matky (podobne ako to bolo v prípade manželských detí v tzv. legitímnej rodine, kde bol povinný poskytovať výživu deťom otec alebo jeho predok). Okrem toho šiesty paragraf stanovil, že otec bol povinný podporovať dcéru len v prípade, že bolo súdom evidentne rozhodnuté, že bola počatá legitímne - „*iuste procreata*“ (Ulp. D. 25, 3, 5, 6).¹² Výraz legitímne počatá sa s

⁸ [iudices] - <apliissimi consules>; porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 112.

⁹ [sudcovia] - <väčšina konzulov>.

¹⁰ Nemanželské deti v čase pôrodu sledovali matku (Cels. D. 1, 5, 19).

„*Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducit*“ (Ulp. D. 1, 5, 24). Nemanželské deti v čase pôrodu sledovali matku (Cels. D. 1, 5, 19).

¹¹ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 112.

¹² „*Idem rescipit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicium iuste eam procreata*“ (Ulp. D. 25, 3, 5, 6).

najväčšou pravdepodobnosťou vzťahoval len na dcéru narodenú z riadneho manželstva.¹³

Na záver tejto časti možno stručne konštatovať, že vzájomná alimentčná povinnosť v období principátu existovala iba vo vzťahoch medzi predkami a potomkami. Je však nutné rozlišovať, či išlo o manželské alebo nemanželské deti. V prípade tzv. legitímnej rodiny klasické právo priznalo vzájomnú vyživovaciu povinnosť medzi otcom alebo otcovými predkami na jednej strane a deťmi na strane druhej. V prípade tzv. „nelegitímnej rodiny“ táto povinnosť existovala medzi matkou alebo jej predkom na jednej strane a deťmi na strane druhej.

3. JUSTINIANSKA ÚPRAVA

Z interpolačného indexu vyplýva, že justiniánski kompilátori v 6. storočí urobili do klasických právnych textov upravujúcich skúmanú materiu nemálo zásahov. Máme za to, že interpolácie boli vykonané najmä za účelom odstránenia odlišností týkajúcich sa vzájomnej alimentáčnej povinnosti, ktoré existovali v tzv. legitímnej a nelegitímnej rodine v cisárskom práve klasického obdobia. V tomto ohľade sme si stanovili tri hypotézy, t. j. domnievame sa, že za určitých podmienok v justiniánskom zákonodarstve vzájomná vyživovacia povinnosť existovala aj: a) v „legitímnej rodine“ medzi synom a matkou, b) mimo „legitímnej rodiny“ medzi otcom a synom, c) medzi pokrvnými príbuznými v bočnej čiare a manželmi navzájom.

3.1 Uznanie vzájomnej vyživovacej povinnosti medzi synom a matkou v tzv. legitímnej rodine

Justiniánski právnici za uvedeným účelom upravili viacero Ulpianových paragrafov nachádzajúcich sa v 5. fragmente, 3. titule, 25. knihe Digest. Z technického hľadiska interpolácie realizovali spôsobom, že do pôvodného textu neraz vkladali významovo širšie slová ako napr. „*quis*“ (niekto), „*parens*“ (rodič, rodička) alebo „*parentes*“ (rodičia, predkovia), a to za účelom zahrnutia aj osoby matky.

„Si [quis]²⁴ a liberis ali desideret [vel si liberi, ut a parente exhibeantur], [iudex]²⁵ de ea re cognoscet“.

1. *„Sed utrum eos tantum liberos qui sunt in potestate cogatur [quis exhibere]²⁶, an vero etiam emancipatos [vel ex alia causa sui iuris constitutos], videndum*

¹³ Voet pripúšťal možnosť, že uvedený pojem by sa mohol vzťahovať aj na dcéru narodenú z konkubinátu. Porov. VOET, J. *Commentarius ad Pandectas*, 2 §5.

¹⁴ <*pater*>.

¹⁵ <*consul*>.

¹⁶ <*pater alere*>.

est. Et magis puto, etiam [si non sunt liberi in potestate]¹⁷, alendos a [parentibus]¹⁸ et vice mutua alere [parentes]¹⁹ debere".

2. *„Utrum autem tantum patrem avumve paternum proavumve paterni avi patrem [ceterosque virilis sexus parentes] alere cogamur, an vero etiam matrem [ceterosque parentes et per illum sexum contingentes] cogamur alere, videndum. Et magis est, ut [utrubique se iudex interponat, quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam aegritudini: et cum ex aequitate haec res descendat caritateque sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem oportet]“.*

3. *„Idem in liberis quoque [exhibendis]²⁰ a [parentibus]²¹ dicendum est“.*

4. *„Ergo et matrem cogemus [praesertim] volgo quaesitos liberos alere nec non ipsos eam“.*

5. *„Item divus pius significat, quasi avus quoque maternus alere compellatur“ (Ulpianus libro secundo de officio consulis D. 25, 3, 5, pr.-51).*

„Ak si [niekto]²² praje dostať výživu od detí, [alebo ak deti chcú, aby ich rodič podporoval], [sudca]²³ problém vyrieši“.

1. „Je však nutné skúmať, či sú povinní [podporou]²⁴ len synovia podriadení moci alebo tiež emancipovaní [alebo tí, ktorí sa z iného dôvodu stali právne nezávislí]. A oprávnené sa domnievam, že [rodičom]²⁵ sú povinní poskytnúť výživu taktiež [tie deti, ktoré v moci nie sú]²⁶, a naopak taktiež ony môžu výživu [po rodičoch]²⁷ požadovať“.

2. „Musíme taktiež skúmať, či sú povinní poskytnúť výživu len otcovi, predkovi z otcovej strany alebo pradedovi, otcovmu predkovi z otcovej strany [alebo ďalším mužským predkom], alebo sme povinní poskytnúť výživu taktiež matke [a ďalším predkom z matkinej strany]. Je správne, aby [sudca] zasiahol v prospech jednej i druhej strany pripravený čo najjednoduchšie pomôcť v núdzi jedným, v slabosti druhým; a pretože toto má pôvod v spravodlivosti a pokrvnej láske, sudca musí zvážiť žiadosť každého]“.

¹⁷ <emancipatos>.

¹⁸ <patre>.

¹⁹ <patrem>.

²⁰ <alendis>.

²¹ <patre>.

²² <otec>.

²³ <konzul>.

²⁴ <živiť otca>.

²⁵ <otcovi>.

²⁶ <emancipovaní>.

²⁷ <po otcovi>.

3. „To isté je potrebné povedať ohľadne detí, ktoré musia byť [podporované rodičmi]²⁸“.
4. „Nútime teda taktiež matku, aby poskytla výživu deťom, [najmä] ak sú nemanželské, aby taktiež ony poskytli výživu matke“.
5. „Ďalej sa božský Pius vyjadril, že výživou je povinný rovnako predok zo strany matky“.²⁹

V tejto súvislosti upriamime pozornosť aj na ďalšie uchované Ulpianove texty, ktorých interpolácie potvrdzujú naše hypotézy. Ide o nasledovné paragrafy, ktorých pôvodné znenie sa pokúsime zrekonštruovať na základe interpolačného indexu a kritickej analýzy predmetného fragmentu Emiliom Albertariom.³⁰

Ulpianus: lib. 2 <i>de Officio Consulis</i> (justiniánska úprava)	Ulpianus: lib. 2 <i>de Officio Consulis</i> (pravdepodobné znenie pôvodného textu podľa Emilia Albertaria)
8. „ <i>Si [vel parens] neget filium [idcircoque alere se non debere contendat], [vel filius neget parentem], [summatim iudices] oportet super ea re cognoscere. Si constiterit filium [vel parentem] esse, tunc ali iubebunt: ceterum si non constiterit, nec decernent alimenta</i> “. ³¹	8. „ <i>Si <pater> neget filium <consules> oportet super ea re cognoscere. Si constiterit filium esse, tunc ali iubebunt: ceterum si non constiterit, nec decernent alimenta</i> “. ³²
9. „ <i>Meminisse autem oportet, etsi pronuntiaverint ali oportere, attamen eam rem praeiudicium non facere veritati: nec enim hoc pronuntiatum filium</i>	9. „ <i>Meminisse autem oportet, etsi pronuntiaverint ali oportere, attamen eam rem praeiudicium non facere veritati: nec enim hoc pronuntiatum filium esse, sed ali debere: et ita divus marcus rescripsit</i> “.

²⁸ <vyživované otcom>.

²⁹ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 111-112.

³⁰ Porov. ALBERTARIO, E. *Studi di diritto romano 1*, s. 258-259.

³¹ 8. „Pokiaľ [rodič buď] poprie, že je jeho synom, [a preto tvrdí, že výživu poskytnúť nemusí], [alebo syn poprie, že je jeho rodičom], je nutné, aby to [sudcovia v krátkosti] vyšetrili. Pokiaľ výsledkom toho bude, že je dotýčny synom [alebo rodičom], potom nariadi, aby bola poskytnutá výživa, pokiaľ nie, výživu nepriznajú“.

³² 8. „Pokiaľ <otec> poprie, že je jeho synom, je nutné, aby to <konzuli> vyšetrili. Pokiaľ výsledkom toho bude, že je dotýčny synom, potom nariadi, aby bola poskytnutá výživa, pokiaľ nie, výživu nepriznajú“.

<i>esse, sed ali debere: et ita divus marcus rescripsit</i> ³³	
10. „ <i>Si [quis ex his] alere detrectet, pro modo facultatum alimenta constituentur (...)</i> “ ³⁴	10. „ <i>Si <pater> alere detrectet, pro modo facultatum alimenta constituentur (...)</i> “ ³⁵
11. „ <i>[Idem iudex] aestimare debet, num habeat aliquid [parens vel an] pater quod merito filios suos nolit alere: Trebatio denique Marino rescriptum est merito patrem eum nolle alere, quod eum detulerat</i> “ ³⁶	11. „ <i><Consul> aestimare debet, num habeat aliquid pater quod merito filios suos nolit alere: Trebatio denique Marino rescriptum est merito patrem eum nolle alere, quod eum detulerat</i> “ ³⁷
12.-13. „ <i>Non tantum alimenta, verum etiam cetera quoque onera liberorum patrem [ab iudice] cogi praebere rescriptis continetur. Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur (...)</i> “ ³⁸	12.-13. „ <i>Non tantum alimenta, verum etiam cetera quoque onera liberorum patrem a <consule> cogi praebere rescriptis continetur. Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur (...)</i> “ ³⁹
15. „ <i>A milite quoque filio, qui in facultatibus sit, [exhibendos parentes esse pietatis exigit ratio]</i> “ ⁴⁰	15. „ <i>A milite quoque filio, qui in facultatibus sit, <pater alendus est></i> “ ⁴¹

³³ 9. „Taktiež je potrebné pripomenúť, že i keď vyhlási, že je nutné poskytnúť výživu, nie je to predbežným rozhodnutím o tom, ako to v skutočnosti je. Nerozhoduje sa teda, či je niekto synom, ale či má byť poskytnutá výživa, a to odpísal božský Marcus“.

³⁴ 10. „Ak [niekto z týchto] odmietne vyživovaciu povinnosť, bude stanovená s ohľadom na jeho možnosti (...)“.

³⁵ 10. „Ak <otec> odmietne vyživovaciu povinnosť, bude stanovená s ohľadom na jeho možnosti (...)“.

³⁶ 11. „Ten istý sudca musí zhodnotiť, či [predok alebo] otec má dôvod, prečo svojim synom nechcú poskytnúť výživu. Bolo odpísané Trebatiovi Marinovi, že otec má dôvod odoprieť výživu, keď to oznámil“.

³⁷ 11. „<Konzul> musí zhodnotiť, či otec má dôvod, prečo svojim synom nechcú poskytnúť výživu. Bolo odpísané Trebatiovi Marinovi, že otec má dôvod odoprieť výživu, keď to oznámil“.

³⁸ 12.-13. „V odpovediach je uvedené, že je otcovi [sudcom] uložené nielen poskytnúť výživu, ale taktiež všetky ďalšie bremená týkajúce sa syna. V prípade, že je emancipovaný syn nedospelý, i tak bude povinný poskytnúť chudobnému otcovi výživu (...)“.

³⁹ 12.-13. „V odpovediach je uvedené, že je otcovi <konzulom> uložené nielen poskytnúť výživu, ale taktiež všetky ďalšie bremená týkajúce sa syna. V prípade, že je emancipovaný syn nedospelý, i tak bude povinný poskytnúť chudobnému otcovi výživu (...)“.

⁴⁰ 15. „[Dôvod povinností vyplývajúcich z rodinnej náklonnosti vyžaduje, že rodičia sú podporovaní] taktiež od syna vojaka, ktorý je toho schopný“.

⁴¹ 15. „<Otec nech je vyživovaný> taktiež od syna vojaka, ktorý je toho schopný“.

16. „[<i>Parens quamvis ali a filio ratione naturali debeat, tamen] aes alienum [eius] non esse cogendum exsolvere filium rescriptum est</i> “. ⁴²	16. „ <i>Aes alienum <patris> non esse cogendum exsolvere filium rescriptum est</i> “. ⁴³
--	--

V uvedených textoch - okrem použitia „*quis*“ namiesto „*pater*“ alebo „*parens*“ namiesto „*pater*“ alebo „*exhibere*“ namiesto „*alere*“ alebo „*quis exhibere*“ namiesto „*pater alere*“ atď. - vidieť aj iné zásahy kompilátorov. Napr. v 2. paragrafe (obsahujúcom rozsiahlu interpoláciu, prostredníctvom ktorej bolo v „legitímnej rodine“ možné uznať právo na poskytnutie výživy matke a ďalším predkom z matkinej strany) nachádzame nový koncept spravodlivosti inšpirujúci sa kresťanským cítením: „*et cum ex aequitate haec res descendat caritateque sanguinis*“ (a pretože toto má pôvod v spravodlivosti a pokrvnej láske).⁴⁴

Do pozornosti dávame interpoláciu v 4. paragrafe - „*praesertim*“ (najmä). Pôvodný text znel pravdepodobne takto: „4. Nútime teda taktiež matku, aby poskytla výživu deťom, ak sú nemanželské, aby taktiež ony poskytli výživu matke“. Vloženie príslovky „najmä“ t. j.: „nútime teda taktiež matku, aby poskytla výživu deťom, najmä ak sú nemanželské (...)“ spôsobilo, že vzájomná vyživovacia povinnosť medzi matkou a nemanželským dieťaťom sa preniesla aj do „legitímnej rodiny“.

Do Marcellovho fragmentu bola zavedená ďalšia interpolácia:

„Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in feminis est: nam manifestum est id quod filia parit non avo, sed patri suo esse oneri, [nisi pater aut non sit superstes aut egens est]“ (Marcellus D. 25, 3, 8).⁴⁵

„Do našej starostlivosti nespádajú potomkovia zo ženskej línie rovnakým spôsobom ako deti našich detí mužského pohlavia, lebo je zjavné, že o osobu, ktorú dcéra porodila, sa nebude starať jej dedo, ale jej otec, [samozrejme okrem prípadu, kedy jej otec nežije alebo je chudobný]“.

Marcellov text uvádza princíp logicky vychádzajúci z cisárskej doktríny klasického práva, podľa ktorej v „legitímnej“ rodine existovala vzájomná vyživovacia povinnosť

⁴² 16. „[Hoci by výživa mala byť synom otcovi poskytovaná podľa prirodzeného rozumu, jednako] bolo odpísané, že syn nie je povinný platiť jeho dlhy“.

⁴³ 16. „Bolo odpísané, že syn nie je povinný platiť <otcove> dlhy“.

⁴⁴ Porov. BONFANTE, P. *Corso di diritto romano 1*, s. 279-280; BESELER, G. *Aequitas*, s. 453-455; PRINGSHEIM, F. *Ius aequum und ius strictum*, s. 643-668.

⁴⁵ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 113; BESELER, G. *Romanistische Studien*, s. 212.

medzi potomkami a predkami z otcovej strany. Avšak na konci pripojená interpolácia [„*nisi pater (...) est*“ – „samozrejme okrem prípadu (...) je chudobný“] prispôsobila celý fragment justiniánskej reformy, t. j. novote, ktorá nerozlišovala medzi „legitímnou“ a „nelegitímnou“ rodinou a ukladala vzájomnú alimentačnú povinnosť v jednej aj druhej rodine medzi potomkami a predkami: či už išlo o otca alebo matku, o predkov z otcovej alebo matkinej strany. Klasické právo – ako sme videli v predchádzajúcej časti - nariaďovalo predkovi z matkinej strany vyživovať len nemanželských potomkov. Justiniánske právo nariaďovalo predkovi z matkinej strany vyživovať aj manželských potomkov.

3.2 Uznanie vzájomnej vyživovacej povinnosti medzi otcom a synom mimo legitímnej rodiny

Justiniánski právnici za účelom priznania vzájomnej vyživovacej povinnosti medzi otcom a synom v tzv. nelegitímnej rodine vykonali nasledovné zásahy do pôvodného Ulpianovho textu (D. 25, 3, 5, pr.-1), na ktoré opätovne upozorníme.

„Si [quis]⁴⁶ a liberis ali desideret [vel si liberi, ut a parente exhibeantur], [iudex]⁴⁷ de ea re cognoscet“.

1. *„Sed utrum eos tantum liberos qui sunt in potestate cogatur [quis exhibere]⁴⁸, an vero etiam emancipatos [vel ex alia causa sui iuris constitutos], videndum est. Et magis puto, etiam [si non sunt liberi in potestate]⁴⁹, alendos a [parentibus]⁵⁰ et vice mutua alere [parentes]⁵¹ debere“.*

„Ak si [niekto]⁵² praje dostať výživu od detí, [alebo ak deti chcú, aby ich rodič podporoval], [sudca]⁵³ problém vyrieši“.

1. „Je však nutné skúmať, či sú povinní [podporou]⁵⁴ len synovia podriadení moci alebo tiež emancipovaní [alebo tí, ktorí sa z iného dôvodu stali právne nezávislí]. A oprávnene sa domnievam, že [rodičom]⁵⁵ sú povinní poskytnúť

⁴⁶ <pater>.

⁴⁷ <consul>.

⁴⁸ <pater alere>.

⁴⁹ <emancipatos>.

⁵⁰ <patre>.

⁵¹ <patrem>.

⁵² <otec>.

⁵³ <konzul>.

⁵⁴ <živiť otca>.

⁵⁵ <otcovi>.

výživu taktiež [tie deti, ktoré v moci nie sú]⁵⁶, a naopak taktiež ony môžu výživu [po rodičoch]⁵⁷ požadovať“.

Nasledovná fráza [*vel ex alia causa sui iuris constitutos*] – [alebo tí, ktorí sa z iného dôvodu stali právne nezávislí] silne indikuje, že ide o konštrukciu, ktorú do pôvodného textu vložili interpolátori.⁵⁸ Kto sú teda tí, ktorí nie sú emancipovaní, avšak sa stali právne nezávislí z iného dôvodu? Odpovedáme, že sú to nemanželské deti (*vulgo quaesiti*). Preto kompilátori vzápätí odpovedajú, že rodičom sú povinní poskytnúť výživu taktiež tie deti, ktoré nie sú v ich moci, a naopak taktiež takéto deti môžu požadovať výživu po rodičoch. Domnievame sa, že justiniánske zákonodarstvo prostredníctvom týchto interpolácií stanovilo vzájomnú vyživovaciu povinnosť nielen medzi otcom a emancipovaným synom, ale aj medzi prirodzeným otcom a jeho synom v tzv. nelegitímnej rodine.

Pôvodný klasický text podľa interpolačného indexu a Emilia Albertaria znel pravdepodobne takto:

1. „Je však nutné skúmať, či sú povinní živiť otca len synovia podriadení moci alebo tiež emancipovaní. A oprávnene sa domnievam, že otcovi sú povinní poskytnúť výživu taktiež emancipovaní, a naopak taktiež oni môžu výživu po otcovi požadovať“.⁵⁹

Kompilátori pôvodný text vhodne upravili, čím zaviedli vzájomnú alimentáčnu povinnosť aj v „nelegitímnej“ rodine, čo vyplýva aj z Nov. 89, 12, 6 a Nov. 89, 13.

3.3 Uznanie vzájomnej alimentáčnej povinnosti medzi príbuznými v bočnej línii
Dve rozsiahle interpolácie v 2. § Ulpianovho fragmentu nepriamo poukazujú na zavedenie vzájomnej vyživovacej povinnosti aj medzi príbuznými v bočnej čiare.

„Utrum autem tantum patrem avumve paternum proavumve paterni avi patrem [ceterosque virilis sexus parentes] alere cogamur, an vero etiam matrem

⁵⁶ <emancipovaní>.

⁵⁷ <po otcovi>.

⁵⁸ Na interpoláciu upozornil už Antonio Fabro (1557-1624). Porov. DE MEDIO, A. I tribonianismi avvertiti da Antonio Fabro, s. 208 a nasl. a s. 276 a nasl.; BAVIERA, G. Ancora sui Tribonianismi avvertiti da Antonio Fabro, s. 398.

⁵⁹ Pôvodnú klasickú právnu úpravu nám zachoval aj 6. paragraf:

„Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicium iuste eam procreatam“ (Ulpianus D. 25, 3, 5, 6).

Božský Pius reskriptom stanovil „(...) otec podporuje svoju dcéru, ak bolo súdom rozhodnuté, že bola počatá legitímne“.

[*ceterosque parentes et per illum sexum contingentes*] cogamur alere, videndum (...)“ (Ulpianus D. 25, 3, 5, 2).

„Musíme taktiež skúmať, či sú povinní poskytnúť výživu len otcovi alebo predkovi z otcovej strany, alebo pradedovi, otcovmu predkovi z otcovej strany [alebo ďalším predkom mužského pohlavia], alebo sme povinní poskytnúť výživu taktiež matke [a ďalším predkom a príbuzným z matkinej strany]“.⁶⁰

Domnievame sa, že pomocou zvýraznených zovšeobecnení kompilátori priznali vzájomnú vyživovaciu povinnosť aj medzi príbuznými v bočnej čiare. Základný fragment upravujúci problematiku vzájomnej alimentačnej povinnosti medzi členmi patriacimi do rovnakej rodiny je Ulpianov text v D. 25, 3, 5. Interpoláčny index uvádza ďalšie interpolované texty, ktoré uznali vyživovacie právo a povinnosť medzi matkou a synom v legitímnej rodine ako aj právo na výživu medzi bratom a sestrou. Ide napr. o nasledovné texty: Ulpianus D. 27, 3, 1, 2; Iulianus D. 27, 2, 4; Paulus 23, 3, 73, 1 a iné, ktoré pre krátkosť času už nebudeme predstavovať. Začneme Ulpianovým fragmentom, ktorý pomocou rozsiahlej interpolácie nariadil poručníkovi, aby v prípade núdze a v súlade s rozhodnutím úradníka autorizoval poručenca poskytnúť výživu jeho matke alebo sestre aj napriek zmenšeniu majetku.

„Sed et si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Iulianus scripsit plerosque quidem putare non valere donationem, [et plerumque ita est: sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor fit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interveniente: veluti si matri aut sorori, quae aliter se tueri non possunt, tutor alimenta praestiterit: nam cum bonae fidei iudicium sit, nemo feret, inquit, aut pupillum aut substitutum eius querentes, quod tam coniunctae personae alitae sint: quin immo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelae, si tale officium praetermiserit]“ (Ulpianus D. 27, 3, 1, 2).

„A taktiež, aj keby so súhlasom opatrovníka daroval nie pre prípad smrti, sám Julian napísal, že určite väčšina <právnikov> mieni, že dar nie je platný; [a väčšinou je to takto; môžu však nastať určité prípady, keď poručník bez zodpovednosti, autorizuje nedospelého na zmenšenie majetku, samozrejme na základe rozhodnutia <úradníka>, ako napríklad, ak by poručník poskytol výživu matke alebo sestre poručenca, o ktoré sa inak nie je možné postarať: keďže ide o súdne konanie na základe žaloby v dobrej viere, v skutku nik nebude tolerovať - hovorí - aby, sa nedospelý alebo jeho náhradník sťažovali nato, že bola poskytnutá výživa tak blízkym osobám. Naopak, domnieva sa,

⁶⁰ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 111.

že proti poručníkovi je možné uplatniť žalobu z poručníctva, ak zanedbal túto povinnosť]⁶¹.

Ďalší text sa zaoberá špecifickou situáciou vyživovacej povinnosti medzi nedospelým bratom (ako dedičom) a nedospelou sestrou, ktorá nadobudla pomocou odkazu určitú sumu, za účelom vydaja. Rekonštrukciu Juliánovho fragmentu do jeho pôvodnej klasickej podoby zrealizoval Albertario.⁶²

„Qui filium heredem instituerat, filiae dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legaverat nec quicquam praeterea et tutorem eis sempronium dedit: is a cognatis et a propinquis pupillae perductus ad [magistratum]⁶³ iussus est alimenta pupillae et mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillae nomine praeceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi iam factae sorori suae ducenta legati causa solvit. Quaesitum est, an tutelae iudicio consequi possit, quod in alimenta pupillae et mercedes a tutore [ex tutela] praestitum sit. Respondi: existimo, [etsi citra magistratum⁶⁴ decretum] tutor sororem pupilli sui aluerit et liberalibus artibus instituerit, [cum haec aliter ei contingere non possent], nihil eo nomine tutelae iudicio pupillo [aut substitutis pupilli] praestare⁶⁵ debere“ (Iulianus D. 27, 2, 4).

„Ten, kto ustanovil syna za dediča, dcére nezanechal nič iného len odkaz na dvesto, ako veno, aby sa vydala do rodiny, a ustanovil im poručníka Sempronia. Potom, čo bol privedený pokrvnými príbuznými a ďalšími príbuznými nedospalej pred [úradníka]⁶⁶, bolo mu nariadené vyživovať dievča a menom dievčaťa vyplácať odmeny učiteľom, aby bola vzdelaná v slobodných umeniach. Keď sa syn stal dospelým, vyplatil sestre potom, čo dospela, z odkazu dvesto. Je sporné či <chlapec> môže pomocou žaloby z poručníctva dostať to, čo bolo [na základe poručníctva] poskytnuté poručníkom na výživu a odmeny. Odpovedal som, že mám za to, že hoci poručník vyživoval sestru svojho poručenca a naviac bola vzdelávaná v slobodných umeniach [nad rámec toho, čo nariadili úradníci⁶⁷] [nemôže sa jej

⁶¹ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 154-155; BESELER, G. *Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen*, s. 42.

⁶² Porov. ALBERTARIO, E. *Studi di diritto romano 1*, s. 269-270.

⁶³ <consulem>.

⁶⁴ <consulum>.

⁶⁵ <praestari>.

⁶⁶ <konzula>.

⁶⁷ <konzulmi>.

to nijako týkať,] a preto na základe žaloby z poručníctva nebude nič chlapcovi [ani jeho náhradníkom] plniť⁶⁸“.

Z uvedeného vyplýva, že poskytovanie výživy nedospeljej sestre zo strany jej nedospelého brata nemá základ v zákone, ale vo výklade závetu, pomocou ktorého otec odkázal legátom nedospeljej dcére dvesto (ako veno) a nič iné. V tejto špecifickej situácii právnik požadoval, aby spoločný poručník bol zbavený akejkoľvek zodpovednosti, keď poskytovanie výživy bolo uskutočňované na základe rozhodnutia úradníka, a to aj v prípade, ak náklady na výživu dievčaťa a odmeny jej učiteľom prevyšovali sumu stanovenú úradníkmi (*citra magistratum decretum*). Táto vyživovacia povinnosť medzi legitímnou matkou a synom, ako aj medzi bratom a sestrou sa v justiniánskom období odrazila aj v prípade priznania vrátenia vena počas trvania manželstva, ak to bolo – okrem iného – za účelom vyživovania rodičov manželky alebo detí z predchádzajúceho manželstva alebo brata či sestry. V tejto súvislosti ešte predstavíme dva Paulove fragmenty.

„Manente matrimonio [non perditurae uxori ob has causas dos reddi potest: ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium vel in insulam relegato parenti praestet alimonia, aut ut egentem virum fratrem sororemve sustineat]“ (Paulus D. 23, 3, 73, 1).⁶⁹

„Počas manželstva [môže byť veno vrátené žene, ktorá ho nechce premárniť, z nasledovných dôvodov, aby užívala seba a svojich rodičov; aby kúpila vyhovujúci pozemok; aby poskytla výživu otcovi odsunutému do vyhnanstva alebo na ostrov; alebo za účelom opatery dieťaťa od bývalého manžela, brata alebo sestry žijúcich v chudobe]“.

„[Quamvis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, ut aes alienum solvat aut praedia idonea emat, sed ut liberis ex alio viro egentibus aut fratribus aut parentibus consuleret vel ut eos ex hostibus redimeret, quia iusta et honesta causa est, non videtur male accipere et ideo recte ei solvitur: idque et in filia familias observatur]“ (Paulus D. 24, 3, 20).⁷⁰

„[Kedykoľvek, počas manželstva, príjme manželka veno nie preto, aby zaplatila dlh alebo kúpila vhodné pozemky, ale aby sa postarala o svoje núdzne deti od iného manžela, o bratov alebo o rodičov, alebo aby ich vykúpila od nepriateľov, potom sa to nepovažuje, že ho prijala zle, pretože

⁶⁸ < plnené>.

⁶⁹ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 60.

⁷⁰ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum II.*, s. 93.

ide o spravodlivý a čestný dôvod, a preto jej bolo plnené riadne. To isté sa dodržiava tiež v prípade dcéry pod otcovskou mocou)].

Dva interpolované Paulove fragmenty celkom odrážajú nového ducha alimentačného práva justiniánskej doby: manželka počas trvania manželstva je oprávnená od manžela riadne prijať veno, aby z čestného dôvodu zabezpečila výživu svojim blízkym rodinným príslušníkom medzi inými aj svojmu bratovi alebo sestre nachádzajúcim sa v stave núdze.

3.4 Vyživovacia povinnosť medzi manželmi

Nový legislatívny trend v oblasti vzájomnej alimentačnej povinnosti sa v justiniánskom práva dotkol aj samotných manželov. Vyššie uvedený text právnika Paula (D. 23, 3, 73, 1), ktorý sme uviedli v inej súvislosti, obsahuje novú úpravu, keď vyslovene uvádza, že počas trvania manželstva môže byť žene vrátené veno, aby zabezpečila výživu pre seba. Presnejšie znenie vyživovacej povinnosti medzi manželmi nachádzame v inom teste Digest.

„Sin autem in saevissimo furore muliere constituta maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit autem infelicitatem uxoris et non ad eam flectitur nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus est, sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat vel curator furiosae vel cognati adire iudicem competentem, quatenus necessitas imponatur marito omnem talem mulieris sustentationem sufferre et alimenta praestare et medicinae eius succurrere et nihil praetermittere eorum, quae maritum uxori adferre decet secundum dotis quantitatem (...)“ (Ulpianus D. 24, 3, 22, 8).

„Pokiaľ však manželka trpí zvlášť ťažkou duševnou chorobou a manžel nechce ukončiť manželstvo, neberie ohľad na nešťastie manželky, nevenuje sa jej a je celkom zrejmé, že namiesto toho, aby jej obstaral primeranú starostlivosť, zneužíva veno; v takomto prípade môže jej opatrovník alebo jej pokrvní príbuzní obrátiť sa na príslušného sudcu, aby manželovi uložil povinnosť zodpovedajúcim spôsobom podporovať manželku, poskytnúť výživu, zaistiť lekársku starostlivosť a nezanedbať nič, čo je manžel povinný poskytnúť manželke s ohľadom na výšku vena (...)“.

Interpoláciu textu uznali mnohí, ako napr. Cuiacius, Faber, Gradenwitz, Albertario, Vorm, Riccobono, Bonfante, Solazzi, Eisele, Perozzi a iní.⁷¹

⁷¹ Porov. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum quae II.*, s. 95-96.

4. ZÁVER

Pomocou interpolačnej metódy sme sa pokúsili kriticky analyzovať texty klasických rímskych právnikov zaoberajúce sa uvedenou matériou. Justiniánske zákonodarstvo v oblasti vzájomnej vyživovacej povinnosti medzi určitými členmi „legitímnej“ a „nelegitímnej“ rodiny prinieslo niekoľko reforiem, ktoré teraz jednoducho zosumarizujeme.

V klasickom práve v období principátu vzájomná vyživovacia povinnosť v „legitímnej“ rodine existovala medzi otcom (resp. otcovým predkom) a synom, kým v „nelegitímnej“ rodine zas medzi synom a matkou (resp. matkiným predkom). Naproti tomu justiniánske právo priznalo vzájomnú vyživovaciu povinnosť tak v „legitímnej“ ako i „nelegitímnej“ rodine medzi potomkami a predkami vo všeobecnosti.

Naviac justiniánske zákonodarstvo zaviedlo vzájomnú vyživovaciu povinnosť v „nelegitímnej rodine“ aj medzi prirodzeným otcom a jeho synom. Naproti tomu klasické právo v prípade nemanželských detí (t. j. v tzv. nelegitímnej rodine) priznalo vzájomnú alimentačnú povinnosť len medzi matkou (resp. jej predkom) a synom.

Zákonodarstvo cisára Justiniána v určitých prípadoch rozšírilo vzájomnú alimentačnú povinnosť aj v bočnej čiare pokrvného príbuzenstva medzi bratom a sestrou a tiež medzi manželmi navzájom pokiaľ išlo o vrátenia vena počas trvania manželstva. Domnievame sa, že legislatívne zmeny v tejto oblasti boli vyvolané najmä vplyvom kresťanstva, ktorého idey postupne prenikali do rímskeho práva už od čias cisára Konštantína. Domnievame sa, že nové náboženstvo nemalo len vplyv na rozšírenie alimentačnej povinnosti v rodine, ale zaslúžilo sa aj o zmiernenie tvrdosti otcovskej moci, napomáhalo prepúšťaniu otrokov na slobodu, atď.⁷² Nemožno opomenúť ani vplyv gréckeho prostredia, v ktorom sa kodifikačné dielo Justiniána zrodilo. Je pravdepodobné, že justiniánski právnici študoval právo aj s mentalitou filozofov a teológov, ktorí mali záľubu v teórii a zovšeobecneniach.

Zoznam použitej literatúry:

1. ALBERTARIO, E. *Studi di diritto romano 1*. Milano: Giuffrè, 1933.
2. BAVIERA, G. Ancora sui Tribonianismi avvertiti da Antonio Fabro. In *Archivio Giuridico*, 1902, roč. 69, č. 2, s. 398 a nasl.
3. BESELER, G. Aequitas. In *ZSS*, 1925, roč. 45, s. 453 a nasl.
4. BESELER, G. Romanistische Studien. In *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1930, roč. 10, s. 161-240

⁷² RICCOBONO, S. *L'influenza del Cristianesimo sulla Codificazione di Giustiniano*, s. 122 a nasl; RICCOBONO, S. *Cristianesimo e diritto privato*, s. 37 a nasl.

5. BESELER, G. *Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen*. Tübingen: Mohr, 1910.
6. BONFANTE, P. *Corso di diritto romano 1. Diritto di famiglia*. Milano: Giuffrè, 1963.
7. BONFANTE, P. Di un'influenza orientale nel diritto romano. In *Archivio Giuridico*, 1929, roč. 101, s. 3-15.
8. DE MEDIO, A. Tribonianismi avvertiti da Antonio Fabro. In *BIDR*, 1900, roč. 13, s. 208-224
9. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur. Tomus I*. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1929.
10. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur. Tomus II*. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1931.
11. LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur. Tomus III*. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1935.
12. PRINGSHEIM, F. Ius aequum und ius strictum. In *ZSS*, 1921, roč. 42, s. 643-668
13. RICCOBONO, S. Cristianesimo e diritto privato. In *Rivista di diritto civile*, 1911, roč. 3, s. 37-70
14. RICCOBONO, S. L'influenza del Cristianesimo sulla Codificazione di Giustiniano. In *Rivista di Scienza „Scientia“*, 1909, roč. 5, s. 122 a nasl.
15. SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016.

Kontaktné údaje:

prof. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

robert.brtko@flaw.uniba.sk

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Kánonista Gracián a rímske právo¹

Vojtech Vladár

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Gratian's *Decretum* may be definitely labeled as the most important source in the history of canon law, whereby the current form of this legal system is inconceivable without it. This work had its impacts also on the development of several secular-law institutions and these processes were actual especially in the times of application of the first all-European legal system in the form of *ius commune*. In the scientific community were widely disputed especially the origin of Gratian, his life and institutions, including his Roman-law knowledge reflected during his work on this compilation. Whereas the first group of scientists take a view on mediating this knowledge from the older (especially canon-law) collections, others reassert the opinion that author of the *Decretum* was not only outstanding canonist, but even Romanist. The main goal of this paper is to point out the historical background of the formation of the Gratian's *Decretum*, description of the methods of his work, including the analysis of his knowledge of Roman law, distinctively Justinian law.

Abstrakt: Graciánov dekrét možno bez pochyb označiť za najdôležitejší prameň histórie kánonického práva, pričom dnešnú podobu tohto právneho systému si bez neho ani nemožno predstaviť. Toto dielo zaznamenalo významný vplyv aj na vývoj viacerých sekulárnoprávnych inštitútov, k čomu dochádzalo najmä v období uplatňovania prvého celoeurópskeho právneho systému v podobe *ius commune*. Vo vedeckej komunite sa prakticky od stredovekých čias viedli živé polemiky nielen ohľadom pôvodu Graciána, jeho životných reálií, ale taktiež jeho rímskoprávných znalostí, ktoré z ktorých mal pri zostavovaní svojej zbierky vychádzať. Zatiaľ čo prvá skupina bádateľov zastáva názor o sprostredkovaní predmetných vedomostí zo starších (predovšetkým kánonikoprávnych) zbierok, iní presadzujú názor, že autor Dekrétu bol nielen vynikajúci kánonista, ale aj romanista. Hlavným cieľom štúdie je poukázať na historické pozadie vzniku Graciánovho dekrétu, opísanie metód Graciánovej práce vrátane analýzy jeho znalostí rímskeho práva, osobitne práva justiniánskeho.

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

Keywords: Gratian, Gratian's Decretum, canon law, historical context, methods of works, older canon-law collections, Roman law, Justinian law

Kľúčové slová: Gracián, Graciánov dekrét, kánonické právo, historické pozadie, metódy práce, staršie kánonickoprávne zbierky, rímske právo, justiniánske právo

1. ÚVOD

Zbierka *Concordia discordantium canonum*, známejšia pod názvom *Decretum Gratiani*, neobsahuje len dejiny právnych inštitútov, prameňov, ale aj právnej vedy ako takej. Práve toto dielo predstavuje jeden z najdôležitejších medzníkov cirkevnoprávneho vývoja, a preto si dnešnú podobu kánonického práva bez neho snáď ani nie je možné predstaviť. Graciánov dekrét tento vývoj ovplyvňoval už od svojho spísania, najskôr ako samostatná právna kompilácia, neskôr ako súčasť zbierky kánonov Korpusu kánonického práva (*Corpus iuris canonici*), ktorá bola, spolu s neskôr vydanými pápežskými predpismi, účinná až do roku 1918. Na Dekrét sa však nezabudlo ani v prvom latinskom Kódexe kánonického práva z roku 1917 (*Codex iuris canonici*). Kardinál Pietro Gasparri († 1934) vo svojom Predhovore k tomuto zákonníku totiž napísal, keď ho porovnával s dovtedajšími kánonickoprávnymi kompiláciami, že „... Graciánov dekrét ich takmer všetky odsunul do zabudnutia“.² Toto dielo, ktoré má takmer 4 000 kapitol (*capita*) a je dodnes považované za základný prameň dejín kánonického práva, nemuselo čakať na svoje docenenie celé roky. O tom, že bolo dôležité a známe hneď po svojom vydaní, svedčí napríklad aj skutočnosť, že dobové kroniky zaznamenali, ako si pražský biskup Daniel I. (1148–1167), ktorý sprevádzal vojsko českého kráľa Vladislava I. (1158–1172) pri italskom ťažení na podporu cisára Fridricha I. Barbarossu (1152/1155–1190), obstaral pri svojom pobyte v Ríme v roku 1159 exemplár Dekrétu.³ I Slovensko, konkrétne prepoštská knižnica kapituly pri Katedrále sv. Martina v Bratislave, sa môže pochváliť, že vlastní vzácny exemplár rukopisu tohto diela.⁴ Graciánov dekrét tak predstavoval po celé stáročia jedno z najdôležitejších diel uplatňovaných v cirkevnoprávnej praxi, zároveň však bol tiež významným predmetom vedeckého výskumu. Mnoho bádateľov sa pritom osobitne zameriavalo na analýzu Graciánových (*Gratianus*)

² Porov. *Praefatio ad Codicem iuris canonici anno 1917*.

³ Porov. PEJŠKA, J. *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*, s. 25.

⁴ Ten sa momentálne nachádza v Slovenskom národnom archíve a predstavuje najstarší dokument vo fondoch tejto inštitúcie vôbec. Pokiaľ ide o hlavný text, paleograficky a kodikologicky bol datovaný do poslednej štvrtiny 12. storočia, glosy sú o čosi mladšie. Bližšie k detailnejšiemu pojednaniu o rukopisoch Dekrétu pozri napríklad WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 23n.

znalostí rímskeho práva, ako aj jeho prácu s rímskoprávnymi prameňmi pri zostavovaní jeho zbierky. Aj keď nedostatok informácií neumožňuje prístup k jednoznačnejším záverom, cieľom tejto štúdie je stručne zhrnúť predchádzajúci výskum a poukázať na rímskoprávne východiská Graciánovej práce.

2. HISTORICKÉ POZADIE VZNIKU DEKRÉTU A JEHO AUTOR

Pápežským Rímom úspešne zavŕšená gregoriánska reforma, ktorá prebehla v priebehu 11. až 12. storočia, navrhla nový model hierarchického usporiadania stredovekej spoločnosti ako z vnútrocirkevného, tak aj celospoločenského hľadiska.⁵ I diecézni biskupi, dovtedy značne závislí od silnej moci metropolitov, od toho času podliehali priamo Svätej Stolicy a ich závislosť na metropolitoch bola výrazne obmedzená. V súvislosti so zorganizovaním križiackych výprav a víťazstvom v boji o investitúru sa pápežstvo navyše stalo najvyššou autoritou, zjednocujúcou celý kresťanský svet. Ani po uzatvorení Wormského konkordátu (*Vormatiae concordatus*, r. 1122) však neboli vzájomné vzťahy medzi Cirkvou a štátom jasne usporiadané a dosiahnutie konečného riešenia sa zdalo byť v nedohľadne.⁶ Kým pápežstvo predkladalo čoraz väčšie nároky v politickej oblasti, cisárstvo si naďalej uzurpovalo viaceré právomoci vo sfére duchovnej a proti koncepcii univerzálneho pápežstva dôrazne stavalo program univerzálneho cisárstva.⁷ Keďže každá zo strán sa snažila opierať svoje nároky o normy spoľahlivého právneho systému, dochádzalo k rozsiahlemu rozvoju právnických štúdií, ktorých strediskom sa stala najmä Bolonská univerzita (*Universitas Bononiensis*).⁸ Na rozdiel od tamojších kánonistov, bolonskí legisti považovali, v súlade s modelmi rímskeho a karolínskeho cisárstva, za jediný a výlučný prameň každého práva cisársku moc. Ich postojmi však nebolo v konečnom dôsledku ohrozené len postavenie pápežstva ako nezávislej hlavy celého kresťanstva, ale i samotné zriadenie Cirkvi ako spoločnosti. Aj preto sa pápeži snažili o vymedzenie hraníc vplyvov svetskej moci na vnútorné cirkevné záležitosti a posilnenie svojho medzinárodného postavenia, hľadajúc oporu predovšetkým v rozvíjajúcom a stále sa zdokonaľujúcom kánonickom práve.⁹

⁵ Gregoriánsku reformu však nemožno spájať výlučne so známym bojom za celkové obmedzovanie laických prvkov v duchovných záležitostiach Cirkvi (osobitne najmä vo vzťahu k laickej investitúre). V skutočnosti totiž išlo o reformné hnutie, ktoré si kládlo oveľa širšie ciele a usilovalo sa predovšetkým o obnovu cirkevného a náboženského života v tom najširšom zmysle slova. Pomenovaná bola podľa jej najvýznamnejšieho predstaviteľa – pápeža Gregora VII. (1073–1085). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad KADLEC, J. *Církevní dějiny*, s. 191.

⁶ Porov. JOHRENDT, J. *Rom zwischen Kaiser und Papst*, s. 169–190.

⁷ Porov. KUMOR, B. *Církevné dejiny 3.*, s. 136.

⁸ Porov. RAPP, F. *Svatá říše římská národa německého*, s. 151.

⁹ Z dôvodu značného právneho partikularizmu a nejednotnosti totiž Cirkev najviac privádzali do rozpakov situácie, keď sa jej proti cirkevným textom, ktorými v rôznych sporoch argumentovala,

Gracián, ako oddaný prívrženec pápežskej moci, vplyvom svojej autority a diela prispel k tomu, že sa jej podarilo upevniť postavenie ako voči svetskej moci, tak aj voči odstredivým tendenciám partikulárnych cirkevných autorít. Samotný autor nazýval pápežské dekretálie vo svojom diele ako „kányony“ (*canones*), teda práve tak, ako sa do toho času zásadne označovali uznesenia koncilov, čím dal výraz skutočnosti, že pápežská zákonodarná moc začala v univerzálnom cirkevnom práve dominovať.¹⁰ Gracián, ktorý bol zrejme profesorom disciplinárnej teológie (t.j. kánonického práva) a magistrom teológie, poznal takmer všetky na kresťanskom Západe používané zbierky cirkevného práva. Bolo mu preto zrejmé, že samotné pomery si vyžadujú potrebu priviesť kánonické právo k prehľadnému vedeckému usporiadaniu.¹¹ Sám tiež dobre vedel, že dovtedajšie kompilácie nezodpovedajú požiadavkám doby a najmä nie praktickým účelom.¹² Chýbali v nich totiž nielen viaceré najnovšie cirkevné zákony, ale hlavne vhodné usporiadanie tak po chronologickej, ako aj obsahovej stránke, nehovoriac o značných nesprávnostiach v textoch, hrubých nezrovnalostiach a rozporoch v jednotlivých kánonoch.¹³ Ďalší z ich nedostatkov spočíval v skutočnosti, že sa bežne odvolávali na authority, ktoré si navzájom celkom odporovali. Z týchto dôvodov boli predstavení Cirkvi (najmä cirkevní sudcovia) často v pochybnostiach, čím sa vlastne majú pri rozhodovaní riadiť. Na tomto pozadí sa Gracián podujal na zostavenie takého diela, ktoré malo obsahovať najnovšie cirkevné zákony, riešiť kontroverzie medzi cirkevnými autoritami a súčasne byť praktickou pomôckou najmä pre cirkevných sudcov. Pokiaľ ide o samotného autora, o jeho osobe a živote vieme pomerne málo. S určitosťou môžeme povedať len toľko, že sa volal Gracián a že sa s veľkou pravdepodobnosťou narodil v italskom Chiusi, teda v Toskánsku. Podľa väčšiny autorov bol mníchom reformovaného benediktínskeho (kamaldulského) Kláštora sv.

z cisárskeho tábora odpovedalo protirečiacimi cirkevnými textami. Porov. BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*, s. 79.

¹⁰ Gracián pritom proklamoval jurisdikčnú autoritu pápežských dekretálií v presných právnických termínoch, čo možno ilustrovať vetou: *Decretales itaque epistolae canonibus conciliorum pari iure exequantur*. D. 20, d. a. c. 1. Práve akademický úspech Graciánovho kompendia obsahujúceho tzv. staré právo (*ius antiquum*) a rozšírenie jeho noriem po celom latinskom Západe, napokon vytvorili podmienky pre vzostup tzv. nového práva (*ius novum*), založeného najmä na pápežských dekretáliách, sčasti tiež koncilových dekrétach. Porov. HARTMANN, W., PENNINGTON, K. (eds.). *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234*, s. 246–247. Graciánove idey neskôr rozvinul jeho žiak Huguccio († 1210) do doktríny, podľa ktorej dekretália musí prevládať nad kánonom, keďže pápež promulguje dekretálie vždy s istým vedomím a v súlade s právom. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad BERMAN, H. J. *Law and Revolution*, s. 202.

¹¹ Porov. PEJŠKA, J. *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*, s. 24.

¹² Porov. BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*, s. 81.

¹³ Porov. KASAN, J. *Prameny církevního práva. Dějinný vývoj*, s. 22.

Félixa a Nabora v Bologni, čo posledné výskumy čiastočne spochybnil. ¹⁴ Je však takmer všeobecne akceptovaný záver, že bol úzko spätý s Bolonskou univerzitou, na ktorej mal prednášať dialektickou metódou kánonické právo, ako samostatnú, od teológie odlišenú vedeckú disciplínu. ¹⁵ Rok jeho smrti, ani miesto, kde bol pochovaný nepoznáme, avšak v Bazilike sv. Petronia v Bologni sa nachádza pamätník na jeho poctu. ¹⁶

Čo sa týka času vzniku samotného Dekrétu, v zásade ho môžeme vymedziť dvomi časovými údajmi:

- je isté, že nebol spísaný pred Druhým lateránskym koncilom, ktorý začal 2. apríla 1139; ¹⁷
- nebol zostavený po voľbe pápeža Alexandra III. (1159–1181), teda po 7. septembri 1159.

Kým prvý časový údaj sa opiera o skutočnosť, že Dekrét obsahuje kánony Druhého lateránskeho koncilu (r. 1139), druhý časový hraničný termín možno podložiť faktom, že Rolandus Bandinellus, kedysi profesor na Bolonskej univerzite, neskôr 7.

¹⁴ Ako zaujímavosť možno spomenúť závery niektorých vedeckých autorít, podľa ktorých mal byť Gracián biskupom, čo naznačuje glosa nachádzajúca sa v niektorých rukopisoch pochádzajúcich z tretej štvrtiny 12. storočia. Porov. WEIGAND, R. *Frühe Kanonisten und ihre Karriere in der Kirche*, s. 135–155. Jeden z bádateľov dokonca priamo tvrdí, že Gracián sa stal ku koncu svojho života biskupom v Chiusi. O tomto závere môžeme reálne pochybovať najmä s ohľadom na skutočnosť, že o tamajších biskupoch pôsobiacich v 12. storočí nemáme k dispozícii takmer žiadne informácie. Porov. NOONAN, J. T. *Gratian Slept Here*, s. 153–154; REALI, F. *Magister Gratianus e le origini del diritto civile Europeo*, s. 98–101; PENNINGTON, K. *The Biography of Gratian, the Father of Canon Law*, s. 679 a WINROTH, A. *Where Gratian Slept*, s. 106–128. Iní učenci zase tvrdia, že Gracián v skutočnosti nebol akademikom vyučujúcim právom, ale právnikom pôsobiacim v praxi. Porov. SOUTHERN, R. W. *Scholastic Humanism and the Unification of Europe*. Vol. I., s. 303–305.

¹⁵ Porov. RITTNER, E. *Církevní právo katolické*, s. 36.

¹⁶ Porov. FILO, V. *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*, s. 4; WIEL, C. Van de. *History of Canon Law*, s. 99–100; NOONAN, J. T. *Gratian Slept Here*, s. 170n; WINROTH, A. *Recent Work On The Making of Gratian's Decretum.*, s. 1n a FERREIRA, D. C., SAWICKI, S. A. *Decretum Gratiani*, s. 327n. Vo všeobecnosti je problematické vyjadriť sa k čomukoľvek ohľadom osoby autora bližšie, keďže jeho dielo neobsahuje žiadny úvod alebo prológ, ktorý by o ňom čokoľvek hovoril. Ako sme však už naznačili, nejaké informácie možno nájsť v úvodných komentároch, ktoré k svojim glosám pridali niektorí raní komentátori. Porov. SOMERVILLE, R., BRASINGTON, B. C. *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*, s. 172 a MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*, s. 39.

¹⁷ Viacerí autori však argumentujú, že v prípade dotknutých kánonov nemuselo ísť vôbec o závery Druhého lateránskeho koncilu, ale o iné zákony pápeža Inocenta II. (1130–1143), prijaté na inej synode, ktorej predsedal, respektíve sa konala za jeho pontifikátu. Vloženie týchto kánonov totiž vo viacerých ohľadoch pôsobí ako prídavok na poslednú chvíľu. Porov. WERCKMEISTER, J. *Les études sur le Décret de Gratien: Essai de bilan et perspective*, s. 372–376 a PENNINGTON, K. *Gratian, Causa 19, and the Birth of Canonical Jurisprudence*, s. 229.

septembra 1159 zvolený za pápeža, ktorý si vybral meno Alexander III. (1159–1181), zahrnul Graciánov dekrét do svojho diela *Stroma Rolandi*. Tento spis iste zostavil ešte pred zvolením za pápeža, pretože ako vyplývalo zo zvyklostí a tradícií vtedajšej doby, nebol by nazvaný *Stroma Rolandi*, ale s najväčšou pravdepodobnosťou by niesol prívlastok *Papae Alexandri III.*¹⁸ Keďže najnovšie výskumy dokazujú, že Rolandus Bandinellus a pápež Alexander III. neboli tá istá osoba, môžeme konštatovať s istotou len to, že k jeho spísaniu došlo okolo roku 1140.¹⁹ Z uvedeného tiež vyplýva, že miestom jeho zostavenia je Bologna, v čom sa zhodnú prakticky všetky vedecké autority, ktoré sa touto zbierkou zaoberali.

3. METÓDY PRÁCE A POUŽITÉ PRAMENE

Z hľadiska metodológie Gracián pracoval scholastikmi rozvíjanou vedeckou historicko-kritickou metódou, ktorá bola v súvislosti s oživením štúdií a vedy rímskeho práva čoskoro používaná aj pri práci s rímskoprávnymi textami.²⁰ Matériu kánonického práva predtým jasne vyčlenil z morálnej teológie, keďže do toho času bolo v praxi bežným zvykom aplikovať jej charakterom mravné normy, akoby boli riadnou súčasťou právneho systému Katolíckej cirkvi. Rozpory v jednotlivých otázkach sa Gracián snažil odstrániť takým spôsobom, že najskôr poukázal na určitú nezrovnalosť, potom nastolil otázku, na ktorú odpovedal citátmi rôznych autorov, pápežskými dekretáliami a koncilovými kánonmi (išlo o autority tak *pro*, ako aj *contra*), a nakoniec sa sám snažil nájsť vlastné riešenie (poprípade poukázať na to,

¹⁸ Porov. FILO, V.: *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*, s. 6. Tento záver je vo vedeckej komunite prijímaný takmer bezvýhradne, na základe argumentov Johna T. Noonana. Porov. NOONAN, J. T. *Who was Rolandus*, s. 21–48.

¹⁹ Porov. SOMERVILLE, R./BRASINGTON, B. C. *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*, s. 172 a BERMAN, H. J. *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, s. 203. Pokiaľ ide o presnejšie určenie času jeho vytvorenia, bádatelia navrhujú rôzne dátumy, ktoré sa viac-menej pohybujú okolo roku 1140. Napríklad Adam Vetulani však zastáva názor, že Gracián začal so svojou prácou už v roku 1105, keďže tento rok spomína pod súradnicami C. 2, q. 6., d. p. c. 31 svojho diela, pričom dokončiť ho mal pred uzavretím už spomenutého Wormského konkordátu. Bližšie k tejto problematike a zaujímavej vedeckej polemike pozri WINROTH, A.: *The Making of Gratian's Decretum*, s. 13n. Podnetné úvahy ohľadom možného Graciánovho životopisu ponúkol na záver jedného zo svojich článkov i kánonista Kenneth Pennington. Porov. PENNINGTON, K. *The Biography of Gratian, the Father of Canon Law*, s. 705.

²⁰ Porov. BERMAN, H. J. *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, s. 103 a 123 a KEJŘ, J. *Středověká právní věda*, s. 107. Z prác scholastikov aplikujúcich podobnú scholasticko-dialektickú metódu (*correlatio – concordia*) na teologické i teologicko-právne otázky by sme mohli spomenúť najmä spis Bernolda z Kostnice († 1100) *De excommunicatis vitandis* z obdobia po roku 1091 a dielo Petra Abelárda († 1142) *Sic et non* približne z roku 1120, ktoré zaznamenali významný vplyv aj na Graciána, po jeho rozhodnutí spracovať dialektickým spôsobom celú cirkevno-právnu materiu. Porov. BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*, s. 94.

prečo je treba dať jednému prístupu prednosť pred druhým) prostredníctvom *dicta Gratiani*.²¹ Práve táto dialektická argumentácia, ktorá bola pravou podstatou jeho metódy, bola tým, čo z Dekrétu robilo dielo tak atraktívne pre učiteľov kánonického práva.²² Tí ho napokon už počas dekády alebo dvoch po jeho zostavení prijali za základný prameň výučby svojho predmetu.²³ Jeho koncepcia totiž ukázkovo demonštrovala, akým spôsobom môžu byť abstraktné právne princípy aplikované pri riešení rôznych právnych kontroverzií, či už v právnej teórii, alebo praxi. I keď sa pred Graciánom pokúšali touto metódou s menším alebo väčším úspechom pracovať aj niektorí teológovia či kánonisti, on sám bol výnimočný tým, že do jej používania vniesol systém a dôslednosť. Charakteristickým rysom jeho diela bola i autorova praktická múdrosť, celkom zrejme najmä z rozsiahleho aplikovania princípu kánonickej miernosti (*aequitas canonica*), ktorý bol v príkrom rozpore s formalizmom, odvolávajúcim sa stroho len na slovo zákona.²⁴

Ak zhrnieme podstatu metodológie Dekrétu, Gracián ho systematicky spracoval nasledovne: najskôr uviedol všeobecné právne zásady (*distinctiones*), k nim pridal právne prípady (*causae*), z nich vyvodil otázky (*quaestiones*) a odpovedal na ne citáciami zo Svätého Písma, cirkevných Otcov, normami cirkevných zákonodarcov (najmä koncilové ustanovenia a pápežské dekretálie) a ďalších autorít, pričom do textov vložil svoje vlastné sylogistické úvahy (*dicta Gratiani*).²⁵ Jednotlivé normy Gracián navyše usporiadal z hľadiska významu (*ratio significationis, spiritus normae*), času vzniku (*ratio temporis*), teritoriálnej pôsobnosti (*ratio loci*) a možnosti dišpenzácie (*ratio dispensationis*).²⁶ Pri svojej práci, ktorá mohla podľa odhadov právnych historikov trvať približne dvanásť rokov, však Gracián veľmi často nečerpal len z prameňov pôvodných, ale v značnej miere pracoval aj s neskoršími kompiláciami (*Dionysiana, Collectio pseudo-Isidoriana, Collectio Anselmo dedicata, Decretum Burchardi, Collectio Reginonis Prumensis*, zbierky Iva zo Chartres a ďalšie).²⁷

²¹ Porov. KAŠNÝ, J. *Metoda v kanonickém právu*, s. 9.

²² Porov. WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 144.

²³ Porov. BRUNDAGE, J. A. *The Medieval Origins of the Legal Profession*, s. 97 a 105.

²⁴ Porov. KAŠNÝ, J. *Metoda v kanonickém právu*, s. 8–9.

²⁵ Porov. MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*, s. 39–40.

²⁶ Porov. FILO, V. *Kánonické právo*, s. 23.

²⁷ Porov. EVANS, G. R. *Law and Theology in the Middle Ages*, s. 57. Na rozdiel od starších vedeckých záverov, sa dnes väčšina významných kánonistov zhodne v závere, že Gracián reálne pracoval pri zostavovaní svojej zbierky s relatívne malým počtom starších spisov. Z nich možno s určitostou spomenúť kánonickoprávne kompilácie *Collectio Anselmo dedicata, Polycarpus* od Gregora z Grisogono († 1113), *Collectio tripartita, Panormia, Collectio trium partium* (všetky tri od biskupa Iva zo Chartres, 1090–1115), dielo *Glossa ordinaria* k Svätému Písmu, *Etymologiae sive Originum libri XX* od biskupa Izidora zo Sevilly (600–636), *Liber de misericordia et iustitia* od Algera z Lutychu († 1131) a *Sententiae magistri A.* Porov. MUNIER, Ch. *Les sources patristiques du droit de l'église du VIIIe au XIIIe*

Formálnou predlohou jeho práce sa stalo dielo už spomenutého Algera z Lutychu *Liber de misericordia et iustitia*. Aj keď mal Gracián väčšinu z týchto zbierok priamo k dispozícii, niektoré z nich citoval pravdepodobne len spamäti. Pre naše pojednanie je dôležité uviesť, že mnohé miesta v jeho diele vychádzali i z ustanovení rímskeho práva (*Codex Theodosianus*, *Breviarium Alaricianum* vrátane justiniánskej kodifikácie), v menšej miere tiež z práva germánskeho (predovšetkým zbierka *Capitularia regum Francorum*).²⁸ I keď viaceré vedecké závery naznačujú, že asimiláciu civilného rímskeho práva do práva kánonického rozšírili a dokončili až neskorší komentátori Dekrétu, o istých Graciánových znalostiach rímskeho práva svedčia jeho *dicta*, na čo detailnejšie poukážeme neskôr.

Ak by sme vo všeobecnosti zhrnuli authority, ktorými Gracián podpíрал svoje výroky, tie sa vo väčšine vedeckých diel členia na posvätné (cirkevné) a svetské.

Medzi posvätné authority patria:

- Sväté Písmo Starého a Nového Zákona;
- *Canones Apostolorum*, a to v latinskom preklade Dionýza Exigua († 544);
- kánony všeobecných alebo partikulárnych synod, tak západných, ako aj východných;
- rôzne pápežské dokumenty, vydané pre celú Cirkev, alebo len pre niektorú jej časť, alebo pre niektorého cirkevného hodnostára, najmä však pápežské dekretálie;
- vybrané miesta z úradných kníh, ktoré sa používali v celej Cirkvi a v Rímskej kúrii (*curia Romana*), alebo v iných partikulárnych cirkvách, alebo cirkevných kúriách (napríklad liturgická zbierka *Ordo Romanus*, zbierka formulárov *Liber diurnus Romanorum Pontificum*, zbierka *Capitula Martini Bracarenensis* atď.).²⁹

Medzi svetské authority, ktorými Gracián podpíрал svoje výroky, zaraďujeme predovšetkým *constitutiones iuris civilis*, a to:

siècle; LENHERR, T. *Die Exkommunikations- und Depositionsgewalt der Häretiker bei Gratian und den Dekretisten bis zur Glossa ordinaria des Johannes Teutonicus*; LANDAU, P. *Neue Forschungen zu vorgratianischen Kanonensammlungen und den Quellen des gratianischen Dekrets*, s. 1–29; LANDAU, P. *Gratians Arbeitsplan*, s. 691–707 a LANDAU, P. *Quellen und Bedeutung des gratianischen Dekrets*, s. 218–235. Ani dosiaľ vykonané výskumy však neboli schopné odhaliť všetky zdroje, ktoré Gracián pôvodne pri svojej práci použil. Pokiaľ ide o pojednanie o čase strávenom spracovávaním Dekrétu a detailnejší pohľad na použité metódy, bližšie pozri najmä WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 116 a 122n. K teologickým aspektom jeho diela bližšie pozri napríklad WEI, J. C. *Gratian the Theologian*.

²⁸ Porov. EVANS, G. R. *Law and Theology in the Middle Ages*, s. 57; WIEL, C. Van de. *History of Canon Law*, s. 100; HOVE, A. van. *Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici*, s. 463 a KEJŘ, J. *Středověká právní věda*, s. 107.

²⁹ Porov. CHRISTENSEN, K. *Introduction*, s. XV.

- autority rímskeho práva, ku ktorým patrí Justinián I. (527–565), ešte pred ním Teodózius II. (408–450) a Alarich II. (484–507);
- germánskeho práva, ktorých ustanovenia čerpal najmä zo zbierky *Capitularia regum Francorum*.³⁰

Z hľadiska charakteru a aplikácie jednotlivých ustanovení Dekrétu je potrebné zdôrazniť, že vlastným prameňom kánonického práva sú iba kánony obsahujúce výsledky činnosti kompetentných cirkevných zákonodarcov, ktorými Gracián dokazuje svoje tvrdenia. Nepatria k nim teda ani *dicta Gratiani*, a rovnako ani rubriky a inskripcie. Čo sa týka glos, ktoré sú obdobne súčasťou Dekrétu (*corpus glossarum*) a pochádzajú od jeho neskorších interpretátorov, ani tie za pramene práva nepovažujeme, podobne ako nimi v pravom zmysle slova (*stricto sensu*) nie sú ani morálne a dogmatické ustanovenia, citácie z cirkevných Otcov vrátane noriem rímskeho, či germánskeho štátneho práva.³¹

4. RÍMSKE PRÁVO V DEKRÉTE

Ohľadom Graciánových skutočných znalostí rímskeho práva prebehla vo vedeckej komunite intenzívna polemika. Ako sme už uviedli, väčšina autorít pritom zastáva názor, že rímskoprávne odkazy sa do Dekrétu dostali až vďaka jeho neskorším komentátorom. Práve oni tak mali prispieť k prispôsobeniu civilného rímskeho práva cieľom práva kánonického, spájajúc právne tradície starovekých cisárov s tradíciou kánonistickou, dávajúc obe do služby pápežstva a intelektuálneho sveta vrcholného

³⁰ Porov. FILO, V. *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*, s. 11. Ako už napovedá jej názov, táto zbierka obsahuje predovšetkým kráľovské a cisárske kapitulárie franských panovníkov. Kapitulárie franských kráľov pochádzajú z roku 827 a zostavené boli opäť Ansegisom z Fontanelly († 833). O kvalite tohto diela a jeho používaní v praxi vypovedá i skutočnosť, že v roku 829 ho mal priamo potvrdiť cisár Ľudovít I. Pobožný (813/814–840). Z hľadiska vnútornej štruktúry bola táto kompilácia usporiadaná do štyroch kníh, z ktorých prvé dve obsahovali panovnícke kapitulárie týkajúce sa cirkevných záležitostí (*capitularia ecclesiastica*) a druhé dve sa týkali civilnej normatívy (*capitularia mundana*). Porov. MICHAL, J. *Stručný prehľad vývoje kánonického práva do r. 1917*, s. 23. V rokoch 840 až 847 k nej navyše pribudli ďalšie tri knihy, ktoré ale obsahovali len kapitulárie vymyslené a za ich autora je označovaný istý „diakon Benedikt“ (*Benedictus Levita*). Ansegisiova zbierka dosiahla v galo-franskej oblasti, ale i v Itálii značnú popularitu a na cirkevných konciloch a ríšskych snemoch bola dokonca dočasne uznávaná za všeobecné právo tamojšej cirkvi. Porov. MRKÝVKA, P., VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dejín kánonického práva*, s. 35–36.

³¹ Porov. HRDINA, A. *Kánonické právo*, s. 40. K systematizácii prameňov a zohľadneniu ich právnej sily, bližšie pozri napríklad CHRISTENSEN, K. *Introduction*, s. XVI. Pokiaľ ide o výskum v oblasti glos ku Graciánovmu dekrétu, najväčšie zásluhy na ňom má Rudolf Weigand († 1998), ktorý preštudoval osobne alebo na mikrofilmoch viac než 200 najstarších Graciánových manuskriptov. Porov. WEIGAND, R. *Die Glossen zum Dekret Gratians*.

a neskorého stredoveku.³² Akceptovaný je tiež názor, že Gracián čerpal väčšinu pôvodne zahrnutých rímskoprávných ustanovení len sprostredkovane, prostredníctvom starších zbierok kánonického práva.³³ Najmä na tomto pozadí viaceré vedecké autority argumentovali, že samotný Gracián v skutočnosti nebol až taký zdatný v rímskom práve, respektíve vedome uprednostňoval kánonistické riešenia problémov na úkor riešení romanistických. Aj pri samotnom používaní rímskoprávných textov sa pritom poväčšine spoliehal na predjustiniánske právo, zjavne ignorujúc právo justiniánske, a to i na miestach, kde by sa viac hodilo k podporení jeho záverov.³⁴ Viacerí autori na tomto základe konštatovali, že autor Dekrétu ho vedome opomínal z dôvodu používania justiniánskych argumentov zástancami cisárskej moci (*princeps legibus solutus*), v tom čase stále zápasiacou s pápežstvom o dominanciu vo vtedajšej spoločnosti. Iní bádatelia ale poukázali na to, že Gracián priamo odkazoval aj na justiniánske rímskoprávne zbierky, ktoré mal mať dokonca pri svojej činnosti priamo k dispozícii.³⁵ Iná názorová línia zase vychádzala zo záveru, že autor Dekrétu disponoval len veľmi chabými a selektívnymi znalosťami rímskeho práva (vrátane práva justiniánskeho), a práve preto sa väčšina justiniánskych textov do jeho diela dostala až vďaka neskorším kánonistom.³⁶

V naznačených súvislostiach by bolo namieste v prvom rade zodpovedať, akými reálnymi rímskoprávnymi znalosťami mohli v prvej polovici 12. storočia vtedajší kánonisti disponovať. Odôvodnené je tiež položiť si otázku, či bolo rímske justiniánske právo v týchto časoch naozaj až tak rozsiahle rozšírené, ako sa pôvodne predpokladalo. Podľa všeobecne prijímaných názorov mala justiniánska kodifikácia do širšieho povedomia začať prenikať približne v poslednej dekáde 11. storočia, a to vďaka činnosti právnika – samouka Irneria († okolo r. 1125). Na základe jeho snáh

³² Porov. SOMERVILLE, R., BRASINGTON, B. C. *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*, s. 173. Napríklad podľa amerického právneho historika Jamesa A. Brundageho († 2021) Gracián síce zahrnul viaceré rímskoprávne odkazy do pôvodnej verzie Dekrétu, avšak asi 150 kánonov sa do diela dostalo až postupom času vďaka anonymným interpolátorom. Porov. BRUNDAGE, J. A. *Medieval Canon Law*, s. 59. Bližšie k tejto problematike pozri tiež VETULANI, A. *Z badań nad prawem rzymskiem w dekrecie Gracjana*.

³³ Porov. HARTMANN, W., PENNINGTON K. (eds.). *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period*, s. 33–35. Tento záver potvrdil v roku 1953 aj slávny kánonista Stephan Kuttner († 1996), ktorý konkrétne identifikoval 46 pasáží v Dekréte ako neskoršie dodatky k pôvodnému textu. Porov. KUTTNER, S. *New Studies on the Roman Law in Gratian's Decretum*, s. 45n.

³⁴ Porov. WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 157.

³⁵ Gracián tak mal použiť rímskoprávne justiniánske texty napríklad pri svojom pojednaní o žene spôsobilej obžalovať kňaza, pričom citovať mal v rámci neho viac než sedem romanistických textov z rozličných miest dvoch diel justiniánskej kodifikácie. Porov. C. 15, q. 3.

³⁶ Porov. V roku 1947 Adam Vetulani argumentoval, že väčšina textov v Dekréte z justiniánskeho rímskeho práva bola pridaná až po dokončení Graciánovej práce. Porov. VETULANI, A. *Gratien et le droit romain*, s. 11n.

malo postupne dôjsť k všeobecnému akceptovaniu justiniánskeho korpusu v západoeurópskej právnej vede, čo malo tiež za následok vzostup právnickej bolonskej glosátorskej školy 12. storočia. Aj pokiaľ išlo o univerzitnú výučbu rímskeho práva, prednosť nemali dostávať zbierky poklasického alebo vulgárneho práva, ale pracovať sa malo výlučne s textami justiniánskej kodifikácie, čo vo viacerých ohľadoch ovplyvnilo aj rozvoj cirkevného práva.³⁷ Práve justiniánske abstraktné a kvalitne poňaté právnické koncepcie a princípy totiž predstavovali vzácny zdroj, z ktorého mohli právnici v ďalšom období čerpať a aplikovať ich na opätovne sa rozvíjajúce mestské i obchodné spoločenské vzťahy. V tejto súvislosti je tiež potrebné spomenúť, že na raných univerzitách sa popri rímskom práve takmer od začiatku vyučovalo aj právo kánonické, na základe čoho možno konštatovať, že i univerzitná kánonickoprávna výučba je taká stará ako univerzity samotné.³⁸ Uvedené možno demonštrovať aj skutočnosťou, že práve v tomto období dochádzalo k presúvaniu vedeckej práce z kláštorov na univerzity a i vďaka rozvinutiu štúdií rímskeho práva sa kánonistika začala cieľavedome navracieť od germánskych prvkov k svojim rímskoprávnym koreňom, k čomu mal svojim dielom napokon prispieť i samotný

³⁷ Jej „dlhá noc“ („la notte lunga“), ako označil obdobie neznalosti justiniánskej kodifikácie vynikajúci taliansky právny historik Manlio Bellomo, ktoré trvalo zhruba šesť storočí, tak skončilo obnovením rímskoprávných štúdií na pozadí Irneriových aktivít. Porov. BELLOMO, M. *The Common Legal Past of Europe*, s. 40 a 58. Jeden z najdôležitejších prostriedkov na prežitie rímskeho práva v uvedenom období predstavovala kánonická textová tradícia, ktorá uchovávala jeho texty až do času znovuoživenia právnej vedy v 12. storočí. Citácie rôznych častí Kódexu a Inštitúcií sa tak objavili napríklad v polovici 9. storočia v severoitalskej zbierke *Lex Romana canonice compta* a už spomínanej *Collectio Anselmo dedicata*. Novely v podaní kompilácie *Epitome Iuliani* sa zase preniesli do kompilácií *Collectio in IX libris*, *Collectio Veronensis*, *Collectio XI partium*, ako i do prác spomínaných kánonistov Anselma z Luccy a Iva zo Chartres. Z dôvodu zachovania nízkeho počtu raných stredovekých rukopisov týchto kompilácií je ale veľmi ťažké odhaliť spôsob, akým dochádzalo k tejto osobitej rímskoprávnej recepcii do práva kánonického. Krátko po znovobjavení Digest, o ktorých prvú zmienku možno nájsť v dokumente z Toskánska datovanom do roku 1076, sa čoskoro na to objavili dve kánonistické práce, odkazujúce na *Digestum vetus* (t.j. knihy 1 až 24). Konkrétne išlo o anonymnú *Collectio Britannica*, dokončenú v rozmedzí rokov 1090 až 1093, a Dekrét Iva zo Chartres, ktorý sa objavil o trochu neskôr. Porov. FOURNIER, P., LeBRAS, G. *Histoire des collections canoniques en Occident*, s. 55 – 99, 155 – 163. V ďalšom storočí napokon zahrnul tri citácie *Digestum novum* (knihy 35 až 50) do svojho diela *Polycarpus* aj už spomenutý kardinál Gregor z Grisogono. Knihy 24 až 35 boli znovobjavené ako posledné v poradí a obyčajne boli nazývané ako *Infortiatum*. V pápežských dokumentoch sa odkazy na justiniánsku kodifikáciu začali objavovať najneskôr v polovici 11. storočia, pričom Kódex i *Digesta* boli Rímskou kúriou s určitosťou procesne aplikované po roku 1125. Bližšie k tejto problematike pozri HARTMANN, W., PENNINGTON K. (eds.). *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234*, s. 3 – 4 a BRUNDAGE, J. A. *The Medieval Origins of the Legal Profession*, s. 59 a 134²⁹.

³⁸ Porov. HARTMANN, W., PENNINGTON K. (eds.). *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234*, s. 98. Bližšie k tejto problematike pozri RASHDALL, H.: *The Universities of Europe in the Middle Ages*.

Gracián.³⁹ On sám mal byť profesorom disciplinárnej teológie (t.j. kánonického práva), ako aj magistrom teológie, pričom kánonickoprávnu materiu zrejme vyučoval na už spomenutej Bolonskej univerzite.

V historickoprávnej vede sa zaužívalo posudzovať znalosti toho-ktorého právneho systému vo vede i praxi prostredníctvom existencie praktických príručiek zostavených v skúmanej perióde. Práve v tejto súvislosti je potrebné konštatovať, že diela zamerané na problematiku rímskeho justiniánskeho práva v predmetnom období prakticky neexistovali, keďže takéto ucelené pojednania sa objavujú až v polovici 12. storočia (vrátane sofistikovanejších glos).⁴⁰ Aj čo sa týka prvopočiatkov rímskoprávnej výučby v Bologni, prvé záznamy o nej nachádzame až v opise romanistu Odofreda († 1265), ktorý preukázal záujem o dejiny svojej disciplíny a detailnejšie sa zaoberal aj svojimi predchodcami.⁴¹ V uvedených súvislostiach je namieste spomenúť výsledky výskumu historika Andersa Winrotha, ktorý objavil snáď štyri zachované rukopisy pôvodnej verzie Dekrétu (Admont, Barcelona, Florencia a Paríž). Tie mali byť pritom obsahovo takmer o polovicu tenšie oproti neskoršiemu ustálenému (vulgátnemu) textu (3 945 kánonov, vrátane paleae, namiesto pôvodných 1 860 kánonov). Svoje závery o existencii prvej redakcie Dekrétu podporil najmä tým, že prvá verzia je lepšie organizovaná, menej si odporuje a aj presvedčivejšie argumentuje, než jej neskoršia redakcia.⁴² Pre našu tému je

³⁹ Porov. BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*, s. 86n.

⁴⁰ V tejto súvislosti možno spomenúť napríklad dielo právnika Bulgara († 1167), mladšieho súčasníka Graciána, ktoré spísal pred rokom 1158. Niektoré výskumy dokonca naznačujú, že ani slávni „štyria doktori“, za čias ktorých možno bezpečne hovoriť o existujúcej bolonskej právnickej škole, nemuseli byť Irneriovými žiakmi. Chronologicky sa pritom akceptuje, že Irnerius predchádzal vo svojej glosátorskej činnosti Graciána. Na druhej strane sa ale objavuje názor, že Irneriove glosy nepatrili v skutočnosti jemu, ale spísali ich až jeho nasledovníci po vzniku Dekrétu. Samotný Gracián ich však s najväčšou pravdepodobnosťou k dispozícii nemal. Bližšie k tejto problematike pozri SPAGNESI, E. *Wernerius Bononiensis iudex: La figura storica d'Irnerio*.

⁴¹ Porov. WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 157 – 158.

⁴² Vulgátna verzia sa pritom podľa neho mala objaviť najskôr v roku 1158, pričom obe mali vzniknúť v Bologni. Prvá redakcia Dekrétu sa mala od vulgátnej verzie líšiť taktiež v rozsahu používania niektorých patristických textov. Bližšie k tejto problematike pozri WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 4n, 126n, 142 a 146n. Zaujímavosťou zostáva, že v roku 1999 oznámil iný vedec, Carlos Larrainzar, že našiel ďalšiu, dokonca ešte kratšiu verziu Dekrétu v Opátstve St. Gallen vo Švajčiarsku, ktorú obdobne označil za prvý náčrt Dekrétu. Iní bádatelia, vrátane Winrotha ale zastávajú názor, že v tomto prípade ide len o skrátenú verziu vulgátneho textu, než o jeho pôvodnú verziu. Samotný text je k dispozícii na stránke <http://www.cesg.unifr.ch/de/index.htm>. Kompletnú prvú redakciu Graciánovho dekrétu možno nájsť na stránke <https://sites.google.com/a/yale.edu/decretumgratiani/>. Friedbergova vulgátna verzia je k dispozícii na stránke

http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/index.html. Bližšie k tejto zaujímavej polemike pozri BRUNDAGE, J. A. *The Medieval Origins of the Legal Profession*, s. 101;

osobitne dôležité jeho konštatovanie, že viaceré Graciánove *dicta* mali byť pozmenené práve v miestach používajúcich romanistické konštrukcie, keď došlo k nahradeniu pojmov staršieho vulgárneho (respektíve poklasického) rímskeho práva pojmami práva justiniánskeho.⁴³ S určitosťou možno napokon predpokladať, že s ohľadom na Graciánovu autoritu dávali vtedajší kánonisti prednosť vylepšovaniu tohto diela pred snahami o vynájdenie čohosi nového a zostavenie novej autoritatívnej zbierky.⁴⁴ Na základe uvedeného možno predpokladať, že až neskoršia (vulgátna) verzia Dekrétu obsiahla vo väčšej miere justiniánske rímske právo, ktoré bolo skutočne populárne a všeobecne akceptované až v čase jej príprav. Aj napriek uvedenému však nemožno jednoznačne odmietnuť ani domnienku o tom, že k predmetným textom sa mohol Gracián dostať prostredníctvom starších kánonickoprávnych zbierok.⁴⁵

5. ZÁVER

Pokiaľ ide o prínos Graciánovho dekrétu pre historické i súčasné právo, ako prameň platný po niekoľko stáročí ovplyvnil vývoj kánonického práva determinujúcim spôsobom. Najmä jeho definície konceptov, terminológia, ako aj nadčasové riešenia právnych káz sú považované vo viacerých ohľadoch za definitívne a odzrkadlili sa aj v poslednej kodifikácii práva Katolíckej cirkvi. Dekrét však zaznamenal výrazný vplyv tiež na sekulárne právo, a to najmä na odvetvia obchodného, vojenského, manželského a osobitne tiež procesného práva. Ako už bolo totiž spomenuté, kánonické právo sformovalo spolu s rímskym právom v období stredoveku a novoveku koherentný a autonómny právny systém, nazývaný ako *ius commune*.⁴⁶

EICHBAUER, M. H. *Gratian's Decretum and the Changing Historiographical Landscape*, s. 1112n a WINROTH, A. *Recent Work On The Making of Gratian's Decretum*, s. 7. Je ale potrebné uviesť, že názory vyššie uvedených kánonistov nie sú vo vedeckej komunite všeobecne akceptované. Porov. napríklad PENNINGTON, K. *The Biography of Gratian, the Father of Canon Law*, s. 681.

⁴³ Anders Winroth konkrétne uvádza vo svojom diele tri takéto pasáže. Pri dvoch z nich mal autor vulgátnej verzie Dekrétu pozmeniť romanistické koncepcie Graciánových *dicta* z predjustiniánskeho práva na právo justiniánske. Pri treťom príklade nemal Gracián použiť v pôvodnej verzii svojho diela žiadne romanistické texty alebo koncepty, pričom druhá obsahuje rímskoprávny justiniánsky materiál, na základe čoho tiež dochádza k podstatnej zmene v celkovom ponímaní predmetnej *quaestio*. Bližšie k tejto problematike pozri WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 148n. Čo je zaujímavé, táto redakcia nielenže zväčšovala masu textu, ale miestami tiež vynechávala niektoré kánony, ktoré sa v prvej verzii opakovali. Porov. LANDAU, P. *Patristische Texte in den beiden Rezensionen des Decretum Gratiani*, s. 77–84.

⁴⁴ Ani neskoršie úradné a autentické zbierky (najmä *Liber extra* z roku 1234 a *Liber sextus* z roku 1298) si napokon nedovolili ohroziť platnosť Dekrétu, čím *de facto* limitovali svoju exkluzívnosť. Porov. CHRISTENSEN, K. *Introduction*, s. XVII.

⁴⁵ Porov. C. 15, q. 3.

⁴⁶ Porov. WHITMAN, J. Q. *The Legacy of Roman Law in the German Romantic Era*, s. 7–9.

Ten bol nielenže študovaný na univerzitách, ale vo viacerých krajinách sa tiež uplatňoval v praxi partikulárnych súdov a pri vytváraní partikulárnych právnych zbierok.⁴⁷ Keďže právny systém Katolíckej cirkvi disponoval v období stredoveku výnimočným postavením, čo sa prejavilo i v rozsiahlej agende cirkevných súdov, Dekrét v konečnom dôsledku napomáhal nielen tvorbe nového práva, ale tvaroval tiež myslenie právnikov a akademikov, klerikov, vrátane pápežov a, hoci nepriamo, i laikov každého statusu.⁴⁸ Dôsledné štúdium tohto prameňa navyše umožňuje pristúpiť aj k dôležitým romanistickým záverom. Na uvedenom základe môžeme napríklad odvážne predpokladať, že k všeobecnému akceptovaniu rímskeho práva v justiniánskej podobe došlo až približne v poslednej štvrtine 12. storočia a v čase zostavovania Graciánovho dekrétu nebolo v Európe až tak všeobecne známe a akceptované, ako sa v historickoprávnej literatúre predpokladá.⁴⁹ Ak by totiž Gracián

⁴⁷ Najdôležitejšou a najvplyvnejšou súčasťou systému *ius commune* bol pritom tzv. rímsko-kánonický proces (*processus Romanus-canonicus*), ktorý sa stal v stredovekej spoločnosti významným činiteľom, ktorý prekonával dovtedajšie súdne obyčaje národných práv a svojou dokonalosťou a precíznosťou značne ovplyvnil podobu procesného práva všetkých európskych právnych systémov, vrátane anglo-amerického. Porov. BRUNDAGE, J. A. *The Medieval Origins of the Legal Profession*, s. 156. Najdôležitejšiu úlohu pri jeho formovaní zohralo kánonické právo, a to najmä právo graciánske. Zaujímavosťou zostáva, že práve pri pojednaniach o procesnom práve Gracián najrozsiahlejšie pracoval s falošnými kánonickoprávnymi textami. Predovšetkým od autora Pseudo-izidoriánskych dekretálií tak prijal vysoké procesné (miestami až moderné) štandardy, ktoré boli ešte viac sprísňované pri procesoch s klerikmi. Ani samotný autor Dekrétu však napriek skvalitneniu vtedajšieho kánonickoprávneho procesu nepristupoval k vyjasňovaniu procesných pravidiel do všetkých detailov. Napriek tomu bol ale význam jeho diela pri formovaní rímsko-kánonického procesu enormný. Porov. BALDWIN, J. W. *A debate at Paris over Thomas Becket between Master Roger and Master Peter the Chanter*, s. 126 a EVANS, G. R. *Law and Theology in the Middle Ages*, s. 92. Dôvodom pre dominovanie kánonickoprávnych prvkov v rímsko-kánonickom procese možno nájsť tiež v závere, že rímske justiniánske právo neposkytovalo systematické a komplexné procesnoprávne smernice, ktoré by mali na zreteli prioritne pravidlá prirodzenej spravodlivosti. Podľa viacerých bádateľov, navyše kompilátori justiniánskej kodifikácie zámerne okresali väčšinu pasáží zaoberajúcich sa procesnými záležitosťami, ktoré z toho dôvodu neboli k dispozícii stredovekým legistom. Porov. BRUNDAGE, J. A. *The Medieval Origins of the Legal Profession*, s. 152.

⁴⁸ Porov. CHRISTENSEN, K. *Introduction*, s. IX. Jeho vplyv neskončil ani po presadení sa protestantskej reformácie v Európe, keďže viacerí významní protestanti s týmto dielom bežne pracovali a odkazovali naň, na základe čoho ho možno označiť i za súčasť evanjelickej cirkevnej tradície. Pokiaľ ide o vplyvy tohto spisu na predstaviteľov protestantskej reformácie, kým Martin Luther († 1546) ho s najväčšou pravdepodobnosťou v roku 1520 spálil spolu s pápežskou bulou *Exsurge Domine*, Filip Melanchton († 1560) a Ján Kalvín († 1564) ho používali bežne. Dekrét bol slovné napadnutý i anglickým básnikom Johnom Donnem († 1631), pretože jeho stopy zostali údajne zreteľne zachované i v právnej tradícii Anglikánskej cirkvi. Porov. WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*, s. 2.

⁴⁹ Treba si totiž uvedomiť vzájomné prepojenie medzi kánonistami a legistami, ktorí častokrát súbežne glosovali Graciánov dekrét i justiniánske *Digesta*, ako dve najrešpektovanejšie zbierky toho času. Porov. MRKÝVKA, P., VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dejín kanonického práva*, s. 39. Na Západe totiž do toho času prežívalo rímske právo zásadne vo vulgárnej podobe, vyjadrenej najmä v rímskych

poznal justiniánske právo učené Irneriom a ďalšími romanistami, len s námahou by bolo možné vysvetliť jeho viaceré nedôsledné formulácie a závery, ktoré zanechal v prvej verzii Dekréty. Z uvedeného možno zároveň dedukovať, že autor Dekréty nebol v skutočnosti až tak zdatným romanistom, čo viedlo neskorších dekrétistov k preformulovaniu niektorých jeho *dicta* s romanistickým kontextom do novej zrozumiteľnej podoby, respektíve koncepcií v tom čase široko populárneho a všeobecne uznávaného rímskeho justiniánskeho práva. Viacerí bádatelia na tomto základe zároveň smelo predpokladajú, že ani samotná rímskoprávna bolonská škola nebola v tom čase ešte zrejme dostatočne rozvinutá a bola len vo svojich začiatkoch. Detailnejšie výskumy napokon poukazujú tiež na skutočnosť, že Gracián justiniánske rímskoprávne texty neopomenul z ideologických, respektíve politických dôvodov, keďže viaceré z nich nielen poznal, ale ich aj priamo použil v prvej verzii svojho diela.⁵⁰

Zoznam použitej literatúry:

1. BALDWIN, J. W. A debate at Paris over Thomas Becket between Master Roger and Master Peter the Chanter. In *Studia Gratiana*, 1967, roč. 1 (1967), s. 119-132.
2. BELLOMO, M. *The Common Legal Past of Europe, 1000–1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995.
3. BERMAN, H. J. *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983.
4. BRUNDAGE, J. A. *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008.
5. BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946.
6. CHRISTENSEN, K. Introduction. In GORDLEY, J. *Gratian. The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss*. Washington: The Catholic University of America Press, 1993.
7. EICHBAUER, M. H. Gratian's Decretum and the Changing Historiographical Landscape. In *History Compass*, 2013, roč. 11, s. 1111-1125.
8. EVANS, G. R. *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002.
9. FERREIRA, D. C., SAWICKI, S. A. Decretum Gratiani: Cornerstone of Canon Law. In *The Quarterly Journal of the Library of Congress*, 1977, roč. 34, č. 4, s. 327-338.
10. FILO, V. *Kánonické právo. Úvod a prvá kniha*. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997.

barbarských zákonníkov. Najvýznamnejším z nich bol *Lex Romana Visigothorum*, s ustanoveniami ktorého bežne pracovali aj viaceré kánonickoprávne zbierky, ktoré Gracián pri svojej práci preukázateľne používal. Porov. WIEL, C. Van de. *History of Canon Law*, s. 58.

⁵⁰ Porov. VETULANI, A. *Le Décret de Gratien et les premiers décrétistes, à la lumière d'une source nouvelle*, s. 337n.

11. FILO, V. *Stručný úvod do Graciánovho dekrétu*. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997.
12. FOURNIER, P., LeBRAS, G. *Histoire des collections canoniques en Occident: depuis les fausses décrétales jusqu'au Décret de Gratien. Tome II*. Paris: Recueil Sirey, 1932.
13. HARTMANN, W. PENNINGTON K. (eds.). *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008.
14. HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002.
15. HOVE, A. van. *Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici. Volumen I. Tomus I. Michliniae – Romae*: H. Dessain, 1945.
16. JOHRENDT, J. Rom zwischen Kaiser und Papst – die Universalgewalten und die Ewige Stadt. In LUBICH, G. (ed.). *Heinrich V. In seiner Zeit. Herrschen in einem europäischen Reich des Hochmittelalters*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2013.
17. KADLEC, J. *Církevní dějiny. I. Církevní starověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983.
18. KASAN, J. *Prameny církevního práva. Dějinný vývoj*. Praha: Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952.
19. KAŠNÝ, J. Metoda v kanonickém právu. In *Revue církevního práva*, 2007, roč. 36, č. 1.
20. KEJŘ, J. Středověká právní věda. In SPUNAR, P. a kol. *Kultura středověku*. Praha: Academia, 1995.
21. KUMOR, B. *Církevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001.
22. KUTTNER, S. New Studies on the Roman Law in Gratian's Decretum. In LANDAU, P. (ed.). *Gratian and the Schools of Law, 1140–1234*. London – New York: Routledge, 2020.
23. LANDAU, P. Neue Forschungen zu vorgratianischen Kanonensammlungen und den Quellen des gratianischen Dekrets. In *Ius commune*, 1984, roč. 11, s. 1-29.
24. LANDAU, P. Quellen und Bedeutung des gratianischen Dekrets. In *Studia et Documenta Historiae et Juris*, 1986, roč. 52, s. 218-235.
25. LANDAU, P. Gratians Arbeitsplan. In AYMANS, W. GERINGER, K.-Th. (eds.). *Iuris canonico promovendo: Festschrift für Heribert Schmitz zum 65. Geburtstag*. Regensburg: F. Pustet, 1994.
26. LANDAU, P. Patristische Texte in den beiden Rezensionen des Decretum Gratiani. In *Bulletin of Medieval Canon Law*, 1999, roč. (1999), s. 77-84.

27. LENHERR, T. *Die Exkommunikations- und Depositionsgewalt der Häretiker bei Gratian und den Dekretisten bis zur Glossa ordinaria des Johannes Teutonicus*. St. Ottilien : EOS Verlag, 1987.
28. MICHAL, J. *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967.
29. MICHAL, J. Stručný přehled vývoje kanonického práva do r. 1917. In *Teologické studie. Litera slovem oživená*. Sborník semináře v Hradci Králové r. 1984. Praha : Česká katolická Charita, 1985.
30. MRKÝVKA, P., VESELÁ, R. *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.
31. MUNIER, Ch. *Les sources patristiques du droit de l'église du VIIIe au XIIIe siècle*. Mulhouse : Salvator, 1957.
32. NOONAN, J. T. Who was Rolandus. In PENNINGTON, K., SOMERVILLE, R. (eds.). *Law, Church and Society: Essays in Honor of Stephan Kuttner*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1977.
33. NOONAN, J. T. Gratian Slept Here: The Changing Identity of the Father of the Systematic Study of Canon Law. In *Traditio*, 1979, roč. 35, s. 145-172.
34. PEJŠKA, J. *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*. Semily: Nákladem vlastním, 1932.
35. PENNINGTON, K. Gratian, Causa 19, and the Birth of Canonical Jurisprudence. In LEON, DeASTURIAS, Á. de las (eds.). *La cultura giuridico-canonica medioevale*. Milano: Pontificia Università della Santa Croce, 2003.
36. PENNINGTON, K. The Biography of Gratian, the Father of Canon Law. In *Villanova Law Review*, 2014, roč. 59, č. 4, s. 679-706.
37. RASHDALL, H. *The Universities of Europe in the Middle Ages. Vol. 1. Part 1*. Oxford: Clarendon Press, 1895.
38. RAPP, F. *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2007.
39. REALI, F. Magister Gratianus e le origini del diritto civile Europeo. In REALI, F. (ed.). *Graziano da Chiusi e la sua opera: Alle origini del diritto comune Europeo*. Chiusi: Pubblicazioni del Centro Studi Magister Gratianus, 2009.
40. RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Praha: Právnická jednota, 1887.
41. SOMERVILLE, R., BRASINGTON, B. C. *Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity*. London: Yale University Press, 1998.
42. SOUTHERN, R. W. *Scholastic Humanism and the Unification of Europe. Vol. I*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
43. SPAGNESI, E. *Wernerius Bononiensis iudex: La figura storica d'Irnerio*. Florence: Accademia Toscana di scienze e lettere „La Columbaria“, 1969.

44. VETULANI, A. *Z badań nad prawem rzymskim w dekrecie Gracjana*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1935.
45. VETULANI, A. Gratien et le droit romain. In *Revue historique de droit français et étranger*, 1946/1947, roč. 24/25, s. 11-48.
46. VETULANI, A. Le Décret de Gratien et les premiers décrétistes, à la lumière d'une source nouvelle. In *Studia Gratiana*, 1959, roč. 8, s. 273-354.
47. WEIGAND, R. Frühe Kanonisten und ihre Karriere in der Kirche. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 1990, roč. 76, s. 135-155.
48. WEIGAND, R. *Die Glossen zum Dekret Gratians: Studien zu den frühen Glossen und Glossenkompositionem*. *Studia Gratiana* 25–26. Roma: Libreria Ateneo Salesiano, 1991.
49. WHITMAN, J. Q. *The Legacy of Roman Law in the German Romantic Era: Historical Vision and Legal Change*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
50. WEI, J. C. *Gratian the Theologian. Studies in Medieval and Early Modern Canon Law. Vol. 13*. Washington: The Catholic University of America Press, 2016.
51. WERCKMEISTER, J. Les études sur le Décret de Gratien: Essai de bilan et perspective. In *Revue de Droit Canonique*, 1998, roč. 48.
52. WIEL, C. Van de. *History of Canon Law*. Louvain : Peeters Press, 1991.
53. WINROTH, A. *The Making of Gratian's Decretum*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2000.
54. WINROTH, A. Recent Work On The Making of Gratian's Decretum. In *Bulletin of Medieval Canon Law*, 2004-2006, roč. 26, s. 1-29.
55. WINROTH, A. Where Gratian Slept: The Life and Death of the Father of Canon Law. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. Kanonistische Abteilung, 2014, roč. 100, s. 106-128.

Kontaktné údaje:

prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

vojtech.vladar@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Povinnosti správcov majetku podľa kánonického práva so zreteľom na rímskoprávne pramene a aktuálne otázky¹

Veronika Čunderlík Čerbová

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract: The article highlights certain fragments of Roman law that deal with property managers, specifically their duties. Canon law also reflects the practical requirements for the functioning of the Church and its legal entities and regulates several very useful requirements for the performance of the function of property manager. It can be stated that the influence of Roman law on canon law is palpable in the area of property manager duties. In terms of content, the requirements for proper management of property under Roman and canon law are identical. To reinforce the Church's requirement for property matters to be managed in accordance with the law, criminal canon law has also been extended. The article also reflects current issues in this area, specifically the resolution of the Supreme Court of the Slovak Republic, according to which the Catholic Church cannot rely on the protection of its property interests in the area of property management under state criminal law.

Abstrakt: Príspevok poukazuje na niektoré z fragmentov rímskeho práva, v ktorých sa pojednáva o správcoch majetku, konkrétne o ich povinnostiach. Kánonické právo tiež reflektuje na praktické požiadavky fungovania Cirkvi a jej právnických osôb a upravuje viaceré, veľmi užitočné požiadavky na výkon funkcie správcu. Možno konštatovať, že vplyv rímskeho práva na právo kánonické je citeľný aj oblasti povinností správcov majetku. Po obsahovej stránke sú požiadavky na riadny výkon správy majetku podľa rímskeho práva a kánonického práva totožné. Na umocnenie požiadavky Cirkvi, aby majetkové záležitosti boli spravované v súlade s právom, bolo rozšírené aj trestné kánonické právo. Príspevok zároveň reflektuje aj aktuálne otázky v tejto problematike, a to uznesenie Najvyššieho súdu SR, na základe ktorého sa Katolícka cirkev nemôže spoliehať na ochranu svojich majetkových záujmov v oblasti správy svojho majetku zo strany štátneho trestného práva.

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

Keywords: Property managers, Canon law, Catholic Church, Roman Law, Duties, Responsibility, State Criminal Law

Kľúčové slová: správcovia majetku, kánonické právo, Katolícka cirkev, rímske právo, povinnosti, zodpovednosť, štátne trestné právo

1. ÚVOD

Spása duší je cieľom a účelom kánonického práva². Aj napriek tejto skutočnosti kánonické právo rieši na pozadí primárneho cieľa aj praktické okolnosti fungovania Katolíckej cirkvi ako inštitúcie. Súčasťou fungovania inštitúcií sú zaiste aj také praktické okolnosti ako sú nakladanie s jej majetkom a jeho spravovanie. V Apoštolskej konštitúcii *Sacrae disciplinae leges*, ktorou sa zverejňuje Kódex kánonického práva, Ján Pavol II. uviedol: „*keďže Cirkev je ustanovená aj ako sociálny a viditeľný organizmus, potrebuje normy, aby sa jej hierarchická a organická štruktúra stala viditeľnou, aby sa riadne usporiadalo vykonávanie úloh, ktoré jej Boh zveril, predovšetkým posvätnej moci a vysluhovania sviatostí, aby sa usporiadali vzťahy medzi veriacimi podľa spravodlivosti založenej na láske pri zabezpečení a určení práv jednotlivcov a aby sa napokon spoločné podujatia, prijaté na zdokonaľovanie kresťanského života, kánonickými zákonmi podopierali, upevňovali a napomáhali.*“³ Je preto prirodzené, že súčasťou ustanovení Kódexu kánonického práva z roku 1983 (ďalej len „CIC“) sú aj normy týkajúce sa časných dohier a základné požiadavky na správu majetku Cirkvi. Za notoriu sa považuje aj fakt, že kánonické právo sa v mnohých otázkach inšpirovalo právom rímskym.⁴ Odkaz rímskeho práva do dnešných dní rezonuje nielen v práve kánonickej, ale aj v celom kontinentálnom právnom systéme. V tomto kontexte je preto predmetom nášho záujmu pojednanie, akým spôsobom a či možno identifikovať obsahový presah v problematike povinností správcov majetku podľa vybraných rímskoprávných prameňov v súčasnom kánonickej práve. Zároveň poukážeme na skutočnosť, že tieto otázky aj napriek odlišnému primárnemu cieľu kánonického práva v Cirkvi rezonujú a prečo je potrebné sa týmito otázkami zaoberať.

² Kán 1752 CIC.

³ JÁN PAVOL II. *Apoštolská konštitúcia Sacrae disciplinae leges*, VII-XIV.

⁴ Počas formovania kánonického práva kánonisti neraz používali vedeckú výzbroj rímskeho práva. Cirkev sama – napriek jej viacerým zákazom vyučovania rímskeho práva – napokon uznala jeho užitočnosť pre seba. Známy je citát „*ecclesia vivit lege romana*“ alebo „*ius romanum est principium et complementum iuris canonici*“. Cirkev žije rímskym právom. Rímske právo je základom a doplnkom práva kánonického. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*, s. 93. K vzťahu rímskeho práva a kánonického pozri bližšie VLADÁR, V. *Vzťah cirkevného práva k rímskemu právu*, s. 449–486; HRDINA, A. I. *Ecclesia vivit lege Romana*, s. 223–232.

2. SPRÁVCOVIA MAJETKU V KÁNONICKOM PRÁVE

Hneď ako sa majetok stane súčasťou diecézy, farnosti alebo inej verejnej právnickej osoby Cirkvi, stáva sa v striktnom slova zmysle súčasťou cirkevného majetku (*bona ecclesiastica*), a je potrebné ho spravovať⁵

„Správa“ zahŕňa celý rad činností, ktoré sú potrebné na zachovanie, udržiavanie, opravu a zveľaďovanie majetku cirkevnej právnickej osoby a na jeho produktívne využitie v službe na účely vlastné Cirkvi, predovšetkým na usporadúvanie božského kultu, starostlivosti o slušné materiálne zabezpečenie kléru a iných služobníkov, vykonávanie diela posvätného apoštolátu a dobročinnnej lásky najmä voči chudobným.⁶

Podstatnou poznámkou v súvislosti so stanovenou témou, ktorú je potrebné zodpovedať je, kto sa považuje za správcov časných dohier, t. j. majetku v Cirkvi. Závisí to od organizácie alebo vnútornej štruktúry samotnej právnickej osoby. V skutočnosti správa majetku prislúcha tomu, kto bezprostredne riadi osobu, ktorej patria tieto majetky, ak niečo iné neurčuje partikulárne právo, štatút alebo zákonný zvyk, a pri neporušení práva ordinára zasiahnuť v prípade nedbanlivosti správcu.⁷ Napríklad pre diecézu je správcom jej časného dobra diecézny biskup alebo tí, ktorí sú si rovní v práve.⁸ Analogicky možno použiť, že farár je správcom majetku farnosti; v prípade rehoľných inštitútov ide o rehoľného predstaveného. Najvyšším správcom a hospodárom cirkevných majetkov je na základe primátu riadenia samozrejme rímsky veľkňaz.⁹

3. POVINNOSTI SPRÁVCOV MAJETKU

3.1 Podľa vybraných prameňov rímskeho práva

Povinnosťou správcu majetku podľa rímskeho práva bolo uskutočniť inventúru o všetkom, čo v rámci správy majetku vykonal, t. j. jeho činnosť musela byť riadne zdokumentovaná z dôvodu ochrany záujmov jeho zverencov:

D 26, 7, 7 pr. Tutor, qui repertorium non fecit, quod vulgo inventarium appellatur, dolo fecisse videtur, nisi forte aliqua necessaria et iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. si quis igitur dolo inventarium non fecerit, in ea condicione est, ut teneatur in id quod pupilli interest, quod ex iureiurando in litem aestimatur. nihil itaque gerere ante inventarium factum eum oportet, nisi id quod dilationem nec modicam expectare possit.

⁵ BEAL, J., P. *Ordinary, Extraordinary and Something in between*, s. 109.

⁶ Kán. 1254 § 2 CIC.

⁷ Kán. 1279 § 1 CIC.

⁸ Kán. 381 CIC.

⁹ Kán. 1273 CIC.

D 27, 3, 1, 3 Officio tutoris incumbit etiam rationes actus sui conficere et pupillo reddere: ceterum si non fecit aut si factas non exhibet, hoc nomine iudicio tutelae tenebitur. de servis quoque interrogationes, sed et quaestiones habendas et hoc officio iudicis convenire placuit. nam divus severus decrevit, cum neque inventaria neque auctionalia proferantur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis qui rem gesserant proferantur: has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicunt tutores, etiam in quaestionem servi interrogari poterunt.

Nasledujúce fragmenty dokumentujú povinnosti správcov majetku v súvislosti so spôsobom starostlivosti o majetok zverencov, zodpovednosť sa vyvodzuje voči správcom, ktorí konajú korupčne, s úmyslom vlastného obohatenia, prípadne konajú liknavo a v neprospech svojich zverencov, čo môže negatívnym spôsobom ovplyvniť výšku ich majetku:

D 26, 7, 7, 2 Competet adversus tutores tutelae actio, si male contraxerint, hoc est si praedia comparaverint non idonea per sordes aut gratiam. quid ergo si neque sordide neque gratiose, sed non bonam condicionem elegerint? recte quis dixerit solam latam negligenciam eos praestare in hac parte debere.

D 26, 7, 7, 3 Si post depositionem pecuniae comparare praedia tutores neglexerunt, incipient in usuras conveniri: quamquam enim a praetore cogi eos oportet ad comparandum, tamen, si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia, nisi si per eos factum non est quo minus compararent.

D 26, 7, 15 Si tutor constitutus quos invenerit debitores non convenierit ac per hoc minus idonei efficiantur, vel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocaverit, ipse in debitam pecuniam et in usuras eius pecuniae quam non faeneravit convenitur.

3.2 Podľa kánonického práva

Prvoradou povinnosťou všetkých správcov, či už klerikov alebo laikov, časných statkov patriacich verejným právnickým osobám Cirkvi je, aby si plnili svoje povinnosti v mene Cirkvi a v súlade s jej právom.¹⁰ Podstatou verejnej právnickej osoby je, že všetku svoju činnosť vykonáva v mene Cirkvi, teda na základe poslania

¹⁰ Kán. 1282 CIC.

prijatého od kompetentnej cirkevnej autority a je touto autoritou úzko riadená.¹¹ Práve v tomto zmysle konajú v mene Cirkvi laickí správcovia cirkevných statkov rovnako, teda nie menej ako klerici.¹²

Pred samotným začiatkom výkonu funkcie správcu cirkevného majetku verejnej právnickej osoby je osoba ustanovená za správcu¹³ povinná zložiť prísahu, že bude dobre a verne spravovať¹⁴ a zároveň vyhotoviť presný a podrobný inventár vecí nehnuteľných, hnutelých, či už cenných, alebo akokoľvek patriacich medzi kultúrne majetky, alebo iných s ich opisom a ohodnotením. Túto inventúru je povinný správca podpísať a následne sa má táto inventúra preskúmať.¹⁵ V prípade absencie dôkladného, overeného a aktuálneho súpisu môže dôjsť k vážnym konfliktom medzi jednotlivými správcami (napr. farármi) a ich nástupcami o to, ktorý majetok patrí osobne správcovi a ktorý právnickej osobe. Cieľom kán. 1283 bod 3 CIC je predchádzať takýmto konfliktom tým, že sa vyžaduje, aby sa v archívoch právnickej osoby aj príslušnej kúrie uchovávali aktuálne kópie.¹⁶

Konkrétne povinnosti správcov majetku sú špecifikované v kán. 1284 CIC.¹⁷ Takmer všetky ustanovenia kán. 1284 CIC nie sú ničím iným ako všeobecne uznávanými

¹¹ Verejné právnické osoby sú v súlade s kán. 116 CIC zriadené právnym predpisom (aktom cirkevnej zákonodarnej moci alebo individuálnym dekrétom (aktom cirkevnej výkonnej moci). Konajú vždy v mene Cirkvi a plnia úlohy v oblasti verejného blaha Cirkvi. Súkromné právnické osoby vznikajú schválením cirkevnej autority, ktorému predchádza schválenie ich stanov. Súkromné právnické osoby nekonajú v mene Cirkvi, ale konajú samostatne v medziach svojich stanov. TRETERA, J., R., HORÁK, Z. *Církevní právo*, s. 94. K téme právnických osôb v Cirkvi pozri aj: NEMEC, M. *Základy kánonického práva*, s. 54-56.

¹² Občas sa objavuje nesprávne tvrdenie, že zmena členov správnej rady alebo správcovskej rady verejnej právnickej osoby alebo inštitúcie (napr. nemocnice alebo univerzity), ktorá kánonicky patrí verejnej právnickej osobe, tak že vo výsledku je správna rada tvorená väčšinou členov z laikov, má za následok vyňatie subjektu a jeho majetku z pôsobnosti kánonického práva, akoby laici neboli členmi Cirkvi alebo neboli kompetentní plniť jej zákony. Kán. 1282 CIC jasne hovorí, že laici, nie menej ako klerici, konajú v mene Cirkvi a sú viazaní všetkými platnými zákonmi Cirkvi pri správe časných statkov, ktoré kánonicky patria verejným právnickým osobám. Porov. BEAL, J., P., CORRIDEN, J., A., GREEN, T., J. *New commentary on the Code of Canon law*, s. 1485.

¹³ Zo znenia kán. 1283 CIC nevyplýva, či už explicitne alebo implicitne, že by sa jeho ustanovenia vzťahovali na súkromné právnické osoby. Preto v súlade s normami kán. 1257 CIC sú povinnosti kán. 1283 CIC záväzné len pre správcov verejných právnických osôb. To sa zdá byť úplne primerané. Zloženie prísahy pred ordinárom a uloženie inventára do kuriálneho archívu by nebolo v súlade s relatívnou autonómiou súkromnej právnickej osoby. Navyše sa zdá, že správcovia, na ktorých sa vzťahuje kán. 1283 CIC, sú zjavne tí istí ako tí, o ktorých sa hovorí v kán. 1282 CIC, ktorý je výslovne zameraný na správcov cirkevných majetkov. Porov. *Communicationes* 5, 1973, s. 98.

¹⁴ Kán. 1283 bod 1 CIC.

¹⁵ Kán. 1283 bod 2 CIC.

¹⁶ Porov. BEAL, J., P., CORRIDEN, J., A., GREEN, T., J. *New commentary on the Code of Canon law*, s. 1485.

¹⁷ Kán. 1284 § 1. Všetci správcovia sú povinní plniť svoju úlohu so starostlivosťou dobrého hospodára.

zásadami riadnej správy a na základe toho by sa vzťahovali tak na súkromné, ako aj na verejné právnické osoby. Ale § 2 bod č. 6, ktorý vyžaduje súhlas ordinára na investovanie prebytočných prostriedkov, sa zdá byť pre súkromnú právnickú osobu (ktorej charakteristickým znakom v porovnaní s verejnou právnickou osobou je väčšia autonómia) príliš úzko spojený s hierarchickou autoritou, najmä preto, že účinkom investovania je stabilizácia prostriedkov, čím sa stávajú súčasťou stabilného dedičstva, ktorého odcudzenie podlieha regulačným normám len v prípade verejných právnických osôb.¹⁸ Aj pri požiadavke súhlasu ordinára § 2 bod č. 6 jasne ukazuje, že slová „všetci správcovia“, ktorými sa začína kán. 1284 CIC, nemôžu doslovne znamenať „všetci“, pretože zjavne nezahŕňajú správcov, ktorí sú ordinármi. Okrem toho § 2 bod č. 2 výslovne odkazuje na cirkevné majetky; § 2 bod č. 2 a 3 používa slovo „Cirkev“ v špecializovanom význame uvedenom v kán. 1258 CIC, ktorý ho obmedzuje na verejné právnické osoby. Aj keď je možné tvrdiť, že len tieto dva body sú vzhľadom na svoje výslovné odkazy obmedzené na správcov verejných právnických osôb, pričom všetky ostatné body sa vzťahujú aj na správcov súkromných právnických osôb, zdá sa, že nie je dostatočný dôvod predpokladať, že zákonodarca považoval povinnosti uvedené v § 2 body č. 2 a 3 za dôležité len pre verejné právnické osoby, zatiaľ čo ostatné povinnosti považoval za dôležité aj pre súkromné právnické osoby. Zdá sa rozumnejšie dospieť k záveru, že odkazy na cirkevné statky v § 2 bod 2 a 3 naznačujú zamýšľaný rozsah pôsobnosti celého kánonu. Podobne ako v prípade kán.

§ 2. Preto musia:

1. dozerať, aby sa majetky zverené do ich starostlivosti nijakým spôsobom nestratili alebo neutrpeli škodu; s tým cieľom, keď je to potrebné, majú uzatvárať poisťné zmluvy;
2. starať sa, aby vlastníctvo cirkevných majetkov bolo zabezpečené občiansky platnými spôsobmi;
3. zachovávať predpisy tak kánonického, ako aj občianskeho práva, alebo tie, ktoré uložil zakladateľ alebo darca, alebo zákonná autorita, a predovšetkým dbať, aby z nezachovania občianskych zákonov nevzišla Cirkvi škoda;
4. príjmy z majetkov a výnosy presne a v pravom čase vyžadovať a prijaté bezpečne uchovávať a nakladať s nimi podľa úmyslu zakladateľa alebo podľa zákonných noriem;
5. v stanovenom čase uhradiť splatné úroky z pôžičky alebo hypotéky a starať sa, aby v príhodnom čase bola vrátená sama hlavná suma dlhu;
6. peniaze, ktoré zostanú po zaplatení výdavkov a môžu byť užitočne investované, so súhlasom ordinára použiť na ciele právnickej osoby;
7. mať dobre vedené knihy príjmov a výdavkov;
8. na konci každého roka zostaviť výkaz o spravovaní;
9. doklady a listiny, na ktorých sa zakladajú práva Cirkvi alebo inštitúcie na majetky, riadne usporiadať a v primeranom a vhodnom archíve chrániť; avšak ich autentické odpisy, kde je to ľahko možné, uložiť v archíve kúrie.

§ 3. Naliehavo sa odporúča, aby správcovia každý rok zostavovali prehľady príjmov a výdavkov; ponecháva sa však na partikulárne právo, aby ich prikázalo a podrobnejšie určilo spôsoby, ako sa majú zostavovať.

¹⁸ Porov. kán. 1291 CIC.

1280 CIC sa zdá, že pochybnosti týkajúce sa technickej uplatniteľnosti ustanovení kán. 1284 CIC na súkromné právnické osoby sú až do autentického výkladu riešiteľné uplatnením kán. 14, čo vedie k záveru, že ustanovenia kán. 1284 CIC nie sú v súčasnosti kánonicky záväzné pre súkromné právnické osoby.¹⁹

Väčšina povinností špecifikovaných v kán. 1284 CIC je zrozumiteľná a skutočne zodpovedá základným požiadavkám riadnej finančnej správy. Ako veľmi pokrokovú požiadavku vzhľadom na z hľadiska času neistý vývoj na finančných trhoch vnímame povinnosť ustanovenú v § 2 bod 5, a to povinnosť, aby v príhodnom čase bola vrátená sama hlavná suma dlhu. V legislatívnom návrhu sa v § 2 bod 5 požadovalo, aby sa istina (kapitálový dlh) splatná z pôžičky alebo hypotéky splatila čo možno najskôr.²⁰ V schválenom texte sa však veľmi prezieravo používa termín „príhodný čas“ čím sa uznáva ekonomická obozretnosť, keď sa dlh ponechá pri výhodných úrokových sadzbách, a nie keď sa na zaplatenie dlhu obetuje kapitál, ktorý sa môže investovať s vyššou mierou výnosu.

Investovanie prebytočných prostriedkov, ktoré zostanú po zaplatení výdavkov, si vyžaduje súhlas príslušného ordinára. Táto požiadavka je však potrebná len z hľadiska dovolenosti právneho úkonu, nakoľko nič nenaznačuje opak.²¹ Samozrejme, štatúty, alebo ak nie sú prijaté ordinár, môže vyhlásiť investovanie nad určitú sumu za akt mimoriadnej správy.²² V tomto prípade by nezískanie fakulty od príslušného ordinára znamenalo zneplatnenie právneho úkonu.²³

¹⁹ Porov. BEAL, J., P., CORRIDEN, J., A., GREEN, T., J. *New commentary on the Code of Canon law*, s. 1486.

²⁰ Porov. *Communicationes* 5 (1973), s. 98.

²¹ Porov. kán. 10 CIC.

²² Kán. 1281 § 2 CIC. Úlohou Konferencie biskupov v zmysle kán. 1277 CIC je určiť, ktoré úkony treba považovať za úkony mimoriadnej správy. Napríklad Konferencia biskupov Slovenska Všeobecným dekrétom Konferencie biskupov Slovenska pod č. 496/98 dňa 28.12.2001 stanovila, že za úkony mimoriadnej správy podľa kán. 1277, okrem tých, ktoré predvídajú kánony 1291, 1295 a 1297, a ku ktorým diecézny biskup potrebuje súhlas ekonomickej rady a kolégia konzultorov, sa pokladajú:

a) scudzenie nehnuteľného majetku, ktorý nepatrí na základe zákonnej asignácie k trvalému majetku právnickej osoby, a ktorého hodnota prevyšuje najnižšiu sumu stanovenú v článku III (232.357 €);

b) výdavky, ktoré neboli zahnuté do schváleného ročného finančného plánu, a ktoré prevyšujú najnižšiu sumu stanovenú v článku III (232.357 €);

c) začiatok, prevzatie alebo účasť na činnostiach pokladaných za obchodné s cieľom zisku;

d) zmena určenia nehnuteľného majetku s hodnotou väčšou ako je minimálna suma stanovená v článku III (232.357 €). Hodnota majetku sa vypočítava na základe písomných znaleckých posudkov, ktoré zodpovedajú aj príslušným normám podľa právneho poriadku Slovenskej republiky;

e) iné majetkovoprávne úkony, ktoré sa vzťahujú na finančnú hodnotu prevyšujúcu hranicu minimálnej sumy stanovenej v článku III. (232.357 €)

²³ Kán. 1281 § 1 CIC. Pod investíciou sa tu rozumie dlhodobá investícia dostatočná na to, aby sa prostriedky stali súčasťou stabilného dedičstva (porov. 1291 CIC), nie vklady na sporiacich účtoch alebo krátkodobé termínované vklady.

Rovnako sa požaduje, aby správcovia každý rok zostavovali prehľady príjmov a výdavkov; ponecháva sa však na partikulárne právo, aby ich prikázalo a podrobnejšie vymedzilo spôsoby, ako sa majú zostavovať. Predmetná požiadavka síce odkazuje na partikulárne právo, t. j. normy, ktoré si v rámci svojej územnej pôsobnosti ustanoví kompetentná autorita. Sme však toho názoru, že uvedená požiadavka by sa aj so zreteľom na požiadavku počínania si v súlade s požiadavkami civilného práva podľa kán. 1284 § 2 bod 2, 3 a 4 mala realizovať podľa zákonných účtovných štandardov, príklad v podmienkach Slovenskej republiky podľa zákona č. 431/2001 Z. z. o účtovníctve v znení neskorších predpisov.

V prípade, že správca poruší svoje povinnosti a spôsobí pri výkone svojho správcovstva škodu, zodpovedá podľa kán. 128 CIC.²⁴ V súvislosti so spracovávanou témou je podstatné doplniť, že Apoštolskou konštitúciou *Pascite gregem Dei* pápež František novelizoval normy CIC, konkrétne normy trestného kánonického práva. Novinkou je možnosť suspendovania aj laikov. Vypustením slova „klerik“ z kán. 1333 CIC sa vytvorila možnosť suspendovať každého, kto vykonáva niektorý z jemu alebo jej zverených úradov.²⁵ V súvislosti so správou cirkevného majetku je podstatným aj doplnenie nových skutkových podstát v kán. 1376 CIC,²⁶ čo podľa nášho názoru umocňuje požiadavky na riadny výkon funkcie správcu cirkevného majetku. Dôvodom na prijatie nových trestnoprávných noriem v tejto oblasti bolo aj v uvoľnenie poriadku v oblasti zaobchádzania s cirkevným majetkom.²⁷

3.3 Zhrnutie

Porovnaním požiadaviek na správu majetku podľa vybraných rímskoprávných prameňov s povinnosťami podľa kánonického práva možno konštatovať obsahový presah, miestami až identifikáciu týchto právnych poriadkov.

Základnou požiadavkou pri začatí výkonu funkcie správcu podľa rímskeho a aj podľa kánonického práva je uskutočnenie inventúry, resp. súpisu všetkého majetku.

²⁴ Ktokoľvek právnym úkonom nezákonne, ba akýmkoľvek iným úkonom, vykonaným úmyselne alebo z nedbanlivosti, spôsobil inému škodu, je povinný spôsobenú škodu nahradiť.

²⁵ Porov. ŠAŠKOVIČ, R. *Zmeny v Kódexe kánonického práva Nové formy trestov, vášeň ako priťažujúca okolnosť aj suspenzia laikov.*

²⁶ Kán. 1376 § 1. Má byť potrestaný trestami, o ktorých hovorí kán. 1336 § 2-4, pri zachovaní povinnosti náhrady škody:

1. kto zoberie cirkevné majetky alebo bráni, aby sa z nich získaval výnos;
2. kto bez predpísanej konzultácie, súhlasu alebo dovolenia alebo bez inej náležitosti, nariadenej právom na platnosť alebo dovolenosť, scudzuje cirkevné majetky alebo s nimi koná úkony spravovania.

§ 2. Má byť potrestaný spravodlivým trestom, nevynímajúc pozbavenie úradu, pri zachovaní povinnosti nahradiť škodu:

1. kto vlastnou ťažkou vinou spácha delikt o ktorom hovorí § 1, bod 2;
2. kto je iným spôsobom uznaný, že ťažko zanedbal správu cirkevných dobier.

²⁷ TRETERA, J., R., HORÁK, Z. *Církevní právo*, s. 326.

Predmetná požiadavka je prirodzenou a nevyhnutnou náležitosťou, bez ktorej by samotný výkon funkcie správcu stál na neistých základoch. Rovnako možno podľa nášho názoru usudzovať, že jednou z úloh realizácie inventúry a súpisu je ochrana samotného správcu pred prípadnými obvineniami zo sprenevery alebo nesprávneho výkonu funkcie. Povinnosti prezentované vo fragmentoch D 26, 7, 7 pr a D 27, 3, 1, 3 korešpondujú s požiadavkami stanovenými v kán. 1283 bod 2 a kán. 1284 § 2 CIC.

Podstatnou úlohou pri správe majetku je nespôsobiť škodu a úmyselne či z nedbanlivosti nezmenšiť spravovaný majetok. Aj v tomto ohľade možno identifikovať obsahové zhody medzi prameňmi rímskeho a kánonického práva (najmä keď abstrahujeme od kazuistického charakteru rímskoprávných noriem). Obsah citovaných fragmentov D 26, 7, 7, 2, D 26, 7, 7, 3 a D 26, 7, 15 zodpovedá viacerým povinnostiam obsiahnutým v kán. 1284 § 2 CIC.

4. AKTUÁLNE OTÁZKY

V súvislosti s nami rozoberanou problematikou sa zaujímavým javí rozhodnutie Najvyššieho súdu SR vo veci trestnoprávnej zodpovednosti predstaviteľov cirkvi pri scudzovaní cirkevného majetku, čo je téma, ktorá aj podľa vyjadrenia Najvyššieho súdu SR v odôvodnení svojho uznesenia nebola doposiaľ na slovenských súdoch riešená. Najvyšší súd SR v uznesení sp. zn.: 5 To 9/2019 v trestnej veci obžalovaného K. B. a spol. pre obzvlášť závažný zločin sprenevery podľa § 213 ods. 1, ods. 4 písm. a) zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný zákon“) spolupáchateľstvom podľa § 20 Trestného zákona, na verejnom zasadnutí konanom 17. decembra 2020 v Bratislave prejednal odvolanie prokurátora Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky a poškodeného Rádu Premonštrátov - Opátstvo Jasov proti rozsudku Špecializovaného trestného súdu z 20. júna 2019, sp. zn. PK-2T/4/2019 a žalobu zamietol.

Hodnými zamyslenia sú bez pochyb právne vety tohto uznesenia. „I. Trestný čin porušovania povinnosti pri správe cudzieho majetku predstavuje typickú blanketovú skutkovú podstatu, resp. skutkovú podstatu s blanketovou dispozíciou, ktorá viaže vznik trestnej zodpovednosti na porušenie takej povinnosti opatrovať alebo spravovať cudzí majetok, ktorá bola páchatelovi uložená všeobecne záväzným právnym predpisom (teda sa dovoľáva mimotrestnej právnej úpravy a jej porušením podmieňuje trestnú zodpovednosť), resp. právoplatným rozhodnutím súdu alebo vyplývajúcu zo zmluvy.

II. Cirkevné právo netvorí súčasť právneho systému Slovenskej republiky, interné predpisy katolíckej cirkvi nie sú všeobecne záväznými právnymi predpismi a z uvedeného dôvodu nie sú ani vynútiteľné štátnou mocou. Nespochybňujúc oprávnenie katolíckej cirkvi spravovať svoje vnútorné záležitosti a v rámci toho zaväzovať príslušníkov cirkvi k plneniu povinností stanovených internými predpismi cirkvi, vynucovanie plnenia

takýchto povinností, ktoré sú stanovené výlučne cirkevnými predpismi, a to nielen v súvislosti s otázkou scudzovania cirkevného majetku, hoci tieto nijakým spôsobom neodporujú právnemu poriadku Slovenskej republiky, nemožno realizovať prostredníctvom štátnej moci.

III. Nedodržanie ustanovení kánonického práva a interných cirkevných noriem pri scudzovaní hnutelných i nehnuteľných hmotných vecí i nehnuteľných vecí patriacich do vlastníctva cirkevnej právnickej osoby štatutárnym orgánom tejto právnickej osoby alebo jeho splnomocnencom na to písomne splnomocneným v súlade s právnym poriadkom Slovenskej republiky preto bez ďalšieho nie je možné považovať za trestný čin s poukazom na čl. 49 Ústavy Slovenskej republiky a § 8 Trestného zákona²⁸

Z uznesenia vyplýva, že postavenie a rozsah oprávnení predstaviteľov Cirkvi sú stanovené kánonickým právom, čo v istom zmysle predstavuje interný predpis riadenia a spravovania vnútorných záležitostí Cirkvi rovnako ako je to v prípade ktorejkoľvek inej právnickej osoby, nemá vplyv na posudzovanie trestnoprávnej povahy právnych úkonov uskutočňovaných jej predstaviteľmi podľa predpisov Slovenskej republiky akými sú napríklad aj scudzovanie nehnuteľností. Paradoxom v tomto kontexte je fakt, že mnohé hnutelne aj nehnuteľné veci nachádzajúce sa vo vlastníctve jednotlivých cirkví sú aj národnými kultúrnymi pamiatkami.²⁹ Najvyšší súd SR síce argumentuje čl. 49 zákona č. 460/1992 Zb. Ústavy SR v znení neskorších predpisov³⁰ (ďalej len „Ústava SR“), avšak dovoľujeme si poukázať aj na čl. 20 ods. 1 Ústavy SR.³¹ Z predmetného uznesenia Najvyššieho súdu SR možno konštatovať, že cirkevný majetok nepožíva na Slovensku štátnu trestnoprávnú ochranu a Cirkev môže svoj majetok ochraňovať len prostredníctvom svojho vlastného trestného práva. Zároveň možno špekulovať, či správcovia cirkevného majetku sú nejakým spôsobom trestnoprávne zodpovední podľa štátneho trestného práva. Pri hlbšom zamyslení sa nad dôsledkami právnych viet predmetného uznesenia Najvyššieho súdu SR sa nám natíska otázka, akým spôsobom by súdy pristúpili k situácii, keby si cirkevná verejná právnická osoba neplnila povinnosti vyplývajúce jej zo štátneho práva (napríklad v oblasti daňového práva, práva sociálneho zabezpečenia a pod.). Predpokladáme, že v tomto prípade by skutočnosť, že ide o cirkevnú verejnú právnickú osobu riadiacu sa kánonickým právom, nebolo argumentom, ktorým by bolo potrebné sa zaoberať. Problematickosť predmetného uznesenia Najvyššieho

²⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 To 9/2019 zo dňa 17.12.2020.

²⁹ Porov. KRUTKOVÁ, E. *K trestnoprávnej zodpovednosti predstaviteľov cirkvi pri scudzovaní cirkevného majetku.*

³⁰ Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie.

³¹ Každý má právo vlastníť majetok. Vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu. Majetok nadobudnutý v rozpore s právnym poriadkom ochranu nepožíva. Dedenie sa zaručuje.

súdu SR vnímame o to viac, pretože trestnoprávna zodpovednosť správcov cirkevného majetku nebola doposiaľ na slovenských súdoch riešená, a tak bol vytvorený precedens, o ktorý sa argumentačne môžu oprieť súdy v ďalších prípadných kauzách.

5. ZÁVER

V našom článku sme poukázali na niektoré z fragmentov rímskeho práva, v ktorých sa pojednáva o správcoch majetku, konkrétne o ich povinnostiach. Kánonické právo tiež reflektuje na praktické požiadavky fungovania Cirkvi a jej právnických osôb a upravuje viaceré, veľmi užitočné požiadavky na výkon funkcie správcu. Možno konštatovať, že vplyv rímskeho práva na právo kánonické je citelný aj oblasti povinností správcov majetku. Po obsahovej stránke sú požiadavky na riadny výkon správy majetku podľa rímskeho práva a kánonického práva totožné. Tak prezieravo a prakticky, ako vedeli právne vzťahy uchopiť starí Rimania, pristupuje aj kánonické právo k otázkam spravovania vlastného majetku. Obsahová totožnosť však samozrejme môže vyplývať aj z praktickosti a logickosti stanovených povinností. Na umocnenie požiadavky Cirkvi, aby majetkové záležitosti boli spravované v súlade s právom, bolo rozšírené aj trestné kánonické právo. Najmä v podmienkach Slovenskej republiky sa uvedené zdá byť o to naliehavejšie, keďže na základe prezentovaného uznesenia Najvyššieho súdu SR sa Katolícka cirkev nemôže spoliehať na ochranu svojich majetkových záujmov zo strany štátneho trestného práva.

Zoznam použitej literatúry:

1. BEAL, J., P., CORRIDEN, J., A., GREEN, T., J. *New commentary on the Code of Canon law*. Mahwah: Paulist Press, 2000.
2. BEAL, J., P. Ordinary, Extraordinary and Something in between: Administration of the Temporal Goods of Dioceses and Parishes In: *The Jurist*, 2012, č. 72.
3. *Communicationes* 5, 1973.
4. DIGESTA
5. HRDINA, A. I. Ecclesia vivit lege Romana. In *Constans et perpetua voluntas. Pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014, s. 223–232.
6. JÁN PAVOL II., Apoštolská konštitúcia *Sacrae disciplinae leges*, ktorou sa zverejňuje Kódex kánonického práva. In *AAS* 75 (1993) II, VII – XIV.
7. *Kódex kánonického práva 1983*. Latinsko – slovenské vydanie. Bratislava: Spolok sv. Vojtecha, 1996.
8. KRUTKOVÁ, E. *K trestnoprávnej zodpovednosti predstaviteľov cirkvi pri scudzovaní cirkevného majetku*. [online]. Právne listy, 16.1.2021 [cit.24-02-2023].

Dostupné z URL: <<http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a919-k-trestnopravnej-zodpovednosti-predstavitelov-cirkvi-pri-scudzovani-cirkevneho-majetku>>

9. NEMEC, M. *Základy kánonického práva*. Bratislava-Trnava: Iura Edition, 2006.
10. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Bratislava-Trnava: Iura edition 2003.
11. TRETERA, J., R., HORÁK, Z. *Církevní právo*. Praha: Leges, 2021.
12. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. Všeobecný dekrét č. 496/98 zo dňa 28.12.2001.
13. ŠAŠKOVIČ, R. *Zmeny v Kódexe kánonického práva Nové formy trestov, väšeň ako pitažujúca okolnosť aj suspenzia laikov*. Postoj – konzervatívny denník. [online]. [25.2.2023]. Dostupné z URL:<<https://svetkrestanstva.postoj.sk/80347/nove-formy-trestov-vasen-ako-pritazujuca-okolnost-aj-suspenzia-laikov>>
14. VLADÁR, V. Vzťah cirkevného práva k rímskemu právu. In *Ius Romanum Schola Sapientae, Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, s. 449–486.
15. Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 To 9/2019 zo dňa 17.12.2020.
16. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava SR v znení neskorších predpisov.
17. Zákon č. 431/2001 Z. z. o účtovníctve v znení neskorších predpisov.
18. Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje:

JUDr. Veronika Čunderlík Čerbová, PhD.

veronika.cerbova@gmail.com

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Právna úprava manželstva v novom českom kódexe súkromného práva a rímskoprávna tradícia¹

Matej Pekarík

Fakulta Vysoká škola podnikání a práva, Panevropská univerzita

Abstrakt: The submitted article deals with the comparison of the legal regulation of marriage in the Czech civil code with the institute of marriage in Roman law. The Centre of attention of the article is marriage itself, its essence, purpose, and content. To an inevitable extent, the article also deals with the description of legal regulation that was replaced by a new private-law code in the Czech Republic.

Abstrakt: Predkladaný článok sa zaoberá porovnaním právnej úpravy manželstva v českom občianskom zákonníku s inštitútom manželstva v rímskom práve. V centre pozornosti článku je manželstvo samotné, jeho podstata, účel a obsah. V nevyhnutnej miere sa článok zaoberá i opisom právnej úpravy, ktorú v Českej republike nahradil nový súkromnoprávny kódex.

Keywords: civil code, family code, family law, marriage, Roman law

Kľúčové slová: občiansky zákonník, zákon o rodine, rodinné právo, manželstvo, rímske právo

1. ÚVOD

Rímske právo je večnou a nevyčerpatelňou studnicou inšpirácie. Právnicki v ňom nachádzajú návody a pomôcky nielen pre aplikovanie existujúcich právnych noriem, resp. riešenie jednotlivých právnych problémov, konkrétnych sporných alebo nejasných situácií (v tom asi sotva niekto niekedy prekoná majstrovstvo a ostrovtip rímskych právnikov), ale aj pre tvorbu práva, vytváranie nových právnych noriem tak, aby nielen aplikovanie práva, ale aj samotné právo, ktoré sa má aplikovať, bolo čo najbližšie k ideálu Celsovho *ars boni et aequi*.²

¹ Tento článok je publikačným výstupom príspevku autora na XXIII. konferencii romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky na tému „Súčasnú právne myslenie a rímskoprávna tradícia“ konanej v Bratislave v dňoch 4. a 5. 11. 2022.

² D 1,1,1 pr. (Ulp. 1 inst.): *Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter celsus definit, ius est ars boni et aequi.*

O tom, že inšpirovať sa pri tvorbe práva rímskym právom je účelné, je možné v histórii nájsť pozitívne i negatívne príklady. Pozitívnym príkladom, teda dôkazom toho, že je účelné mať pri tvorení práva na zreteli myšlienkový odkaz rímskych právnikov, sú tzv. prirodzenoprávne kodifikácie; či už francúzsky *Code civil* z roku 1804 alebo rakúsky ABGB³ z roku 1811. Obe tieto zákonodarné diela sú vo svojich krajinách dodnes platné a účinné. Naopak negatívnym príkladom, teda dôkazom toho, že nebrať pri tvorbe práva ohľad na myšlienkový odkaz rímskeho práva, alebo sa nebudaj vedome snažiť o jeho negovanie, je kontraproduktívne, sú právne poriadky totalitných štátov, či už nacistického Nemecka⁴ alebo komunistického Sovietskeho zväzu, ale napokon i ČSSR.⁵

Preto otázka, či sa zákonodarca inšpiroval alebo neinšpiroval rímskym právom pri tvorbe práva, s mimoriadnou naliehavosťou vystupuje do popredia vtedy, keď sa v práve prechádza od modelu, ktorý nebol, resp. nemohol a nesmel byť inšpirovaný rímskym právom, na nový model, keď zákonodarcovi nikto a nič nebráni inšpirovať sa rímskym právom.

Takouto situáciou je aj rekodifikácia občianskeho práva v Českej republike. Máme tak jedinečnú príležitosť skúmať, či a ako sa český zákonodarca inšpiroval rímskym právom pri tvorbe nového občianskeho zákonníka⁶ (ďalej len „OZ“).

Našu pozornosť v tomto článku zameriame na oblasť manželského práva, a to priamo na jeho ústredný inštitút, na manželstvo. Manželstvo samotné nie je originálnym rímskym „právnym vynálezom“; inštitút manželstva poznali všetky antické národy, aj tie podstatne staršie ako sú Rimania (napr. Egypťania, Sumeri či Chetiti). Avšak boli to Rimania, kto v manželstve ako spoločenskom fenoméne postrehol jeho právny rozmer a túto jeho stránku oddelil od ostatných, vytvoriac tak v podstate komplexný právny inštitút, a rímske nazeranie na manželstvo sa stalo základom, na ktorom potom budovala inštitút manželstva kresťanská vierouka a neskôr kánonické právo. Okrem toho treba konštatovať, že manželské právo nie je oblasťou práva, v ktorej by skúmanie vplyvu rímskeho práva malo dlhú tradíciu a veľkú popularitu vo vedeckej komunite, no usudzujeme, že i oblasť manželského práva má potenciál reflektovať odkaz rímskych právnikov.

Manželstvo je nielen právnym, ale aj spoločenským inštitútom. Ako spoločenský inštitút je základom rodiny a je ponímané ako prostriedok na vytváranie ideálneho

³ Patent č. 946/1811 JGS (*Justizgesetzsammlung* – zberka justičných zákonov) z 1. júna 1811 *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie* (Všeobecný občiansky zákonník pre všetky nemecké dedičné krajiny Rakúskej monarchie).

⁴ K tomu bližšie pozri KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*.

⁵ K tomu bližšie pozri napr. BLAHO, P. *Držba v dejinách práva*, s. 157 a nasl.

⁶ Zákon č. 89/2012 Sb., *Občiansky zákonník*, v platnom znení; ak sa v ďalšom texte pri čísle paragrafu nenachádza údaj o tom, o ustanovenie ktorého právneho predpisu ide, ide o ustanovenie Občianskeho zákonníka.

prostredia pre výchovu detí. Túto jeho spoločenskú funkciu a jeho prínosnosť pre zachovanie a rozvoj spoločnosti reflektuje aj právny poriadok, ktorý manželstvo chráni a podporuje. Bolo to tak v antickom Ríme, a je to tak i v moderných štátoch. Pokiaľ ide o Českú republiku, manželstvo ako právny inštitút požíva veľkú úctu a ochranu a podporu zo strany celého právneho poriadku, predovšetkým v OZ. Jadrom právnej úpravy manželstva je druhá časť OZ nazvaná Rodinné právo, presnejšie jej prvá hlava nazvaná *Manželství*. Právna úprava manželstva sa nachádza v ustanoveniach § 655-770. Manželstva a rodiny sa však týkajú aj iné ustanovenia OZ, predovšetkým tie v prvej časti nazvanej *Obecná část*; konkrétne ide o § 3 ods. 2 písm. b)⁷ a § 22 ods. 1⁸. Navyše, manželstvo je chránené aj inými odvetviami práva. Za všetky možno spomenúť trestné právo: v českom trestnom kódexe⁹ je v štvrtej hlave jeho osobitnej časti s názvom *Trestné činy proti rodině a dětem* upravených spolu 9 skutkových podstát trestných činov, pričom priamo manželstva sa týka § 194 upravujúci trestný čin bigamie (*Dvojí manželství*).

2. PREDCHÁDZAJÚCA PRÁVNA ÚPRAVA MANŽELSTVA

V Českej republike (resp. bývalom Československu) bolo po komunistickom prevrate v roku 1948 rodinné právo (podľa sovietskeho vzoru) vyňaté z občianskeho zákonníka (dovtedajšie „občianskoprávne provizórium“¹⁰ spreď roku 1918, keď v českých krajinách sa naďalej používalo občianske právo zakladajúce sa na ABGB a na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi sa používalo uhorské súkromné právo zakladajúce sa na Opus Tripartitum Štefana Werbőczyho z roku 1514¹¹ a Dočasných súdnych pravidiľch Judexkuriálnej konferencie z roku 1861¹², bolo nahradené novým občianskym zákonníkom¹³, ktorý na rozdiel od ABGB neobsahoval právnu úpravu rodinných vzťahov, a zákonom o práve rodinnom¹⁴. Oba kódexy boli v 60. rokoch 20. storočia rekodifikované (občiansky zákonník rovnomenným právnym predpisom¹⁵ a

⁷ *Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že ... b) rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany, ...*

⁸ *Osoba blízká je příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner podle jiného zákona upravujícího registrované partnerství (dále jen „partner“); jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí.*

⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., *Trestní zákoník*, v platnom znení.

¹⁰ K tomu bližšie pozri napr. KUKLÍK, J. *Dějiny československého práva 1945-1989*.

¹¹ Bližšie pozri napr. KADLEC, K. *Verbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené*.

¹² Bližšie pozri napr. GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*.

¹³ Zákon č. 141/1950 Zb., občiansky zákonník.

¹⁴ Zákon č. 256/1949 Zb. o práve rodinnom.

¹⁵ Zákon č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník.

zákon o práve rodinnom zákonom o rodine¹⁶ (ďalej len „ZR“), ale samostatná právna úprava rodinného práva mimo občianskeho zákonníka zostala. Po roku 1989 vyvstala požiadavka a potreba rekonštruovať socialistické občianske právo, resp. nahradiť socialistické občianske právo takým občianskym právom, ktoré vyhovuje zmeneným spoločenským vzťahom po odstránení socializmu, a v rámci tejto rekonštrukcie začleniť rodinné právo späť do občianskeho zákonníka. V Českej republike tieto snahy vyústili do vydania nového občianskeho zákonníka (OZ), ktorého súčasťou je aj právna úprava rodinného práva. Po rekonštrukcii sa tak rodinné právo opäť stalo súčasťou všeobecného súkromného práva (opäť)¹⁷. Matéria ZR bola po rekonštrukcii občianskeho práva inkorporovaná do OZ, konkrétne do jeho druhej časti s názvom *Rodinné právo*.

3. NOVÁ PRÁVNÁ ÚPRAVA MANŽELSTVA

Právna úprava manželstva začína dielom 1 nazvaným Všeobecná ustanovení, a hneď prvé (a jediné) ustanovenie tohto dielu – § 655 – obsahuje legálnu definíciu¹⁸ manželstva a základné vymedzenie jeho účelu.

4. DEFINÍCIA MANŽELSTVA A JEHO POJMOVÉ ZNAKY

§ 655

Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.

Táto nová právna úprava obsahovo korešponduje s predchádzajúcou právnou úpravou (§ 1 ods. 1 a 2 ZR¹⁹). Z citovaného ustanovenia teda vyplývajú základné pojmové znaky manželstva. Predovšetkým je manželstvo **zväzkom** muža a ženy. Je správne, že zákonodarca necharakterizoval manželstvo ako právny vzťah, pretože svojou povahou je manželstvo podstatne viac osobným vzťahom manželov než

¹⁶ Zákon č. 94/1963 Sb. o rodine, v platnom znení.

¹⁷ O mieste rodinného práva v systéme súkromného práva v ČR bližšie pozri napr. Telec, I.: *Subjektivní práva rodinná*, *Právní rozhledy* 3 (2012), s. 77 a nasl.

¹⁸ Napriek tomu, že dôvodová správa k OZ toto ustanovenie nestavia do pozície legálnej definície manželstva [„*Toto ustanovení nepředstavuje definici manželství, jeho smyslem - nicméně - je výslovně stanovit to, co je pro vlastní podstatu manželství typické, resp. charakteristické, to bez čeho by manželství nebylo manželstvím (proto např. svazek dvou osob stejného pohlaví manželstvím být nemá).*“], literatúra ho prakticky unisono považuje za legálnu definíciu manželstva (porov. napr. KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo* [§ 655–975]).

¹⁹ § 1 ods. 1: *Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem.*

§ 1 ods. 2: *Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.*

typickým právnym vzťahom ako súborom vzájomných (eventuálne žalovateľných a exekvovateľných) subjektívnych práv a povinností.

Manželstvo je podľa citovaného ustanovenia zväzkom **muža a ženy**. Táto požiadavka vyplýva z účelu manželstva, ktorým je založenie rodiny (viď nižšie). Zákonodarca má na zreteli prirodzené, biologické založenie rodiny, teda založenie rodiny tým spôsobom, že manželia spolu splodia deti. Je síce pravda, že deti sa do rodiny manželov môžu dostať aj inými cestami ako tým, že sa manželom narodia, ale všetky tieto cesty sú vždy nejakou formou náhrady, napodobnenia tej pôvodnej, východiskovej formy, že z pohlavného spojenia manželov sa deti narodia. Tieto cesty, ako sa deti dostanú do rodiny vytvorenej manželmi, upravuje OZ v tretej hlave druhej časti (§ 928-975) nazvanej *Poručenství a jiné formy péče o dítě*. Preto je požiadavkou na manželstvo to, aby v ňom boli dve bytosti, ktoré sú biologicky spôsobilé spolu sa rozmnožovať – plodiť potomkov (resp. sa to o nich predpokladá; neplodnosť niektorého z manželov nie je prekážkou vzniku manželstva, ale môže byť dôvodom na ukončenie manželstva rozvodom).

Z použitého jednotného čísla v slovách „muža“ a „ženy“ vyplýva taktiež fakt, že manželstvo je zväzkom **jedného** muža a **jednej** ženy. Z toho teda vyplýva, že každým mužom smie žiť súčasne len v jednom manželstve s jednou ženou a naopak. Obojstranná monogamia manželstva je inherentným, ba priam prirodzenoprávnym normatívom európskej (a nielen právnej) kultúry a tak je len samozrejmé, že ochranu a zachovávanie monogamie manželstva zabezpečuje nielen OZ, ale celý právny poriadok. Pokiaľ ide o OZ, tomuto účelu slúži ustanovenie § 674²⁰, ktoré zakazuje uzavrieť manželstvo osobe, ktorá žije v existujúcom manželstve (alebo vo zväzku, ktorý je manželstvu postavený na roveň). Dodržanie tohto zákazu je povinný zabezpečovať samotný štát, keďže štát, resp. orgán verejnej moci, nevyhnutne participuje na uzavretí manželstva, a to buď tak, že sám proces uzatvárania manželstva riadi – § 657 ods. 1²¹ – alebo „právne manažuje“ uzavretie manželstva pred inou autoritou ako je orgán verejnej moci – § 657 ods. 2²²; zákon pripúšťa jedine cirkev alebo náboženskú spoločnosť, a aj to len takú, ktorá je na to podľa zákona oprávnená. Orgán verejnej moci je tak povinný dohliadať na to, aby osoby žijúce v

²⁰ *Manželství nemůže uzavřít osoba, která již dříve uzavřela manželství, ani osoba, která již dříve vstoupila do registrovaného partnerství nebo jiného obdobného svazku uzavřeného v zahraničí, a toto manželství, registrované partnerství nebo jiný obdobný svazek uzavřený v zahraničí trvá.)*

²¹ *Projevili-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad v přítomnosti matrikáře, jedná se o občanský sňatek.*

²² *Projevili-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad v přítomnosti matrikáře, jedná se o občanský sňatek.*

manželstve neboli pripustené k uzavretiu manželstva (§ 664 ods. 1)²³. Ak by však napriek tomu došlo k tomu, že osoba žijúca v existujúcom manželstve vstúpila do nového manželstva bez toho, aby predchádzajúce manželstvo (alebo manželstvu na roveň postavený zväzok) zaniklo, ustanovenie § 685 písm. a)²⁴ ukladá štátnej moci – súdu – povinnosť takéto manželstvo *ex officio* vyhlásiť za neplatné. Ochrana monogamie manželstva vo vyššie citovaných ustanoveniach OZ rozvíja a konkretizuje ochrana monogamie manželstva prostriedkami správneho práva. Na ustanovenie vyššie citovaného § 657 ods. 1 nadväzuje § 658 ods. 1.²⁵ Toto ustanovenie odkazuje na iný právny predpis, ktorý má ustanoviť, ktorý orgán verejnej moci má právomoc zastrešovať proces uzatvárania manželstva. Týmto „iným právnym predpisom“ je zákon o matrikách,²⁶ konkrétne jeho § 11a ods. 1 stanovuje, že ním je predstaviteľ obecnej samosprávy.²⁷ Podobný odkaz na „iný právny predpis“ ako v § 658 ods. 1 sa nachádza aj v citovanom ustanovení § 664 ods. 1 pokiaľ ide o orgán verejnej moci, v správnom obvode ktorého má byť manželstvo uzavreté, a pokiaľ ide o listiny, aké doklady osvedčujúce spôsobilosť snúbencov uzavrieť manželstvo sú títo povinní predložiť. Aj v tomto ustanovení OZ odkazuje na už spomínaný zákon o matrikách. § 32 tohto zákona v nadväznosti na citované ustanovenie § 664 ods. 1 OZ stanovuje, že snúbenci požiadajú o vykonanie svadobného obradu matričný úrad, v

²³ *O provedení sňatečného obřadu snoubenci požádají orgán veřejné moci, v jehož správním obvodu má být manželství uzavřeno, a předloží doklady osvědčující jejich totožnost a způsobilost k uzavření manželství; jiný právní předpis stanoví, jaké doklady je třeba předložit.*

²⁴ *Soud prohlásí manželství za neplatné i bez návrhu, a to i v případě, že již zaniklo, pokud bylo uzavřeno a) osobou, která již dříve uzavřela manželství, nebo která již dříve vstoupila do registrovaného partnerství nebo jiného obdobného svazku uzavřeného v zahraničí, pokud takové manželství, partnerství nebo jiný obdobný svazek trvá,*

²⁵ *Jedná-li se o občanský sňatek, jiný právní předpis stanoví, kdo je orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad.*

²⁶ *Zákon č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, v znení neskorších predpisov.*

²⁷ *Snoubenci projeví vůli, že spolu vstupují do manželství před*

a) starostou, místostarostou nebo pověřeným členem zastupitelstva obce, městské části hlavního města Prahy, městského obvodu nebo městské části územně členěného statutárního města, které jsou matričním úřadem, a to pouze ve správním obvodu tohoto matričního úřadu,

b) starostou nebo místostarostou obce, městské části hlavního města Prahy, městského obvodu nebo městské části územně členěného statutárního města, které nejsou matričním úřadem, je-li jeden ze snoubenců přihlášen k trvalému pobytu v jeho správním obvodu, a to pouze ve správním obvodu této obce, městské části hlavního města Prahy, městských obvodů nebo městských částí územně členěných statutárních měst,

c) primátorem hlavního města Prahy, náměstkem primátora hlavního města Prahy nebo pověřeným členem zastupitelstva hlavního města Prahy, jakož i před primátorem statutárního města, náměstkem primátora statutárního města nebo pověřeným členem zastupitelstva statutárního města, a to pouze ve správním obvodu hlavního města Prahy nebo statutárního města.

správnom obvode ktorého sa manželstvo má uzavrieť, a konkretizuje, že tak majú urobiť vyplnením tlačiva vydaného podľa normatívov vykonávacej vyhlášky k zákonu o matrikách.²⁸ Na ustanovenie § 664 ods. 1 časť vety za bodkočiarkou („... jiný právní předpis stanoví, jaké doklady je třeba předložit“) potom nadväzujú a ho konkretizujú nasledujúce ustanovenia zákona o matrikách (§ 33-37), z ktorých je v súvislosti s problematikou traktovanou na tomto mieste relevantné, že tieto doklady majú osvedčiť neexistenciu iného manželstva (alebo jemu na roveň postaveného zväzku) snúbencov a tým neexistenciu prekážky podľa § 674.²⁹ Čo sa týka cirkevnej formy uzavretia manželstva, ktorú OZ pripúšťa v ustanovení § 657 ods. 2, ochrana monogamie manželstva zo strany štátu sa prejavuje v prvom rade v tom, že zastrešovať akt uzavretia manželstva smie len taká cirkev alebo náboženská spoločnosť, ktorá je na to osobitným zákonom oprávnená. Týmto osobitným zákonom je zákon o cirkvách a náboženských spoločnostiach³⁰, ktorý v § 7 ods. 1 písm. c) stanovuje možnosť registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti vykonávať obrady uzavretia cirkevného sobáša podľa § 657 ods. 2 OZ³¹. Štát však na svoju úlohu dohliadať nad monogamiou manželstva nerezignuje ani v prípade cirkevného sobáša podľa § 657 ods. 2; cirkevný sobáš je totiž podľa § 666 podrobený predchádzajúcej aj následnej kontrole zo strany štátu. Podľa § 666 ods. 1³² sa cirkevný

²⁸ Vyhláška Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, v znení neskorších predpisov.

²⁹ Porov. § 33 písm. d) a e): „Je-li snoubenec nebo osoba, která chce vstoupit do partnerství, občanem přihlášeným k trvalému pobytu v České republice, je povinen matričnímu úřadu prokázat svoji totožnost a k tiskopisu uvedenému v § 32 připojit

...

d) výpis z evidence obyvatel o osobním stavu,

e) pravomocný rozsudek o rozvodu předchozího manželství, nebo úmrtní list zemřelého manžela, popřípadě pravomocné rozhodnutí soudu o zrušení partnerství nebo úmrtní list zemřelého partnera^{30a}.“

³⁰ Zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církvi a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), v znení neskorších predpisov.

³¹ Registrovaná církev a náboženská společnost může za podmínek stanovených tímto zákonem k plnění svého poslání získat oprávnění k výkonu těchto zvláštních práv:

...

c) konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky podle zvláštního právního předpisu,⁷ [Poznámka pod čiarou v texte právneho predpisu odkazuje na zákon o rodine – zákon č. 94/1963 Zb. v znení neskorších predpisov; zjavne ide o legislatívnotechnické pochybenie, keď zákonodarca opomenul zmeniť odkaz v poznámke pod čiarou. Výkladom však rozhodne možno dospieť k záveru, že odkaz v poznámke pod čiarou smeruje na nástupnícku právnú úpravu – druhú časť OZ.]

...

³² Má-li být uzavřeno církevní sňatek, musí snoubenci nejprve předložit oddávajícimu osvědčení vydané matričním úřadem, v jehož správním obvodu má být manželství uzavřeno. Osvědčení musí obsahovat potvrzení o tom, že snoubenci splnili všechny požadavky stanovené zákonem pro uzavření manželství. Od vydání tohoto osvědčení do sňatečného obřadu nesmí uplynout více než šest měsíců.

sobáš nemôže uskutočniť bez predloženia osvedčenia o tom, že snúbenci spĺňajú všetky zákonné podmienky pre uzavretie manželstva; tie sú rovnaké ako pri uzatváraní manželstva pred orgánom verejnej moci podľa § 657 ods. 1. Na túto požiadavku reaguje ustanovenie § 13 ods. 1 už citovaného zákona o matrikách³³, podľa ktorého je obsahom osvedčenia potvrdenie o tom, že snúbenci splnili všetky zákonné požiadavky pre uzavretie manželstva, a teda aj tú, že ani jeden z nich nežije v existujúcom manželstve (alebo manželstvu na roveň postavenom zväzku), a na vydanie osvedčenia sa preto vyžaduje predložiť doklady potrebné na uzavretie manželstva, a teda aj doklady podľa § 33 písm. d) a e) zákona o matrikách osvedčujúce, že ani jeden zo snúbencov nežije v existujúcom manželstve (alebo manželstvu na roveň postavenom zväzku). Osvedčenie vydáva matričný úrad, v správnom obvode ktorého sa má cirkevný sobáš konať. Následná kontrola štátu spočíva v tom, že podľa § 666 ods. 2³⁴ je oddávajúci predstaviteľ cirkvi alebo náboženskej spoločnosti povinný doručiť protokol o uzavretí manželstva príslušnému matričnému úradu, aby ho tento mohol zapísať do matriky. Protokol o uzavretí manželstva upravuje § 40 v spojení s § 20 a § 11 už citovaného zákona o matrikách; podobu protokolu upravuje už taktiež citovaná vykonávacia vyhláška k zákonu o matrikách. Ak by teda príslušný matričný úrad pri zapisovaní manželstva, ktoré vzniklo cirkevným sobášom podľa § 657 ods. 2 zistil, že niektorý z manželov (alebo dokonca obaja) žije v manželstve (alebo jemu na roveň postavenom zväzku), bol by povinný takéto manželstvo nezapísať do matriky a iniciovať začatie konania o neplatnosť manželstva uzavretého dotknutým cirkevným sobášom. A napokon, monogamia manželstva je chránená aj prostriedkami trestného práva (bigamia ako skutková podstata trestného činu Dvojí manželství podľa § 194 Trestného zákonníka; viď vyššie).

Citované ustanovenie ďalej stanovuje, že manželstvo je **trvalým** zväzkom. Pod trvalosťou zväzku si zákonodarca nepredstavuje nerozlučnosť manželstva v zmysle kresťanskej vierouky, lež skôr trvalosť v zmysle neexistencie vopred daného okamihu skončenia manželstva. Pochopiteľne, manželstvo netrvá naveky; skončí najneskôr smrťou jedného z manželov, a i samotný zákonodarca pripúšťa možnosť zániku manželstva už za života manželov, keďže právne upravuje možnosť zániku manželstva rozvodom.³⁵ Trvalosť manželstva v kontexte tohto ustanovenia teda

³³ K vydání osvědčení, že snoubenci splnili všechny požadavky pro uzavření církevního sňatku, (dále jen „osvědčení“)³⁴ je příslušný matriční úřad, v jehož správním obvodu má být manželství uzavřeno. K žádosti o vydání osvědčení je třeba předložit doklady potřebné k uzavření manželství. Požadají-li snoubenci o vydání osvědčení prostřednictvím zmocněnce, musí být jejich podpisy na plné moci úředně ověřeny.

³⁴ Byl-li uzavřen církevní sňatek, je oddávající povinen do tří pracovních dnů od uzavření manželství doručit matričnímu úřadu, v jehož správním obvodu bylo manželství uzavřeno, protokol o uzavření manželství s uvedením skutečností podle jiného právního předpisu.

³⁵ Díl 5., oddíl 2. Rozvod manželství (§ 755-758).

znamená opak dočasnosti, inými slovami, manželstvo nie je možné uzavrieť na dobu určitú, „na skúšku“, s rozväzovacou podmienkou, ani s akoukoľvek inou modalitou, z ktorej by vyplývalo obmedzenie doby trvania manželstva už pri jeho uzatváraní.

A napokon, manželstvo je zväzok vznikajúci **spôsobom**, ktorý ustanovuje OZ. Vznik manželstva je teda viazaný na zákonom stanovenú formu. Túto formu upravuje nasledujúci diel tejto hlavy OZ nazvaný Vznik manželství v § 656-678. Keďže však táto problematika nemá priamu súvislosť s otázkami riešenými v tomto príspevku, formou uzavretia manželstva sa budeme zaoberať na inom mieste.

5. ÚČEL MANŽELSTVA A JEHO MATERIÁLNY OBSAH

Na legálnu definíciu manželstva v prvej vete § 655 nadväzuje vymedzenie jeho hlavného účelu v druhej vete citovaného ustanovenia. Výslovne pomenované sú tri hlavné účely, ktoré sú navzájom prepojené a jeden z druhého vyplývajú a ktoré tak tvoria prakticky nedeliteľný celok. Len vo svojej jednote tvoria rámec, bez ktorého by manželstvo nemohlo naplňať svoje funkcie a chýbalo by mu tak opodstatnenie.

Na prvom mieste zákonodarca uvádza založenie rodiny. OZ (na rozdiel napr. od ABGB v § 40³⁶) pojem „rodina“ nedefinuje. Preto je potrebné tento pojem vykladať za pomoci jeho chápania spoločenskými vedami a v kontexte iných ustanovení OZ, ktoré pracujú s pojmom rodina – okrem iného „rodinná domácnosť“ (§ 689 a nasl.), „rodinný závod“ (§ 700 a nasl.), § 3 ods. 1 (viď vyššie), ale najmä s ohľadom na ľudskoprávny rozmer tohto pojmu (predovšetkým článok 10 ods. 2 Listiny³⁷ a článok 8 ods. 1 Dohovoru³⁸) a jeho výklad zo strany českého ústavného súdu a Európskeho súdu pre ľudské práva. Vo výsledku tak ako rodinu možno označovať pomer najmenej dvoch osôb, medzi ktorými existuje citové puto a často tiež spoločná domácnosť.³⁹ Takéto široké chápanie zahŕňa aj formy spoluzitia, ktoré manželstvom nie sú, no nie je to na škodu veci, pretože rodina tvorená manželstvom je pôvodná, východisková forma, a všetky ostatné formy spoluzitia túto formu napodobňujú, len vždy s nejakou odchýlkou, ktorá neumožňuje nazývať túto formu spoluzitia manželstvom.

³⁶ *Unter Familie werden die Stammältern mit allen ihren Nachkommen verstanden. Die Verbindung zwischen diesen Personen wird Verwandtschaft; die Verbindung aber, welche zwischen einem Ehegatten und den Verwandten des andern Ehegatten entsteht, Schwägerschaft genannt.* (Rodinou sa rozumiejú prarodičia so všetkými svojimi potomkami. Vzťah medzi týmito osobami sa nazýva príbuzenstvo; no vzťah, ktorý vzniká medzi jedným manželom a príbuznými druhého manžela, sa nazýva švagrovstvom.) (vlastný preklad).

³⁷ *Listina základních práv a svobod, vyhlášena usnesením Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb. jako součást ústavního pořádku České republiky, v znení neskorších predpisov.*

³⁸ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd dojednaný v Ríme 4. novembra 1950, publikovaný oznámením Federálneho ministerstva zahraničných vecí Českej a Slovenskej Federatívnej republiky č. 209/1992 Zb., v platnom znení.

³⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Rodinné právo v novém občanském zákoníku*, s. 801 a nasl.

Najvlastnejšou, fundamentálnou podobou rodiny je rodina založená manželmi, ku ktorým sa postupne pripájajú deti narodené z tohto manželstva. Takto to vníma aj zákonodarca, keďže podľa OZ je tu manželstvo koncipované výhradne ako zväzok jedného muža a jednej ženy, u ktorých sa počíta s tým, že budú spolu plodiť deti. Je síce pravda, že sú aj iné možnosti ako sa do rodiny založenej manželstvom manželov môže dostať dieťa, ale tie sú len náhradné (viď vyššie).

Deti, ktoré z pohlavného spojenia manželov vznikajú, je prirodzene potrebné aj riadne vychovať, a to zákonodarca uvádza ako druhý hlavný účel manželstva; **riadna výchova detí** ostatne prirodzene vyplýva z toho prvého. Analogicky, tak ako rodinu zakladajú aj iné formy spolužitia ako manželstvo, aj výchova detí sa môže realizovať aj v iných prostrediach ako v manželstve. Ale – zase analogicky – všetky tieto prostredia sú variáciami pôvodnej, východiskovej formy, manželstva.

Prvé dva účely manželstva nie je prakticky možné realizovať bez tretieho, ktorým je **vzájomná podpora a pomoc**. Tá sa vzťahuje predovšetkým na manželov medzi sebou, ale tak, ako sa žiada v širšom kontexte chápať založenie rodiny, žiada sa v širšom kontexte chápať i túto zákonnú požiadavku, a v intenciách tohto širšieho chápania je podpora a pomoc v rámci možností vecou aj detí, príp. seniorov žijúcich v rodine tvorenej manželstvom manželov.

Od účelu manželstva formulovaného v § 655 sa odvíja aj jeho materiálny obsah, ktorý je upravený v štvrtom diele s názvom *Povinnosti a práva manželů*, a to v jeho oddiele 1 nazvanom *Obecná ustanovení*. Základné a východiskové ustanovenie tvorí § 687, najmä jeho ods. 2. Aj toto ustanovenie vo veľkej miere obsahovo korešponduje s predchádzajúcou právnou úpravou § 18 ZR⁴⁰.

§ 687

(1) *Manželé mají rovné povinnosti a rovná práva.*

(2) *Manželé si jsou navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.*

Rovnosť manželov v povinnostiach a právach je – obdobne ako monogamia manželstva – prejavom rovnosti všetkých ľudí pred zákonom, tohto inherentného, ba priam prirodzenoprávneho normatívu európskej právnej kultúry⁴¹ a je zároveň

⁴⁰ § 18 ZR: *Muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti. Jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí.*

⁴¹ Nevyhnutne však treba poznamenať, že rovnosť všetkých ľudí pred zákonom je podstatne mladším právnym princípom ako monogamia manželstva. Rovnosť pred zákonom je až výsledkom občianskych revolúcií konca 18. a 19. storočia; ako prvá v Európe ju deklarovala francúzska Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789, na ostatnom území Európy sa v relevantnej miere presadila až po občianskych

konkretizáciou normatífov českého ústavného práva.⁴² Rovnosť oboch manželov zákonodarca uplatňuje aj v dikcii jednotlivých ustanovení OZ, keď sa OZ dôsledne vyhýba výrazom „manžel“ a „manželka“ a vždy používa neutrálne výrazy „jeden z manželov“, „druhý manžel“, poprípade „rozvedený manžel“, rovnako ako keď OZ vo vyššie traktovanom ustanovení § 655 medzi hlavné účely manželstva zaraďuje „vzájomnú“ (teda smerujúcu od jedného manžela k druhému a zároveň aj naopak) podporu a pomoc.

V kontexte ods. 1 potom musíme ponímať aj výpočet povinností manželov uvedených v odseku 2 citovaného ustanovenia; v tomto ustanovení sú práva a povinnosti manželov upravené skôr abstraktne a všeobecne a ich konkretizácii a špecifikovaniu postupov v osobitných situáciách sa potom venujú ďalšie ustanovenia tohto dielu (§ 687-707), najvýraznejšie však § 688⁴³, § 689⁴⁴ a 690⁴⁵. Ustanovenie § 687 (predovšetkým toto, ale v nadväznosti naň do určitej miery aj ostatné ustanovenia tohto dielu OZ) však treba chápať a podrobovať zaobchádzaniu majúcn na zreteli fakt, že manželstvo je vzťahom veľmi osobným, dôverným, realizujúcim sa vo veľkej miere v súkromí domácnosti predovšetkým medzi manželmi navzájom, poprípade medzi manželmi ako rodičmi a ich deťmi, rozhodne bez participácie čo i len spoločnosti, nieto ešte štátu a jeho orgánov, a preto je prakticky nemožné ho právne regulovať štandardnými legislatívnotechnickými metódami. Z tohto dôvodu ani ustanovenie § 687 ods. 2 nemožno vnímať ako štandardnú plnohodnotnú právnu normu obsahujúcu záväzné pravidlá správania, plnenie ktorých je možné vynucovať a sankcionovať prostriedkami štátnomocenského donútenia. Tak sa k tomu stavia aj sám zákonodarca, keď v dôvodovej správe k OZ⁴⁶ uvádza: „Ustanovení § 687 až 689 upravují osobní povinnosti a práva manželů. O nich vesměs platí, že ve své obecnosti, resp. abstraktnosti nejsou přímo vynutitelné.“ Obdobný postoj k právnej norme vyjadrujúcej obsah manželstva zastáva i literatúra, ktorá tomuto ustanoveniu pripisuje predovšetkým proklamatívny charakter a usmerňujúci, iniciačný a

revolúciách v rokoch 1848-1849. Rovnosť manželov v manželských záležitostiach výslovne deklaroval až článok 5 protokolu 7 Dohovoru. Naproti tomu monogamii manželstva považovali za prirodzenoprávny normatív už antické národy Európy – predovšetkým Gréci a Rimania.

⁴² Predovšetkým článok 1 a článok 3 Listiny.

⁴³ *Manžel má právo na to, aby mu druhý manžel sdělil údaje o svých příjmech a stavu svého jmění, jakož i o svých stávajících i uvažovaných pracovních, studijních a podobných činnostech.*

⁴⁴ *Manžel je povinen při volbě svých pracovních, studijních a podobných činností brát zřetel na zájem rodiny, druhého manžela a nezletilého dítěte, které nenabylo plné svéprávnosti a které žije spolu s manžely v rodinné domácnosti, a popřípadě dalších členů rodiny.*

⁴⁵ *Každý z manželů přispívá na potřeby života rodiny a potřeby rodinné domácnosti podle svých osobních a majetkových poměrů, schopností a možností tak, aby životní úroveň všech členů rodiny byla zásadně srovnatelná. Poskytování majetkových plnění má stejný význam jako osobní péče o rodinu a její členy.*

⁴⁶ Dostupné online na adrese <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=oz5f6mrqgez60bz15shu&rowIndex=0>; citované dňa 15.10.2023

edukatívny význam⁴⁷ a považuje ich predovšetkým za normy mravné⁴⁸. Na presadenie, vynútenie ich dodržiavania nie je možné použiť donútenie⁴⁹; jedinou formou donútenia, či skôr silnou motiváciou, je spoločenské odsúdenie správania manžela porušujúceho normy správania uvedené v tomto ustanovení. Zmyslom existencie týchto noriem je, aby si manželia uvedomili, že to, čo od nich zákon žiada, nie je nič iného ako vyžadovanie splnenia podmienok, ktoré sú v ich vlastnom záujme nevyhnutné pre trvanie manželského zväzku⁵⁰.

Opodstatnenosť existencie a význam tohto deklaratívneho ustanovenia sa prejaví až vtedy, keď je manželské spolužitie narušené a rozvrátené natolko, že dochádza k ukončeniu manželstva rozvodom. Vtedy súd v rámci konania o rozvod manželstva pri rozhodovaní o tom, či vôbec manželstvo manželov rozvedie, a ak áno, pri rozhodovaní o spôsobe vysporiadania vzájomných vzťahov medzi manželmi (predovšetkým pokiaľ ide o deti nachádzajúce sa v rodinnej domácnosti manželov a prípadne pokiaľ ide o tzv. sankčné výživné podľa § 762 OZ a jeho výšku) prihliadne na to, ktorý z manželov v akej miere plnil, resp. porušoval svoje manželské povinnosti uvedené v citovanom ustanovení.

6. MANŽELSTVO V RÍMSKOM PRÁVE

Ako už bolo v úvode spomenuté, Rimania na manželstvo (*matrimonium, nuptiae*) nahliadali nielen ako na spoločenský inštitút, lež i ako na inštitút právny. Svedčí o tom predovšetkým definícia manželstva formulovaná neskoroklasickým rímskym právníkom Modestinom, podľa ktorej je manželstvo spojením muža a ženy a ich celoživotným spoločenstvom, zdieľaním božského i ľudského práva.⁵¹ Obdobnú definíciu manželstva nachádzame aj v najznámejšej učebnici rímskeho práva – justiniánskych Inštitúciách. Podľa tejto definície je manželstvo spojením muža a ženy na účely nerozlučného životného spoločenstva.⁵² Obe tieto definície sa trochu líšia. To je dané jednak tým, že medzi týmito dvoma definíciami je rozdiel asi 250 rokov, ale najmä tým, Justinián bol kresťan, a Modestinus nie, a to sa prejavuje na tom, že Justiniánova definícia už obsahuje prvok nerozlučnosti, a ten je typický pre kresťanskú vierouku, naproti tomu u Rimanov-pohanov v klasickom období rímskej

⁴⁷ WESTPHALOVÁ, L., SPÁČIL, O. *Nová právni úprava osobných vzťahů mezi manžely*, s. 216 a nasl.

⁴⁸ PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodině*, s. 3.

⁴⁹ K praktickej nemožnosti použiť štátnomocenské donútenie na presadenie dodržiavania manželských povinností bližšie pozri SVOBODA, K. *K žalobám mezi manžely za trvání manželství*, s. 638 a nasl.

⁵⁰ HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině*, s. 51.

⁵¹ D 23,2,1 (Modestinus 1 reg.): *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*.

⁵² Iust. Inst. 1,9,1: *Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuum consuetudinem vitae continens*.

jurisprudencie bolo možné manželstvo ukončiť (ba čo viac, na prelome letopočtov Rimania a Rimanky túto možnosť využívali až príliš, na čo reagoval Augustus vydaním tzv. manželských zákonov – *lex Iulia de maritandis ordinibus* a *lex Iulia et Pappia Poppaea*. Obe definície však majú spoločné to, že obe považujú manželstvo za spoločenstvo (*coniunctio*).

Rímske manželstvo teda bolo putom, zväzkom, a nie plnohodnotným právnym vzťahom⁵³. Preto v rímskom práve neexistovala žaloba na určenie manželstva ani žaloba na plnenie manželských povinností⁵⁴. Bol to teda faktický vzťah (faktický stav – *stato di fatto* –, ako to nazýva talianska romanistika, o. i. Albertario, Bonfante, Volterra) obdobný ako držba (*possessio*). V tomto prvku – teda z hľadiska právnej kvality – sa rímske manželstvo odlišuje od manželstva podľa OZ, ktoré česká civilistika označuje ako právny stav.⁵⁵

Rozdielna právna kvalita rímskeho manželstva a manželstva podľa OZ sa prejavuje aj vo viazanosti na formu. Zatiaľ čo pre vznik manželstva podľa OZ je nevyhnutné dodržanie zákonom predpísanej formy (viď vyššie), pre vznik rímskeho manželstva rímske objektívne právo nestanovovalo dodržanie nejakej konkrétnej formy. Manželstvo bolo pre Rimanov vecou celkom súkromnou a neformálnou.⁵⁶ Zaiste, aj Rimania, ako každá kultúra, mali svoje svadobné rituály a zvyky⁵⁷, žiaden z nich však nebol právnou *conditio sine qua non* pre vznik manželstva. Rímske manželstvo vznikalo rýdzo *via facti*, teda tým, že muž a žena začali spolu žiť ako manželia. Túto fakticitu manželstva demonštruje Pomponiov výrok, podľa ktorého dievča mladšie ako 12 rokov sa stane právoplatnou manželkou, keď žijúc u svojho manžela dovŕši 12. rok života.⁵⁸ Táto fakticita manželstva, teda požiadavka toho, aby muž a žena fakticky spolu žili ako manželia, je základom snád' jediného identifikovateľného predpokladu vzniku manželstva – uvedenia manželky do manželovho domu (*deductio in domum mariti*).⁵⁹ Samotné spolužitie muža a ženy uvedenej do jeho domu však samo osebe na vznik manželstva nestačilo; motívom vstupu ženy do mužovho

⁵³ BESSENYÓ, A. *Római magánjog*, s. 239.

⁵⁴ KASER, M. *Das römische Privatrecht*, s. 72.

⁵⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Z. Rodinné právo v novém občanském zákoníku, KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo* (§ 655–975).

⁵⁶ REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*, s. 171.

⁵⁷ O rímskych svadobných rituáloch bližšie pozri napr. VAŇKOVÁ, J. *Rímske reálie pre právnikov*, s. 7 a nasl.; RÜPKE, J. *Die Religion der Römer*.

⁵⁸ D 23,2,4 (Pomp. 3 ad sab.) *Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos.*

⁵⁹ D 23,2,5 (Pomp. 4 ad sab.) *Mulierem absenti per litteras eius vel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur: eam vero quae abesset ex litteris vel nuntio suo duci a marito non posse: deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.*

domu a náplňou ich spolužitia musel byť zámer byť si navzájom manželom a manželkou, teda manželská náklonnosť (*affectio maritalis*)⁶⁰.

7. ZÁVER

Na základe tohto rýchleho porovnania sa javí, že rímske *matrimonium* a manželstvo podľa OZ sa zásadne líšia. Rímske *matrimonium* je neformálne zakladaný a udržiavaný faktický vzťah, zatiaľ čo manželstvo podľa OZ je právny stav, na vznik ktorého je potrebné dodržať zákonom stanovenú formu. Bližší pohľad však odhaľuje, že oba tieto inštitúty majú k sebe trochu bližšie. Rímske *matrimonium* totiž, obdobne ako držba, napriek tomu, že bolo faktickým vzťahom, zväzkom, ako faktický vzťah vyvolávalo právne účinky, nazývané tiež reflexnými účinkami⁶¹; na vznik a existenciu manželstva sa viazala možnosť vzniku viacerých právnych vzťahov (mediiím *manus* nad manželkou, *patria potestas* nad deťmi narodenými v manželstve, zriadenie *vena*, zákaz darovania medzi manželmi a i.). A pokiaľ ide o manželstvo podľa OZ, formálne je síce právnym vzťahom, no nie tak úplne a v plnej miere, keďže obsah tohto právneho vzťahu nie je priamo vynútitelný štátnomocenským donútením. Možno teda konštatovať, že v právnej úprave manželstva v OZ sa prejavuje inšpirácia zákonodarcu rímskoprávnou tradíciou, aj keď inšpirácia rímskym právom sa musela prispôbiť požiadavkám modernej spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry:

1. BENEDEK, F. *A manus-szerzés és a házasságkötés alakszerűségei a római jogban, Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből 10.* Pécs: 1979, s. 7-52
2. BESSENYŐ, A. *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében.* Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 2003.
3. BLAHO, P. *Držba v dejinách práva.* Trnava: Veda, 2015.
4. GÁBRIS, T. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2014.
5. HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001.
6. KADLEC, K. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené.* Praha: Nákl. České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902.

⁶⁰ D 24,1,32,13 (Ulp. 33 ad sab.) *Si mulier et maritus diu seorsum quidem habitaverint, sed honorem invicem matrimonii habebant (quod scimus interdum et inter consulares personas subsecutum), puto donationes non valere, quasi duraverint nuptiae: non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.*

⁶¹ BENEDEK, F. *A manus-szerzés és a házasságkötés alakszerűségei a római jogban, s. 7-52.*

7. KASER, M. *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt – das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. München: C. H. Beck, 1971.
8. KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Praha: Aleš Čeněk, 1947.
9. KRÁLÍČKOVÁ, Z. Rodinné právo v novém občanském zákoníku. In *Právní rozhledy*, roč. 21 (2013), č. 23-24, Praha: C. H. Beck, s. 801-813.
10. KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., WESTPHALOVÁ, L. a kol. *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020.
11. KUKLÍK, J. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium (2011).
12. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie*. Bratislava: Iura edition, 2010.
13. RÜPKE, J. *Die Religion der Römer*. München: Beck, 2001.
14. PAVELKOVÁ, B. *Zákon o rodine. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2011.
15. SVOBODA, K. K žalobám mezi manžely za trvání manželství. In *Právní rozhledy*, roč. 22 (2014), č. 18, s. 638-641.
16. VAŇKOVÁ, J. *Rímske reálie pre právnikov*. Bratislava: Iura edition, 2010.
17. WESTPHALOVÁ, L., SPÁČIL, O. Nová právní úprava osobních vztahů mezi manžely. In *Právní rozhledy*, roč. 21 (2013), č. 6, s. 216-222, Praha: C. H. Beck, s. 801-813.

Kontaktné údaje:

Mgr. Matej Pekarík, PhD.

odborný asistent

Katedra práva

Fakulta Vysoká škola podnikání a práva, Panevropská univerzita, a. s.

Stipulácia podľa rímskeho práva v papyrusech P. Yadin 21 a 22 Archívu Babathy

Valéria Terézia Dančiaková

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The traditional scope of interest of Roman law scholars is, for understandable reasons, concerned with Roman law, especially in the form of *ius civile* since Roman private law is the basis for modern legal systems of Europe. *Ius civile*, however, represents only one aspect of Roman law, which comprises of two other parts, such as *ius honorarium* as the law created by officials with judiciary powers, and *ius gentium* as a concept of universal law acknowledged by all nations, a law that is common to all nations and based on which it is possible to decide legal disputes between foreigners and Roman citizens. Roman *ius civile* was in its essence only for Roman citizens but the Roman Empire comprised of many provinces that had the right to govern their legal affairs according to their original laws. What was the legal situation in the provinces in praxis? The Babatha Archive can be just the source to help us to answer this question.

Abstrakt: Tradičným predmetom bádania romanistov je z pochopiteľných dôvodov rímske právo, a to predovšetkým v podobe *ius civile*, keďže rímske súkromné právo predstavuje základ moderných právnych poriadkov Európy. *Ius civile* však predstavuje len jeden aspekt rímskeho súkromného práva, ktoré sa skladalo aj ďalších dvoch častí, a to *ius honorarium* ako právo tvorené úradníkmi so súdnymi právomocami a *ius gentium* ako predstava univerzálneho právneho poriadku uznávaného všetkými národmi, práva, ktoré je všetkým národom spoločné a na základe ktorého je možné rozhodovať spory medzi cudzincami a rímskymi občanmi. Rímske *ius civile* platilo v zásade len pre rímskych občanov, avšak Rímska ríša sa skladala z množstva provincií, ktoré mali právo používať svoje vlastné pôvodné právne poriadky. Ako však vyzerala právna situácia v provinciách v praxi? Práve Archív Babathy nám môže byť nápomocný v snahe túto otázku zodpovedať.

Keywords: *ius civile*, stipulation, Babatha Archive, P. Yadin 21, P. Yadin 22.

Klíčové slová: *ius civile*, stipulácia, Archív Babathy, P. Yadin 21, P. Yadin 22.

1. ÚVOD

Archív Babathy predstavuje zbierku dokumentov (papyrusov) prevažne právneho charakteru v gréckom, aramejskom a hebrejskom jazyku, ktorá bola objavená v Judskej púšti v tzv. „Jaskyni listov“ v roku 1960 na brehu Mŕtveho mora. Základným dielom, ktoré tieto papyrusy spracováva je diela Yigela Yadina, po ktorom sú aj jednotlivé papyrusy pomenované.¹ Vo výskume sa venujeme výlučne gréckym textom, medzi ktorými je možné nájsť viaceré kontrakty (kúpa-predaj, úschova, pôžička), či predvolania alebo žalobné žiadosti.

Archív je významný z toho dôvodu, že predstavuje zbierku právnych dokumentov z rímskej provincie Arabia Petraea z prvej polovice druhého storočia (pred Bar-Kochbovým povstaním), ktoré patria židovskej žene menom Babatha. Papyrusy sú cenným zdrojom informácií nielen o každodennom živote v provincii ale predovšetkým o charaktere právneho systému a interakcii medzi právnymi tradíciami v provincii, konkrétne nabatejskou, židovskou a rímskou. Pri štúdiu papyrusov vyvstáva otázka: Obsahujú jednotlivé dokumenty len jednu právnú tradíciu, alebo v nich dochádza k prelínaniu právnych tradícií podľa toho, aké boli potreby ich autorov?

2. P. YADIN 21 A 22

Papyrusy P. Yadin 21 a 22 sú vo všeobecnosti charakterizované ako kúpa a predaj. Ide o dva papyrusy zachytávajúce jeden kontrakt medzi dvoma stranami, Babathou ako predávajúcou a Šimonom ako kupujúcim. V stručnosti môžeme obsah papyrusov charakterizovať nasledovne: Babatha predáva Šimonovi datle z datľových paliem zo sadov, ktoré má v držbe ako záloh za svoje veno a dlh voči nej. Cenou za tieto datle je presne špecifikované množstvo datlí, ktoré jej má Šimon dodať v čase sušenia. Text stanovuje aj pokuty, a to pokutu pre prípad, že Šimon nedodá datle, ako pokutu, ktorú bude musieť uhradiť Babatha, ak by si datle nárokoval niekto tretí a tým by bol narušená pokojná držba Šimona. Ako je už na prvý pohľad zjavné, hoci strany samotné popisujú svoj vzťah slovami kúpiť a predať, nie je jednoznačne možné kontrakt subsumovať pod *emptio-venditio* podľa rímskeho *ius civile*. Prvým problémom je cena, ktorá nie je vyjadrená v peniazoch, tak si to kontrakt kúpy vyžadoval, ale je vyjadrená množstvom datlí, čím sa skôr približuje k výmene. Paulus vo fragmente D 18,1,1 pr. sám píše, že kúpa sa vyvinula z výmeny (*Origo emendi vendendique a permutationibus coepit.*). Aktuálna bola aj o kontroverzia medzi sabiniánmi a prokuliánmi týkajúca sa potreby vyjadrenia ceny v peniazoch, kde prokuliáni jednoznačne zastávali názor, že ak nenastáva výmena tovaru za peniaze,

¹ YADIN. Y. *The Documents/Finds from the Bar-Kokhba Period in the Cave of Letters* (4-volume set).

nejde o kúpu ale o výmenu, k čomu sa priklonila aj jurisprudencia.² Na druhej strane, ak by sme sa priklonili k názoru sabiniánov a uznali, že mohlo ísť aj o vyjadrenie ceny tovarom³, nepomohlo by nám to riešiť problém s podradením kontraktu pod *emptio-venditio*, keďže problematických prvkov tam nachádzame viacero. Napriek tomu je potrebné zmieniť ešte fragment D 19,1,6,1 podľa ktorého bolo možné pri kúpe určiť časť ceny peniazmi a časť v určitými druhovými vecami, čo však nie je v tomto prípade dodržané, keďže chýba aspoň časť ceny vyjadrená peniazmi.⁴ Rovnako problematické je podradenie pod *emptio rei speratae*.⁵ Fakt, že plody si má Šimon pozbierať sám a ich časť dodať Babathe by mohol poukazovať aj na kontrakty nájmu, *locatio conductio*. Prvá možnosť by bola *locatio conductio rei*, teda nájom veci, pravdepodobne v podobe árendy.⁶ Na to by však bolo potrebné, aby nájom bol uzavretý aspoň na jedno vegetačné obdobie, keďže tento zahrnoval aj starostlivosť o prenajatý pozemok s plodonosnými vecami.⁷ V našom prípade sa však zmluva uzatvára tesne pred obdobím zberu, konkrétne 11. septembra roku 130 n. l. (**ἔτους τεσσαρεσκαδεκάτου Ἀυτοκράτορος Τραιανοῦ Ἀδριανοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦπρὸ τριῶν εἰδῶν Σεπτεμβρίων**). Iná možnosť by bolo zväženie, či nejde o pracovnú zmluvu, *locatio conductio operarum*, keďže Šimon má plody pozbierať a následne dodať presné množstvo.⁸ Z textu však vyplýva že dôraz nie je na Šimonovej

² D 18,1,1 *Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse..... Sed verior est Nervae et Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter venditor sit.* Fragment D 19,4,1 pr. ďalej rozoberá problém postavenie strán v prípade *emptio-venditio* a *permutatio*, a teda okrem iného, že pri výmene nie je možné určiť, ktorá z vymieňaných vecí predstavuje predmet kúpy a ktorá cenu. (*Sed cum debeat et res et pretium esse, non potest permutatio emptio venditio esse, quoniam non potest inveniri, quid eorum merx et quid pretium sit, nec ratio patitur, ut una eademque res et veneat et pretium sit emptionis.*).

³ Sabiniáni dávali prednosť vôli strán uznávali barter ako najstaršiu formu kúpy. BRTKO, R. *Kontroverzie medzi prokuliánmi a sabiniánmi*, s. 62-63.

⁴ *Si vendidi tibi insulam certa pecunia et ut aliam insulam meam reficeres, agam ex vendito, ut reficias: si autem hoc solum, ut reficeres eam convenisset, non intellegitur emptio et venditio facta, ut et neratius scripsit.*

⁵ NICHOLAS, B., METZGER, E. *An Introduction to Roman Law*, s. 173–174; CHIUSI, T. J. *Legal of Interactions in the Archive Babatha*, s. 103–104.

⁶ RADZYNER, A. P. *Yadin 21-22*; ISAAC, B. *The Babatha Archive*, s. 62–75.

⁷ CHIUSI, T. J. *Legal of Interactions in the Archive Babatha*, s. 107–108; LEWIS, N. *The Babatha Archive*.

⁸ RADZYNER, A. P. *Yadin 21-22*; KATZOFF, R. "P. Yadin 21" and Rabbinic Law on Widow's Rights; BROSHI, M. *Agriculture and Economy in Roman Palestine*, s. 230 – 240; OUDSHOORN, J. G. *The Relationship between Roman and Local Law in the Babatha and Salome Komaise Archives*, s. 5; ISAAC, B. *The Babatha Archive*.

práci a strany samotné vzťah definovali ako kúpu a predaj. (ὁμολογῶ ἡγορακέναι v P. Yadin 21 a ὁμολογῶ πεπρακέναι).⁹

Čo by naopak poukazovalo na *emptio-venditio* je záruka pokojnej držby, ktorú dáva Babatha Šimonovi v P. Yadin 22 (ἐμοῦ καθαρτοποιούσης σοι τοὺς προγεγραμμένους κήπους ἀπὸ παντὸς ἀντιποιουμένου)¹⁰ spolu s určením finančnej kompenzácie, v prípade, ak to nedodrží (ἔσσομαί σοι ὀφείλουσα ἀντὶ τῶν σῶν κόπων καὶ ἀναλωμάτων ἀργυρίου δηνάρια εἴκοσι κατὰ μηδὲν ἀντιλέγουσα).¹¹ Rovnako Šimonovi je učená zmluvná pokuta, ak v určenom čase nedodá Babathe dohodnuté množstvo datlí (ἐὰν δὲ μὴ ἀπαρτίσω σοι τὸν προγεγραμμένον φοίνικα τῷ καιρῷ τῶν ψυγμῶν, δώσω σοι ἐνὶ ἐκάστῳ ταλάντῳ δηνάρια δύο καὶ συρίου καὶ νααρου μέλαναν μίαν). Zmluvná pokuta síce nebola sama o sebe pevnou súčasťou kúpy, ale bolo možné ju pripojiť. Na druhej záruka pokojnej držby bola pre kúpu nevyhnutná, keďže sa nevyžadoval prevod vlastníctva. Na tento účel sa už od čias Zákona dvanásť tabúl používala pôvodne stipulácia, ktorá znela na dvojnásobok sumy (*stipulatio duplae*) a neskôr sa tieto stipulácie stali bežnou praxou.¹²

Ako vidíme, zmluvy obsahujú v papyruchoch obsahuje viacero rôznorodých prvkov ktoré bránia k jej jednoznačnému podriadeniu k niektorému zmluvnému typu podľa rímskeho *ius civile*. Ti sa nám javí ako najlepšie riešenie jej charakteristika podľa miestnej tradície, kde najbližším zmluvným typom je egyptská *καρπωνεία* spájajúca prvky kúpy-predaja a nájmu, ktorá sa zvykla uzatvárať pred obdobím zberu plodov.¹³

3. STIPULÁCIA

Ako sme už uviedli, vzhľadom na nejednoznačnosť obsahu oboch prezentovaných papyrusov, nie je možné ich subsumovať pod konsenzuálne kontrakty rímskeho práva (*locatio conductio*, či *emptio-venditio*), preto sa prikláňame k názoru, že v tomto prípade ide o miestnu právnu tradíciu. Stále však vyvstáva otázka, či skutočne dokumenty neobsahujú niektorý zmluvný typ podľa rímskeho *ius civile*. Na túto otázku jednoznačne dopovedáme, že obsahujú, a to stipuláciu.

Že papyrusy obsahujú stipuláciu nie je prevratný objav, keďže túto si už všimli iní bádatelia.¹⁴ My však tvrdíme, že uvedená stipulácia sa nenachádza len na konci

⁹ Teda „potvrdzujem, že kupujem“ a „potvrdzujem, že predávam“, ako termín ὁμολογῶ prekladá Katzoff.

¹⁰ Doslova „očistím ti určené plody od všetkých protinárkov“.

¹¹ Skôr ide v tomto prípade o prísľub náhrady nákladov a kompenzácie za vynaloženú prácu pri zbere.

¹² duPLESSIS, P. *Borkowski's Textbook on Roman Law*, s. 273.

¹³ RADZYNER, A. *P. Yadin 21-22*, s. 148-152; OUDSHOORN, J. G. *The Relationship between Roman and Local Law in the Babatha and Salome Komaise Archives*, s. 173-174; PRINGSHEIM, F. *The Greek Law of Sale*; CZAJKOWSKI, K. *Localized Law*, s. 53.

¹⁴ OUDSHOORN, J. G. *The Relationship between Roman and Local Law in the Babatha and Salome Komaise Archives*, s. 151nn; CHIUSI, T. J. *Legal of Interactions in the Archive Babatha*, s. 105-107.

dokumentu vo vzťahu k zmluvným pokutám oboch strán, ale že celá zmluva podľa miestneho práva je obsiahnutá v dvoch stipuláciách.

Uvedený názor by sme chceli podporiť argumentáciou, ktorú ponúka Katzoff, a teda že zmluvné strany nemali k dispozícii židovské súdne inštitúcie, na ktoré by sa mohli obrátiť v prípade sporu a preto sa museli spoliehať na autoritu rímskych zástupcov v provincii. V tomto prípade, keďže účastníci by boli peregríni, by sa v spor mal rozhodovať buď s použitím miestnej právnej tradície alebo za pomoci *ius gentium*. Dovolíme si však tvrdiť, že Rimania by sa spoliehali na právny systém, ktorý je im najlepšie známy, teda *ius civile*. Pričom by pravdepodobne v zmysle *ius gentium* hľadali inštitúty podobné domácemu právu, ktoré by strany akceptovali. Riešenie sa však ponúka aj z opačnej strany, a teda, že účastníci právneho úkonu by anticipovali problém s aplikáciou miestneho práva a pripravili by zmluvu takým spôsobom, aby rímske autority jednoducho rozpoznali im dobre známy zmluvný typ, v tomto prípade stipuláciu. Stipulácia sama o sebe predchádzala vznik kúpnej zmluvy a nie je možné vylúčiť, že by neskôr bola využívaná za účelom kúpy.¹⁵

Stipulácia predstavovala najuniverzálnejší typ jednostrannej zmluvy a mohla byť použitá prakticky na dosiahnutie akéhokoľvek plnenia, napriek tomu, že išlo o kontrakt *stricti iuris* a v prvopočiatkoch sa vyžadovalo dodržiavanie veľmi striktnnej formy. Neskôr však postačovala veľmi jednoduchá výmena otázky a odpovede, ktorých obsah sa musel zhodovať.¹⁶ Jednostrannosť sa prejavovala v tom, že stipuláciu bolo možné založiť len záväzok jednej strany a ak by druhá strana mala byť zaviazaná prvej, bolo potrebné vytvoriť osobitnú stipuláciu, teda na vytvorenie vzájomných záväzkov boli potrebné dve stipulácie, čo zodpovedá aj charakteru právneho úkonu obsiahnutého v papyrusoch Papyri P. Yadin 21 and 22.

V prezentovaných dokumentoch je stipulácia vyjadrená slovami *πίστεως ἐπιρωτημένης καὶ ἀνωμολογημένης* (v dôvere bola položená otázka a bolo na ňu odpovedané). Samotné slovo *πίστις* by mohlo navádzať na jeho preklad v zmysle *bona fide*, čo by podporilo argumentáciu v prospech kúpnej zmluvy, avšak gramatická analýza vety ukazuje, že tomu tak nie. Okrem toho ekvivalentom *bona fide* bolo v gréčtine slovné spojenie *καλῆ πίστις*,¹⁷ ktoré v texte nenachádzame. Slovo *πίστεως* v genitíve singuláru sa tu vzťahuje na dve participiá v genitíve singuláru, teda gramatický jav, ktorý sa v texte nachádza je absolútny genitív, kedy sa slovesné participiá prekladajú aktívne a spolu s podstatným menom v nominatíve. Samotné

¹⁵ JOHNSTON, D. *Roman Law in Context*, s. 80–81; duPLESSIS, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, s. 261.

¹⁶ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations*, s. 68nn; SMITH, W. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, s. 817-818.

¹⁷ LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English Lexicon*, s. 1408.

πίστις má okrem významu viera aj význam „slávnostný sľub“,¹⁸ teda text by sme mohli preložiť „otázka o slávnostnom sľube bola položená a bolo na ňu odpovedané/ slávnostný sľub bol opýtaný a bolo naň odpovedané“, čo odkazuje na spôsob priebehu stipulácie.

My chceme v tomto bode argumentovať, že stipulácia nie je prítomná len na konci každého papyrusu, ale celý kontrakt medzi Babathou a Šimonom je zaobalený do stipulácie a to z toho dôvodu, že strany predpokladali, že uvedená zmluva bude predmetom súdneho sporu, ako ukazuje aj predvolanie v P. Yadin 23, kde obsah kontraktu napadol Babathin príbuzný, a že súdne authority, ktorým by bol spor predostretý budú z prostredia rímskej provinčnej správy.¹⁹ Samotná kompozícia zmluvy poukazuje na skutočnosť, že ide o stipulácia, keďže zjavne jeden kontrakt, ktorý by za iných okolností bol dvojstranný so vzájomnými záväzkami je rozdelený do dvoch dokumentov, kde jeden obsahuje záväzky kupujúceho-Šimona voči predávajúcej-Babathe (P. Yadin 21) a druhý zas naopak záväzky predávajúcej voči kupujúcemu (P. Yadin 22).²⁰

Samotná stipulácia na konci dokumentov svojím obsahom nemusí byť obmedzená len časť dokumentu, keďže z nej jasne nevyplýva, že by sa mala vzťahovať len na časť. Práve vo vzťahu k nej chceme upriamiť pozornosť na slovo ὁμολογῶ v úvode dokumentov, ktorým sa uvádzajú povinnosti strán v každom z papyrusov. Katoff toto slovo prekladá ako potvrdiť, teda potvrdzujem, že som kúpil (ὁμολογῶ ἡγορακέναι v P. Yadin 21) a potvrdzujem, že som predala (ὁμολογῶ πεπρακέναι v P. Yadin 22).²¹ Hoci takýto preklad je jeden z možných významov slova, rovnako, je možné toto slovo možné prekladať vo významne sľúbiť, čo je paralelný význam s latinským *spondeo*.²² Ak spojíme tento význam slova ὁμολογῶ so slovom πίστις v stipulácii na konci dokumentu, avšak s významom sľubu, ponúka sa interpretácia, podľa ktorej dokumenty, ktoré máme pred sebou v podobe P. Yadin 21 a 22 predstavujú kontrakt miestne právnej tradície, schovaný do stipulácie podľa rímskeho *ius civile*, aby strany

¹⁸ PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, s. 1001.

¹⁹ Nakoniec aj iné dokumenty z archívu procesného charakteru ukazujú, že Babatha sa obracala práve na rímskeho miestodržiteľa (P. Yadin 23, alebo *actio tutelae* v P. Yadin 13).

²⁰ Podľa Chiusi toto poukazuje na *emptio-venditio*, s čím ako sme už vysvetlili vzhľadom na rozdelenie záväzkov v dokumentoch nesúhlasíme. CHIUSI, T. J. *Legal of Interactions in the Archive Babatha*, s. 105.

²¹ KATZOFF, R. "P. Yadin 21" and Rabbinic Law on Widow's Rights, s. 548-549.

²² Zaujímavé je, že zmysel slova sľúbiť a zaviazat' Panczová uvádza vedľa seba. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník*, s. 892.

nesporne vyjadrili svoju vôľu spôsobom, ktorý bude dostatočne jasný rímskym autoritám.²³

Použitie slova ako ekvivalent latinského *spondeo* nakoniec potvrdzujú aj pramene, konkrétne Gai. Inst. 3.93:

“Sed haec quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO propria ciuium Romanorum est; ceterae uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines, siue ciues Romanos siue peregrinos, ualent. et quamuis ad Graecam uocem expressae fuerint, uelut hoc modo δώσεις; δώσω· ὁμολογεῖς; ὁμολογῶ· πίστει κελεύεις; πίστει κελεύω· ποιήσεις; ποιήσω, etiam hae tamen inter ciues Romanos ualent, si modo Graeci sermonis intellectum habeant; et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intellectum habeant.”

Ako môžeme vidieť, ὁμολογῶ je tu spomenuté ako ekvivalent latinského *spondeo* spolu s ďalšími gréckymi výrazmi, pričom význam sľubovať nesie z uvedený výrazov práve len ὁμολογῶ.

4. ZÁVER

Ak sa prikloníme k ὁμολογῶ vo význame sľubu, potom stipulácia na konci papyrusov by mohla v skutočnosti zhrňujúcim potvrdením, že v skutočnosti celý kontrakt je stipulácii, ktorá bola použitá, aby obsiahla miestnu právnu tradíciu do typu kontraktu, by bol dobre známy rímskym súdnym autoritám v prípade očakávaného sporu.²⁴ Zmienka slova ὁμολογῶ v Gáiových inštitúciách ako ekvivalentu latinského *spondeo* je v súlade s touto interpretáciou. Rovnako aj kompozícia kontraktu, ktorý je spísaný na dvoch rôznych papyrusoch, pričom každý obsahuje záväzky len jednej strany, by zodpovedala zhotoveniu stipulácie.

V prípade papyrusov P. Yadin 21 a 22 by bolo výhodou stipulácie aj jej *stricti iuris* charakter. Babatha zrejme nemala právo disponovať s plodmi na datľových palmách v momente, keď sa stali samostatnou vecou, právo mala len na disponovanie s nehnuteľným majetkom ako zálohom za je veno a dlh. Preto sa zrejme rozhodla predať plody ešte neoddelené. V prípade, že by sa spor súdil podľa židovského práva, obchádzanie zákona sa nebralo do úvahy.²⁵ Ak by sa spor súdil podľa práva rímskeho, pri stipulácii ako kontrakte *stricti iuris* by sa nezohľadňovala dobromyseľnosť, takže Babatha by bol zrejme úspešná. Ako sme už spomínali, k dispozícii mali strany zrejme len rímske súdne authority, takže využitie stipulácie dáva o to väčší zmysel. Toto

²³ Prax potvrdzovania právnych úkonov dodatočnou stipuláciou nakoniec spomína aj Oudshoorn. OUDSHOORN, J. G. *The Relationship between Roman and Local Law in the Babatha and Salome Komaise Archives*, s. 151.

²⁴ Predvolanie v P. Yadin 23.

²⁵ K tomuto pozri KATZOFF, R. *“P. Yadin 21” and Rabbinic Law on Widow’s Rights*, s. 556nn.

podporujú aj samotné texty archívu, kde v prípade procesných úkonov komunikácia prebieha s rímskymi predstaviteľmi v provincii.

V závere by sme chceli spomenúť ešte jeden zaujímavý prvok prítomný v uvedených papyrusoch a to je zmienka o pisárovi, ktorý kontrakt zapisoval. Oba texty sú napísané v gréčtine a tak na ich konci by sme mohli očakávať zmienku o pisárovi v gréckom jazyku, a teda *ὁ γραφεύς*. Namiesto toho je pisár označený termínom *λιβράριος*, čo je grécky prepis latinského pojmu *librarius* s rovnakým významom. Tu sa naskytuje možnosť interpretovať tento jav ako prepis zamestnania uvedeného pisára, a teda že mohlo ísť o zapisovateľa pracujúceho pre rímsku administratívu, kde mal post pisára a tento pomáhal Babathe s predmetnou zmluvou. Je možné, že on poradil Babathe použiť stipuláciu pre zaistenie platnosti zmluvy.

Dovalíme si teda tvrdiť, že trakt zachovaný v P. Yadin 21 a 22 nie je ani kúpa ani nájom, ale zmluva podľa miestnej tradície, ktorí je však zachytená v podobe stipulácie, aby bol jej charakter jasnejší rímskym súdnym autoritám v prípade sporu. Čo však máme pred sebou, podľa nášho názoru, nie je len príklad použitia *ius civile* provinčným obyvateľstvom, ale v skutočnosti je to prameň *ius gentium*, teda práva medzi národmi, v praxi. Túto teóriu je však potrebné preskúmať hlbšie a to výskumom ďalších dobových prameňov nie len z archívu, ale aj iných oblastí rímskej ríše.

Zoznam použitej literatúry:

1. BROSHI, M. Agriculture and Economy in Roman Palestine: Seven Notes on the Babatha Archive. In *Israel Exploration Journal*, 1992, roč. 42, č. 3–4, s. 230-240.
2. BRTKO, R. *Kontroverzie medzi prokuliánmi a sabiniánmi*. Levoča: MTM, 2020.
3. CHIUSI, T. J. (2020). Legal of Interactions in the Archive Babatha: P. Yadin 21 and 22. In CZAJKOWSKI, K. et al. *Law in the Roman Provinces*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
4. CZAJKOWSKI, K. *Localized Law: The Babatha and Salome Komaise Archives*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
5. duPLESSIS, P. J. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2020.
6. ISAAC, B. The Babatha Archive. A Review Article. In *Israel Exploration Journal*, 1992, roč. 42, č. 1-2, s. 62-75.
7. JOHNSTON, D. *Roman Law in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
8. KATZOFF, R. "P. Yadin 21" and Rabbinic Law on Widow's Rights. In *The Jewish Quarterly Review*, 2007, roč. 97, č. 4, s. 545-575.
9. LEWIS, N. *The Babatha Archive: A response*. In *Israel Exploration Journal*, 1994, roč. 44, č. 3-4, s. 243-246.

10. LIDDELL, H. G., SCOTT., R. *A Greek-English-Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
11. LORENZEN, E. G. Causa and Consideration in the Law of Contracts. In *Yale Law Journal*. 1919, roč. 28, č. 7, s. 621 – 646.
12. NICHOLAS, B., METZGER, E. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
13. OUDSHOORN, J. G. *The Relationship between Roman and Local Law in the Babatha and Salome Komaise Archives: General Analysis and Three Case Studies on Law of Succession, Guardianship and Marriage*. Leiden: Brill, 2007.
14. PANCZOVÁ, H. *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012.
15. PRINGSHEIM, F. *The Greek Law of Sale*. Weimar: Hermann Böhlau. 1950. 580 s.
16. RADZYNER, A. P. Yadin 21-22: Sale or Lease? In Katzoff, R., Schaps, D. *Law in the Documents of the Judean Dessert*. Leiden: Brill, 2005
17. SCOTT, R. B. Y. (1959). Weights and Measures of the Bible. In *The Biblical Archeologist*, 22 (2), 21–40.
18. SMITH, W. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Boston: Little, Brown, and Company, 1859.
19. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Rustica Press LTD, 1992.
20. YADIN. Y. *The Documents/Finds from the Bar-Kokhba Period in the Cave of Letters* (4-volume set). Jerusalem: Israel Exploration Society/Institute of Archaeology/Shrine of the Book, 2002.

Kontaktné údaje:

Mgr. et Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.

valeria.terezia.danciakova@uniba.sk

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva,

Právnická fakulta, Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakcia a generalizácia pojmov v rímskom práve¹

Ján Ivančík

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Generalized formulations, consisting of few words but carrying deep knowledge. The principles of Roman law influenced centuries of lawyers, not only on the European continent. Their usefulness is indisputable to this day, but many of them face numerous exceptions of positive law, which seem to devalue their value. Or are they just wrongly perceived and applied?

Abstrakt: Zovšeobecnené formulácie s niekoľkými slovami, no hlbokou myšlienkou. Zásady rímskeho práva, ktoré ovplyvnili stáročia právnikov, nielen na európskom kontinente. Ich využiteľnosť je nesporná dodnes, no mnohé z nich čelia početným výnimkám pozitívneho práva, ktoré ich hodnotu naoko devalvujú. Alebo sú iba nesprávne vnímané a aplikované?

Keywords: principles, rules, generalization, abstraction, Roman law

Kľúčové slová: zásady, pravidlá, princípy, generalizácia, abstrakcia, rímske právo

1. ÚVOD

Rímske právo na území dnešného Slovenska nikdy nezažilo takú mieru významu, ako to bolo napríklad v susednom Rakúsku. Jeho recepcia do uhorského partikulárneho práva bola iba limitovaná, o priamej aplikácii je v neskoršom období už aj zbytočné hovoriť. V čase, keď sa štátne celky - predchodcovia dnešného Slovenska, vydávali na cestu odlišnú od uhorského zákonodarstva, už boli v kontinentálnej Európe v popredí ucelené civilné kódexy, o príprave ktorých sa uvažovalo aj u nás.

Napriek tomu rímskoprávne elementy zostávajú v podmienkach slovenskej aplikačnej praxe stále živé. Pretrváva nielen výučba rímskeho práva v univerzitnom prostredí, ale odkazy, ba dokonca citácie rímskych prameňov, princípov, zásad, pravidiel, či inštitútov stále nachádzame aj v aplikačnej praxi. Pri inštitútoch (napr. vecnoprávných) je takýto postup relatívne ľahko odôvodniteľný. Ich korene nielen na

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

Slovensku, ale v celej kontinentálnej rodine právnych poriadkov siahajú až do antiky, pričom vývoj v 20. storočí našu cestu od spoločnej, európskej, neraz výrazne odklonil. Je preto vhodné zamerať sa na východiská, ktoré môžu byť interpretačne nápomocné, aj s ohľadom na členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii.

O poznanie zložitejšie je to pri princípoch a zásadách, pri ktorých aplikačná prax neraz dôvodí aj dlhovekosťou a ustálenosťou, siahajúcou až do rímskeho práva. Zmieniť môžeme napríklad zásadu *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse haberet*, ktorú Najvyšší súd SR označil za zásadu z "rímskeho práva prevzatú a stále aktuálnu"² alebo zásadu *vigilantibus iura scripta sunt*, na ktorú je v slovenskej aplikačnej praxi dlhodobo najviac odkazov.³

Aký je však reálny význam uvedených zásad, či princíпов? Majú v súdobom práve reálnu interpretačnú hodnotu alebo je odkaz na ich dlhovekosť iba podporným argumentom na posilnenie bázne k stáročným odkazom rímskeho práva? Napokon, väčšina formulácií, ktoré dnes vnímame ako ustálené zásady rímskeho práva má vo väčšej alebo menšej miere charakter generalizovaného tvrdenia, pričom je notorientou, že Rimania voči zovšeobecňovaniu pociťovali skôr averziu, než sympatie.⁴

2. VÝZNAM TERMINOLOGICKEJ GENERALIZÁCIE V RÍMSKOM PRÁVE

Otázke abstrahovania všeobecných formulácií v rímskom práve sa vo veľkej miere venoval Peter Stein, ktorý posledným titulom Digest 50.16 (*De verborum significatione*) a 50.17 (*De diversis regulis iuris antiqui*) venoval značnú časť svojej publikačnej činnosti. Podľa tohto autora Rimania odvodzovali krátke, ustálené právne formulácie (ktoré moderná právna veda označuje najmä ako "právne zásady", "princípy" alebo "regule") najmä dvoma spôsobmi.

Prvým je identifikovanie právnych zásad na základe abstrakcie a následne ich uplatňovanie na základe dedukcie v zmysle Aristotelovského modelu. Pri tomto postupe je v prvom kroku potrebné nakumulovať skúsenosti na základe opakovaných pozorovaní. Po tomto empirickom kroku nasleduje krok vedecký - identifikovanie spoločného elementu v pozorovaných prípadoch. Tento krok je rozhodujúci, nakoľko vedie k zjednoteniu individuálnych prípadov, teda od jednotlivosti ku všeobecnosti.⁵

² Vid' napr. rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 Cdo 307/2013 zo dňa 25. februára 2016. Pre viac ohľadom tejto zásady pozri tiež: IVANČÍK, J. *Rímskoprávne východiská a aktuálne výzvy spojené so zásadou nemo plus iuris*, s. 40-50.

³ IVANČÍK, J. *Uplatňovanie rímskej zásady vigilantibus iura scripta sunt v modernom práve a jej pôvodný význam v rímskom právnom poriadku*, s. 119-129.

⁴ Porovnaj s: Javol. D. 50,17,202: *Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset.*

⁵ Pre viac pozri: STEIN, P. *Regulae Iuris*, s. 34-36.

Stein sa vo svojej analýze odvoláva najmä na diela Cicera (napr. Brutus, 41.153 alebo Topica, 1.12), v ktorých badá silný grécky vplyv na rímske myslenie.

Druhým spôsobom je podľa Steina generalizácia, ktorá síce je charakteristická najmä pre systém common law na základe *ratio decedenti*, ale v istej miere ho využívali už antickí právnici.⁶

Hoci závery o abstrakcií a generalizácií nemusia byť nesprávne, proces tvorby niektorých generalizovaných zásad môže byť aj o poznanie jednoduchší. James Gordley v tomto ohľade uvádza, že niektoré zásady mali iba veľmi malé prepojenie s pôvodným textom, z ktorého boli separované, iné vznikli skrátka ako vyjadrenie zdravého rozumu (common sense) pre vysvetlenie konkrétnejších pravidiel,⁷ či na základe "amatérskych filozofických špekulácií."⁸

Odkazuje pri tom aj na staršiu analýzu Davida Daubeho ohľadom zásady *princeps legibus solutus* (vládca nie je viazaný zákonom), pôvodne spätú s reguláciou Augusta, zameranú na potrestanie neženatých mladých mužov,⁹ ktorá sa na cisára nemala vzťahovať. Cisári S. Severus a Caracalla následne rozvinuli túto prax ustanovením: „*sme oslobodení od zákonov, no predsa podľa zákonov žijeme.*“¹⁰ K úplnej separácii cisára od zákonov nedošlo ani v justiniánskom práve, čo potvrdzuje ustanovenie Justiniánskeho Kódexu v stati o neplatnosti závetu, v ktorej sa odkazuje na reguláciu cisára Alexandra Serva, podľa ktorej ani cisár nemôže dediť podľa neplatného zákona, pretože hoci je cisár od ustanovení bežných zákonov oslobodený, žiadna povinnosť nie je pre neho tak významná ako žiť podľa ustanovení zákona.¹¹ Glosátori zo zásady *princeps legibus solutus* vyvodili absolútnu zvrchovanosť cisára Svätej ríše rímskej nad zákonom, nakoľko cisár je "vládcom (*princeps*) sveta a jeho panovníkom".¹²

S ohľadom na vývojové štádiá rímskeho práva, Stein dospel k záveru, že snaha o generalizovanie nebola rímskemu právu neznáma naprieč jeho vývojovými štádiami,

⁶ Tamtiež, s. 103-104.

⁷ GORDLEY, J. *Regulae Iuris and Legal Principles*, s. 201.

⁸ Tamtiež, s. 202, s odkazom na D. Ulp. 2,14,1,3.

⁹ Ulp. D. 1,3,31: *Princeps legibus solutus est: Augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quae ipsi habent.* Pre viac pozri: DAUBE, D. *Interpolations in the Centos and Justinian*, s. 45.

¹⁰ Inst. 2,17,8: *secundum haec divi quoque Severus et Antoninus saepissime rescripserunt: ' licet enim, ' inquirunt, 'legibus soluti sumus, attamen legibus vivimus'.*

¹¹ C. J. 6,23,3: *Ex imperfecto testamento nec imperatorem hereditatem vindicare saepe constitutum est. Licet enim lex imperii sollemnibus iuris imperatorem solverit, nihil tamen tam proprium imperii est, ut legibus vivere.*

¹² GORDLEY, J. *Regulae Iuris and Legal Principles*, s. 202, pre viac pozri tiež: TIERNEY, B. *The prince is not bound by the laws*, s. 378-400.

avšak republikánski a najmä byzantskí právnici k nej mali omnoho väčšiu náklonnosť, než právnici z klasického obdobia.

Klasickí právnici podľa neho skôr uvažovali v zúžených kategóriách a uspokojili sa so sériou rozhodnutí, ktoré následne usporiadali vo funkčný systém, než aby vytvárali generalizované formulácie.¹³ Určité ľahko zapamätateľné formulácie bez pochyb používali, avšak neprikladali im význam nemenného pravidla, z ktorého neexistujú výnimky. Takto formulované zásady síce môžu mať množstvo výnimiek a neraz sú dokonca aj zavádzajúce, avšak ich hutná podoba prináša význam skúseným aplikátorom práva.¹⁴ Nezanedbateľnou výhodou "chytľavých" slovných spojení je aj ich propedeutický charakter. Azda z tohto dôvodu mnohé zásady pochádzajú od Gaia a Pomponia, ktorí skôr inklinovali k výučbe práva, než k jeho aplikácií.¹⁵ Aj v týchto prípadoch je však otázne, ako široký interpretačný charakter mali *regulae* zaznamenané v justiniánskych Digestach počas klasického obdobia.

Dôvod, pre ktorý v justiniánskej kodifikácii nachádzame celý súbor ľahko zapamätateľných regúl je, že kompilátori boli formulovaním zjednodušených pravidiel nadšení a realizovali ho najmä vytrhnutím zásady z jej pôvodného kontextu. Stein uvedené dôvodí aj na základe 33 prípadov, kedy sa regula objavuje v titule *De regulis* a zároveň v inej časti Digest.¹⁶ Faktom je, že justiniánske právo a klasická rímska jurisprudencia nestoja na rovnakých základoch. Fritz Schulz charakterizoval klasické rímske právo ako monumentálne vo svojej jednoduchosti, do ktorého byzantskí právnici následne vniesli množstvo chaosu, najmä rozložením jeho štruktúry a prelínaním právnych textov bez dostatočného prepracovania, či bez dostatočnej formulačnej presnosti.¹⁷ Fragmenty obsiahnuté v poslednom titule 50. knihy sú v tomto smere ukázkovým príkladom, nakoľko početné *regulae iuris* v ňom

¹³ STEIN, P. *The character & influence of the Roman law*, s. 57. Porovnaj tiež s: HAUSMANINGER, H., SELPB, W. *Römisches Privatrecht*, s. 27.

¹⁴ Porovnaj s: BUCKLAND, W.W. *Diligens paterfamilias*, s. 105, citované podľa STEIN, P. *The character & influence of the Roman law*, s. 57.

¹⁵ Na tomto mieste je vhodné poukázať na skutočnosť, že o Gaiovi a Pomponiovi a ich prepojení sa vedú prakticky nekonečné odborné diskusie, ktoré v najradikálnejšej podobe tieto osoby spájajú do jedného autora, ktorý publikoval pod iným menom v západorímskom svete a pod iným vo východnej časti impéria. Pre viac pozri sumarizáciu od Stanojeviča, ktorý podrobne opisuje rôzne názorové prúdy počnúc Honorém, Ankumom, Krügerom cez Samtera, Kasera až po vyššie zmienenú radikálnu teóriu od Pugsleyho: STANOJEVIČ, O. *Gaius and Pomponius*, s. 333 a nasl.

¹⁶ Tamtiež, s. 58.

¹⁷ SCHULZ, F. *Principles of Roman law*, s. 68.

obsiahnuté po vytrhnutí z pôvodného kontextu dávajú iba minimálny význam (napr. D. 50,17,56¹⁸ alebo Gai. D. 50,17,103¹⁹).

3. RECEPCIA GENERALIZOVANÝCH FORMULÁCIÍ

Keďže pre vývoj kontinentálneho práva po rozpade Rímskej ríše mala najzásadnejší vplyv práve justiniánska kodifikácia a hon na interpolácie sa začal až o stáročia neskôr, nie je prekvapivé, že generalizované právne formulácie, obsiahnuté najmä v titule *De diversis regulis iuris antiqui* sa stali klenotom pre stredovekých právnikov.

Do popredia sa týmto spôsobom dostávajú formulácie, ktoré by v klasickom rímskom práve neboli samé o sebe nositeľkami právnej authority, ale záležalo by od osoby, ktorá ich vo svojom dobrozdaní naformulovala.²⁰ Pre glosátorov však ucelené, hutné a ľahko zapamätateľné pravidlá znamenali základ pre ich systematicku práva. Vyhľadávanie, triedenie a usporadúvanie brokárd, majúcich základ takmer výlučne v justiniánskych zbierkach, je založené na elemente užitočnosti, mieriaceho za trojitým cieľom: i.) osvojenie si hlavných línií rímskoprávnej jurisprudencie, ii.) vytvorenie univerzálne použiteľného právneho systému a iii.) výučba pre študentov práva vedená v pochopiteľnej forme.²¹

Uvedená prax sa začala v 11. storočí v Bologni, kde študovali stovky právnikov a následne sa rozšírila po kontinente. Rovnaký náhľad na aplikáciu a výučbu práva pritom zastávali celé generácie právnikov, od Irneria, cez Bulgara, Bassiana, Aza, Accursia, Placentina a ďalších.²² Ku glosátorom sa následne pridáva ďalších päť generácií postglosátorov a komentátorov počnúc Bartolom zo Saxoferrata.

Nie je bez záujmu, že generalizované formulácie výrazným spôsobom rýchlo presahovali aj do kánonického práva. Až jedenásť autentických právnych zásad bolo inkorporovaných do jednej z prvých zbierok, do Dekretálií Gregora IX.²³ Ešte väčší význam regulám prikladal Bonifác VIII, ktorý ku zbierke kánonického práva *Liber sextus* pripojil titul so vtedy zaužívanými zásadami, inšpirovaný 17. titulom 50. knihy Digest. V tejto zbierke tak identifikujeme až 88 zásad, zväčša s rímskoprávnym presahom.²⁴

¹⁸ Gai. D. 50,17,56 *Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt* (preklad autora: V pochybnostiach je vždy treba dávať prednosť priaznivejšiemu.).

¹⁹ Paul. D. 50,17,103 *Nemo de domo sua extrahi debet*. (preklad autora: Nikto nesmie byť vyvlečený z vlastného domu.).

²⁰ WALLINGA, T. *The common history of European legal scholarship*, s. 19.

²¹ REINOSO-BARBERO, F. *Paroemia et regulae iuris romanorum*, s. 593.

²² Pre viac pozri: STEIN, P. *The character & influence of the Roman law*, s. 60-63.

²³ VLADÁR, V. *Prínos kánonického práva k výučbe právnej teórie v histórii a súčasnosti*.

²⁴ NEMEC, M.: Princípy a zásady rímskeho a kánonického práva - faktor hodnotovej stability práva. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018. Bratislava: Praf UK, 2018, s. 44.

Tammo Wallinga význam presahu zásad do kánonického práva hodnotí ako mimoriadne veľký. Podľa neho existuje interný a externý faktor, pre ktorý sa stredoveká kontinentálna právna tradícia úplne odklonila od kazuistického módu a vydala sa cestou generalizovania. Za vnútorný faktor považuje stredoveké *summae*, ktorých cieľom bolo systematizovať poznatky z justiniánskych zbierok, aby z nich boli ľahšie abstrahovateľné všeobecne platné pravidlá. Za externý faktor následne považuje kánonické právo, morálnu teológiu a prirodzené právo, ktoré sa omnoho viac prikláňajú ku všeobecným princípom, než to robilo klasické rímske právo.²⁵

Generalizované pravidlá si svoj význam v európskom právnom myslení zachovávajú aj počas renesancie, najmä po publikovaní diela Erazma Rotterdamského Adagia, ktoré malo veľký vplyv na vývoj nielen morálky, filozofie, ale aj práva. Následne prevzala záujem o zásady aj racionalistická škola, dominujúca v Európe počas 17. a 18. storočia.²⁶

Ako dôvodí Rafael Domingo, ucelené právne formulácie si svoje miesto v právnom myslení zastali aj naďalej, a to najmä ako súčasť všeobecných princípov práva, ktoré plnia dôležitú integračnú funkciu, a preto sú súčasťou mnohých národných kódexov.²⁷

4. APLIKÁCIA V MODERNOM SLOVENSKOM PRÁVE

Hoci rímskoprávna tradícia nie je na území Slovenska historicky tak silná ako napríklad v Rakúsku, Nemecku, či Taliansku, zásady rímskeho (nielen) súkromného práva sú bežnou súčasťou výbavy aj pre moderných právnikov v našom prostredí. Je to tak z viacerých dôvodov. Tým prvý je, že aj Uhorsko a jeho partikulárny právny poriadok boli v istej miere ovplyvnené recipovaným rímskym právom, resp. *ius commune*. Po rozpade Uhorska pôsobil na vývoj u nás čoraz viac český prvok, ktorý bol výrazne ovplyvnený rakúskou právnou vedou s priamym prepojením na odkazy rímskeho právneho myslenia. Túto skutočnosť nevymazali ani dva autoritárske režimy, ktoré boli voči "individualistickému" dedičstvu z antiky vyslovene nepriateľsky naladené.²⁸

Ďalším dôvodom je skutočnosť, že v globalizovanom svete sú základné zásady neraz veľmi prospešné, najmä pre zhodný obsah, ktorý im je pripisovaný naprieč právnymi poriadkami. Tento zjednocujúci element je ešte znásobený členstvom Slovenskej republiky v nadnárodných štruktúrach, najmä Európskej únii.

Napriek uvedenému zostáva dôležitou otázkou, aký význam a interpretačnú hodnotu im je potrebné prikladať. V modernom právnom poriadku bude,

²⁵ WALLINGA, T. *The common history of European legal scholarship*, s. 19.

²⁶ DOMINGO, R., RODRÍGUEZ-ANTOLÍN, B. *REGLAS JURÍDICAS y AFORISMOS*, s. 15.

²⁷ Tamtiež.

²⁸ Porovnaj s: KINCL, J. *Dicta et regulae iuris, aneb, Právnické mudrosloví latinské*, s. 8.

samozrejme, záležať od formy, na ktorú je zásada naviazaná. Jej explicitné vyjadrenie je možné v niektorých prípadoch odvodiť z pozitívnoprávnej regulácie (napríklad priamym vyjadrením často citovanej zásady *ignorantia legis neminem excusat* (neznalosť zákona neospravedlňuje)²⁹ je ustanovenie v § 15 zákona č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov)³⁰. V takýchto prípadoch do popredia vystupuje legislatívne znenie, samotná generalizovaná formula má skôr propedeutický, či právne lingvistický význam na zhutnenie argumentácie aplikujúceho subjektu. Iné zásady čerpajú svoju regulatívnu autoritu z prepojenia na prirodzené právo, resp. obyčaj. Neraz ich priama aplikácia navyše prichádza do úvahy na základe odkazu v pozitívnoprávnej regulácii, a to tak hmotnej, ako aj procesnej.

Vzhľadom na už uvedené je problémom, pokiaľ aplikačná prax k zásadám a generalizovaným formuláciám rímskeho práva pristupuje v intenciách pravidiel v Dworkinovskom ponímaní. V tomto duchu predstavuje pravidlo direktívu, ktorú je nevyhnutné aplikovať metódou všetko alebo nič.³¹ Pre formulácie nachádzajúce svoj pôvod v rímskom práve, resp. jeho recipovaných formách je však rozhodujúci účel a forma ich zavedenia. Ako sme poukázali, veľká časť týchto zásad pochádza z justiniánskej kodifikácie, kedy sa zásady rodili vytrhnutím z ich pôvodného kontextu, resp. generalizáciou nad rámec pôvodne zamýšľaného textu. Týmto spôsobom, pochopiteľne, vzniká celý rad výnimiek a neaplikovateľných situácií, a to aj pri zásadách, ktoré majú svoju zaužívanú formu v prostredí česko-slovenskej právnej praxe.

Takéto priznávanie puncu nevyvrátiteľného argumentu zásadám, pri ktorých z podstaty ich povahy existuje celý rad výnimiek (a tento existoval už počas trvania Rímskeho impéria), oslabuje kvalitu argumentov a rímskoprávny element preto nepôsobí ako zdroj historického, resp. právnofilozofického pozadia, ale iba ako floskula za účelom upútania pozornosti na dlhovekosť zásady, zväčša formulovanej v latinčine.

Opísaná aplikačná prax sa v recentnom období naplno prejavila pri snahe o "zdiskreditovanie" už zmienenej zásady *nemo plus iuris*, ktorej rozsah sa dostal do kontradikcie s možnosťou nadobudnutia vlastníctva od nevlastníka, a to na základe dobromyseľnosti nadobúdateľa. Jednou z hlavných argumentačných línií v konaniach pred Najvyšším súdom SR a tiež Ústavným súdom SR bolo, že je potrebné dôsledne zotrvať na uplatňovaní zásady *nemo plus iuris*, ktorá bola zavedená už v rímskom

²⁹ K prepojeniu predmetnej zásady na rímske právo bližšie pozri napr.: ROZBORA, M. *Princip ignorantia legis neminem excusat a jeho miesto v dnešnej dobe*, s. 95 a nasl.

³⁰ V zmysle citovaného ustanovenia platí: "O všetkom, čo bolo v zbierke zákonov vyhlásené, sa má za to, že dňom vyhlásenia sa stalo známym každému, koho sa to týka."

³¹ Pre viac pozri: DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*, s. 41-42.

práve, a to "aj v prípadoch, ktoré sa môžu javiť ako nespravodlivé".³² Opačná argumentačná línia zas skúmala, či je možné, resp. nevyhnutné "prelomit" platnosť *nemo plus iuris* v konkrétnych prípadoch, kedy je usporiadanie vzťahov inak zjavne nespravodlivé.³³ Aj pri tejto zásade pritom platí, že v klasickom rímskom práve, z ktorého čerpá svoju autoritu, by nešlo o takto generalizovanú formuláciu, ale o reguláciu prepojenú s dedičským právom.³⁴

Po exaktnejšom pohľade na aplikačné problémy však pritom vyvstáva úplne odlišný kontext a potenciálne "striktné uplatňovanie zásady", resp. jej možné "prelomenie" sú iba otázky podružného charakteru.

V posudzovaných prípadoch totiž hrala rozhodujúcu úlohu pozitívnoprávna regulácia, ktorú posudzovali aj súdne authority. V tomto zmysle neboli splnené zákonom stanovené podmienky pre vydržanie a slovenská právna úprava zároveň nezakotvuje uplatnenie princípu materiálnej publicity katastra. Inými slovami, pokiaľ je možné preukázať opak, než vyplýva zo zápisu vo verejnej evidencii, do úvahy prichádza možnosť falzifikovania zapísaných údajov. Platné právo teda neuznáva možnosť nadobudnutia vlastníctva iba na základe dobromyselnosti. Môžeme preto dôvodiť, že zásada *nemo plus iuris* slúži ako istý syntetizujúci prvok, ale nie je priamo rozhodujúci. Napriek početným zmienkam v jednotlivých súdnych rozhodnutiach platí, že pokiaľ by argumentácia zásadou *nemo plus iuris* zo súdneho odôvodnenia vypustená, línia právnej argumentácie by zostala zachovaná. Normatívna sila potrebná pre rozhodnutie nepramení zo zásady, ale z pozitívneho práva.

Naopak, pri rozhodnutiach, v ktorých dominantnú argumentačnú pozíciu zastáva ochrana dobrej viery nadobúdateľa, ustupuje explicitná právna regulácia do úzadia a súd rozhoduje na základe prirodzenoprávnej koncepcie, mieriacej k spravodlivému usporiadaniu vzťahov. Ústavný súd pri svojej rozhodovacej činnosti dokonca zašiel až tak ďaleko, že v odôvodnení priamo poprel závery vyplývajúce z pozitívneho práva. Jeho hľadaniu spravodlivosti tak v istom ohľade saturovalo prácu zákonodarcu, azda až nad rámec pôsobnosti tejto súdnej authority. Z nálezov ÚS SR sp. zn. I. ÚS 549/2015 zo dňa 16. marca 2016, resp. o čosi neskôr z nálezu I. ÚS 151/2016 z 3. mája 2017 zjavne vyplýva, že do popredia je postavený princíp ochrany dobrej viery nadobúdateľa, a to aj napriek skutočnosti, že takáto forma rozhodnutia nemá oporu

³² Vid' napr. rozhodnutie NSSR sp. zn. 3 Cdo 223/2016 zo dňa 26. januára 2017.

³³ Pozri napr. sériu rozhodnutí Ústavného súdu SR: nález ÚS SR sp. zn. I. ÚS 510/2016 z 19. januára 2021, uznesenie ÚS SR sp. zn. IV. ÚS 59/2021 z 9. februára 2021 alebo nález ÚS SR sp. zn. I. ÚS 515/2020 zo dňa 10. marca 2021.

³⁴ Pre viac ohľadom genézy skúmanej zásady v rímskom práve pozri napr. DE BERIER, F., L. *Remarks on the methodology of private law studies*, s. 63-83.

v platnej právnej regulácii. Ústavný súd v tomto prípade "na miskú váh" priložil aj princíp všeobecnej spravodlivosti.³⁵

5. ZÁVER

Zásady odvodzujúce svoj pôvod od rímskeho práva sa aj v súčasnosti tešia pomerne veľkej obľube, a to jednak v odbornej literatúre, ale aj v aplikačnej praxi. Vďaka svojej ucelenej štruktúre, ľahko uchopiteľnému posolstvu a zapamätateľnému vyjadreniu slúžia nielen na propedeutické účely, ale aj na argumentáciu v sporoch. Ich dlhovekosť a latinské vyjadrenie napokon vzbudzujú rešpekt, ktorý je nanajvýš žiadaný.

Mnoho z uvedených výhod sa ale poľahky rozplynie pri identifikácií početných výnimiek, ktoré pri väčšine takýchto zásad naozaj prichádzajú do úvahy. Je to spôsobené najmä historickým vývojom a spôsobom kreácie skúmaných zásad. Argumentačná výhoda sa tak v nadväznosti na kontradikciu s pozitívnym právom stáva nevýhodou.

Z tohto dôvodu je potrebné pristupovať k rímskoprávnym zásadám vhodným spôsobom. Netreba im pripisovať charakter neomylných pravidiel, ktoré v "chrupkavom obale" prinášajú neprelomiteľné vedomosti klasického rímskeho práva. Ich význam je síce nesporný, a to aj pre argumentačné účely, avšak o potenciálnych výnimkách vedeli už právnici v antike - klasickí, ktorí sa generalizovaných furmácií štítali, aj postklasickí, ktorí zásady zväčša formulovali.

Zoznam použitej literatúry:

1. BUCKLAND, W.W. *Diligens paterfamilias*. In *Studii di onore di Pietro Bonfante*. 2. vydanie, Miláno: Fratelli Treves Editori, 1930.

³⁵ Napr. nálež ÚS SR sp. zn. I. ÚS 151/2016 z 3. mája 2017, ktorý patrí ku skorším rozhodnutiam v dlhej genéze súdnych sporov venovaných tejto problematike: "Ústavný súd Slovenskej republiky z hľadiska poskytnutia ústavnoprávnej ochrany musí postaviť na rovnakú úroveň vlastnícke právo pôvodného vlastníka a nadobudnutie vlastníckeho práva k nehnuteľnosti novým nadobúdateľom na základe jeho dobrej viery. Tým sa dostávajú do vzájomnej kolízie obidve ústavné hodnoty – princíp ochrany dobrej viery ďalšieho nadobúdateľa (princíp dobrej viery, dôvery v akty štátu a právnej istoty v demokratickom právnom štáte) a princíp ochrany vlastníckeho práva pôvodného vlastníka (princíp *nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet*, t. j. nikto nemôže previesť na iného viac práv, než koľko má sám). Pokiaľ však nemožno zachovať maximum z obidvoch základných práv, treba prihliadnúť na princíp všeobecnej spravodlivosti, keď je nutné zvažovať všeobecné súvislosti tohto typu kolízie základných práv, ako aj individuálne okolnosti konkrétneho rozhodovaného prípadu. Vyššie riziko má niešť nedbalý vlastník než nadobúdateľ v dobrej viere, pretože tento nie je schopný sa nijako dozvedieť o tom, ako vec opustila vlastníkovu sféru a dostala sa na list vlastníctva prevodcu po zákonom určenom správnom (katastrálnom) konaní."

2. DAUBE, D. Interpolations in the Centos and Justinian. In *Flores Legum H.J. Scheltema Antecessori Groningano Oblati*. Groningen, 1971.
3. DE BERIER, F., L. Remarks on the methodology of private law studies: The use of latin maxims as exemplified by nemo plus iuris. In *Fundamina* (Pretoria), 2015, roč. 21, č.1, s. 63-83.
4. DOMINGO, R., RODRÍGUEZ-ANTOLÍN, B. *REGLAS JURÍDICAS y AFORISMOS' (con jurisprudencia actualizada y remisiones a la legislación vigente)*. Pamplona: Aranzadi, 2000.
5. DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*. London: Bloomsbury Academic, 2013.
6. GORDLEY, J. Regulae Iuris and Legal Principles: Whence and Whither?. In *Tulane European and Civil Law Forum*, 2022, roč. 37, č. 1, s. 201-207.
7. HAUSMANINGER, H., SELPB, W. *Römisches Privatrecht*. 9. vyd. Viedeň: Böhlau Studienbücher, 2001.
8. IVANČÍK, J. Rímskoprávne východiská a aktuálne výzvy spojené so zásadou nemo plus iuris. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 1, s. 40-50.
9. IVANČÍK, J. Uplatňovanie rímskej zásady vigilantibus iura scripta sunt v modernom práve a jej pôvodný význam v rímskom právnom poriadku. In *8. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů*, Brno: Masarykova univerzita, 2020.
10. KINCL, J. *Dicta et regulae iuris, aneb, Právnícké mudrosloví latinské*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012.
11. NEMEC, M. Princípy a zásady rímskeho a kánonického práva - faktor hodnotovej stability práva. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2018*. Bratislava: Praf UK, 2018
12. REINOSO-BARBERO, F. Paroemia et regulae iuris romanorum: Desde el ius commune a la jurisprudencia de la Unión Europea. In *GLOSSAE. European Journal of Legal History*, 2016, roč. 16, č. 1, s. 590-625.
13. ROZBORA, M. Princip ignorantia legis neminem excusat a jeho místo v dnešní době. In *Dny práva 2011*, Brno: Tribun EU, 2011.
14. SCHULZ, F. *Principles of Roman law*. Oxford: Clarendon Press, 1936.
15. STANOJEVIĆ, O. Gaius and Pomponius. Notes on David Pugsley. In *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 1997, roč. 44, č. 1, s. 333-356.
16. STEIN, P. *The character & influence of the Roman law*. New York: Bloomsbury Academic, 2003.
17. STEIN, P. *Regulae Iuris: From Juristic Rules to Legal Maxims*. Edinburgh: The University Press, 1966.
18. TIERNEY, B. The prince is not bound by the laws. Accursius and the origins of the modern state. In *Comparative Studies in Society and History*, 1963, roč. 5, č. 4, s. 378-400.

19. VLADÁR, V. Prínos kánonického práva k výučbe právnej teórie v histórii a súčasnosti. In *Časopis VŠEHRAD*, 2018, [online, navštívené dňa 1.9.2023], dostupné na: https://www.vsehrd.cz/clanek/prinos-kanonického-prava-k-vyucbe-pravnej-teorie-v-historii-a-sucasnosti_9bb315d6-f872-422f-a8b9-05c21d531562.
20. WALLINGA, T. The common history of European legal scholarship. In *Erasmus law review*, 2011, roč. 4, č. 3, s. 3-19.

Pramene:

BLAHO, P. (eds.). *Justiniánske Inštitúcie*. Trnava: Iura Edition, 2000.

BLAHO, P.; VAŇKOVÁ, J. *Corpus Iuris Civilis. Digesta. Tomus. I.* Bratislava: Eurokódex, 2008.

MOMMSEN, T. (eds.). *Digesta Iustiniani Augusti. Vol. 2.* Berolini: Apud Weidmannos, 1870.

Kontaktné údaje:

Mgr. Ján Ivančík, PhD.

jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva,

Právnická fakulta, Univerzity Komenského v Bratislave

Environmentálny rozmer rímskeho súkromného práva¹

Jana Prnová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Combining Roman and environmental law may seem controversial, seeing that the latter is regulated by the means of public law, and Roman private law, on the contrary, is not suitable for systematic environmental protection. The protection of the environment was neither an issue of Roman politics nor Roman law. Nevertheless, the Romans created several legal instruments that could have been used to protect the collective interest in preventing the environmental damages. Regarding the above-mentioned, this paper offers a view on the different sources that record the protective attitude of Romans towards the nature and environment.

Abstrakt: Spájanie rímskeho a environmentálneho práva sa môže zdať kontroverzné, keďže právo životného prostredia je regulované verejnoprávnymi normami a rímske súkromné právo nie je na systematickú ochranu životného prostredia vhodné. Environmentálne témy neboli témou rímskej politiky ani rímskeho práva. Rimania však vytvorili niekoľko právnych nástrojov, ktoré boli využiteľné aj na ochranu kolektívneho záujmu na predchádzaní environmentálnym škodám. Tento príspevok predstavuje niektoré pramene, zaznamenávajúce ochranársky postoj Rimanov k prírode a životnému prostrediu.

Keywords: crisis, environment, Roman Law, protection, actio negatoria, interdict, ecology

Kľúčové slová: kríza, životné prostredie, rímske právo, ochrana, actio negatoria, interdikt, ekológia

1. ÚVOD

Antické poľnohospodárske, výrobné a priemyselné postupy boli napriek ich pomerne primitívnej technologickej úrovni úplne schopné produkovať fenomén znečisťovania

¹ Tento príspevok je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia.

životného prostredia.² Nebezpečenstvo ľudského zásahu do prírody vnímal už Plínius Starší (23–79) ktorý vo svojom monumentálnom diele História prírody kriticky hodnotí svojich súčasníkov, poškodzujúcich prírodu. Zmieňuje otravu riek a prírodných zdrojov človekom,³ ďalej pôsobivo poukazuje, ako človek bez škrupúl využíva prírodné zdroje, dokonca pozoruje klimatické zmeny vplyvom ľudského zásahu.⁴ Pramene ďalej svedčia o absolútne nevyhovujúcich hygienických podmienkach miest, znečisťovaní ovzdušia zápachom z odpadu a kanalizácie, ale aj toxickými plynmi a výparmi, poškodzujúcimi ľudské zdravie. Neprijemný zápach bol problém, ktorý trápil obyvateľov Rímskej ríše najmä v mestách. Cicero (106–43 pred Kr.) opisuje scénu ako proprétor Gaius Verres prechádzal hlavným mestom provincie Sicília a pre neznesiteľný zápach mal nos prekrytý improvizovanou plynovou maskou.⁵ Plínius Mladší (61–103), ako miestodržiteľ v meste Amasra na pobreží Čierneho mora, písal cisárovi Trajánovi, že toto elegantné mesto sa môže síce chváliť dlhou a nádhernou ulicou, pozdĺž ktorej vedie rieka, tá však v skutočnosti nie je vodným tokom, ale špinavou stokou. Okrem neprijemného zápachu zdôrazňuje

² Pôvodne sa predpokladalo, že produkcia skleníkových plynov začala až priemyselnou revolúciou v 19. storočí Štúdia z r. 2012 však tento odhad vyvrátila. Vzduchové bubliny, zachytené v ľadovcových jadrách z Grónska, poskytujú dokonalý obraz atmosféry pred tisíckami rokov: zistilo sa, že produkcia metánu bola vysoká už počas rozkvetu rímskej civilizácie (okolo roku 100 pred Kr.). Metán sa uvoľňoval nielen v dôsledku prirodzených javov ako napr. lesné požiare, mokrade a sopečné erupcie, ale najmä pri ľudských aktivitách – vypaľovanie lesov za účelom vyčistenia pôdy pre pestovanie poľnohospodárskych plodín a rozširovania osád. Rimania ďalej chovali domestikované hospodárske zvieratá (kravy, ovce a kozy), ktoré ako vedľajší produkt trávenia vylučujú metánový plyn. Približne v rovnakom čase rozširovala v Číne dynastia Chan svoje ryžové polia, na ktorých sa nachádzajú baktérie produkujúce metán. Kováči v oboch ríšach vytvárali metánový plyn, keď spaľovali drevo na výrobu kovových zbraní. Po úpadku týchto civilizácií hladina atmosférického metánu klesla. Bližšie pozri: SAPART, C., et al. *Natural and anthropogenic variations in methane sources during the past two millennia*, s. 85–88.

³ **Plin. Mai., Hist. natur. 18, 1, 3:** *Nos et sagittas tinguimus ac ferro ipsi nocentius aliquid damus, nos et flumina inficimus et rerum naturae elementa, ipsumque quo vivitur in perniciem vertimus. neque est, ut putemus ignorari ea ab animalibus; quae praepararent contra serpentium dimicationes, quae post proelium ad medendum excogitarent, indicavimus. nec ab ullo praeter hominem veneno pugnatur alieno.*

⁴ **Plin. Mai., Hist. natur. 17, 30:** *Quid quod mutantur saepe iudicata quoque et diu comperta? in Thessalia circa Larisam emissio lacu frigidior facta ea regio est, oleaeque desierunt, quae prius fuerant, item vites aduri, quod non antea, ... Aenos sensit admoto Hebro, et circa Philippos cultura siccata regio mutavit caeli habitum. at in Syracusano agro advena cultor elapidato solo perdidit fruges luto, donec regessit lapides. in Syria levem tenui sulco inprimunt vomerem, quia subest saxum exurens aestate semina.*

⁵ **Cic. Ver. 2, 5, 27:** *Cum autem ver esse coeperat – cuius initium iste non a Favonio neque ab aliquo astro notabat, sed cum rosam viderat, tum incipere ver arbitrabatur –, dabat se labori atque itineribus. In quibus eo usque se praebebat patientem atque impigrum, ut eum nemo umquam in equo sedentem viderit. Nam, ut mos fuit Bithyniae regibus, lectica octaphoro ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus Melitensis rosa fartus. Ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo reticulumque ad naris sibi admovebat tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosae.*

najmä hygienicko-zdravotné riziká z toho prameniace. Preto žiada cisára o povolenie kanál prekryť.⁶ Problém s ovzduším mali pochopiteľne aj v Ríme, ktorého obyvatelia si uvedomovali negatívny vplyv emisie dymu na ich zdravie. Seneca Mladší (4 pred Kr.–65 po Kr.) hovorí o kolísavej malátnosti a spomalených kognitívnych schopnostiach mozgu pod vplyvom toxických výparov a dymu z kuchýň v meste Rím.⁷ Na základe uvedeného je zrejmé, že rímski spisovatelia vnímali krízu znečisťovania prírody, majúceho negatívny vplyv na ľudské zdravie, čistotou a hygienickú bezpečnosť okolitého prostredia, a v tejto súvislosti varovali pred kolapsom prírody (*spectant victores ruinam naturae*).⁸ Je však dôležité podotknúť, že životné prostredie a jeho jednotlivé zložky nechápali ako spoločné dobro, ktoré treba chrániť v prospech budúcich generácií. Preto rímske právo vo svojom krajnom individualizme nepriznávalo aktívnu legitimáciu jednotlivcovi v prípadoch, odôvodnených kolektívnym záujmom na zabránení vzniku environmentálnych škôd alebo ich odstránení, na druhej strane však disponovalo širokou škálou procesných prostriedkov, ktorými žalobca síce sledoval uplatnenie vlastných súkromnoprávných nárokov, tie však mali nespochybniteľný potenciál ovplyvniť aj verejný záujem.

2. RÍMSKE ENVIRONMENTÁLNE PRÁVO?

Debata o tom, ako zabezpečiť optimálnu ochranu životného prostredia sa v posledných desaťročiach odráža aj v historicko-právnom výskume a nabáda na overenie možnej predispozície environmentálnych obranných systémov už v staroveku.⁹ Otázka potenciálnej existencie nástrojov právnej ochrany životného

⁶ Plin. Ep., 10, 98–99: *Amastrianorum civitas, domine, et elegans et ornata habet inter praecipua opera pulcherrimam eandemque longissimam plateam; cuius a latere per spatium omne porrigitur nomine quidem flumen, re vera cloaca foedissima, ac sicut turpis immundissimo aspectu, ita pestilens odore taeterrimo. Quibus ex causis non minus salubritatis quam decoris interest eam contegi; quod fiet si permiseris curantibus nobis, ne desit quoque pecunia operi tam magno quam necessario. Rationis est, mi Secunde carissime, contegi aquam istam, quae per civitatem Amastrianorum fluit, si intacta salubritati obest. Pecunia ne huic operi desit, curaturum te secundum diligentiam tuam certum habeo.*

⁷ Sen., Ep. 104, 6: *Ut primum gravitatem urbis excessi et illum odorem culinarium fumantium, quae motae quicquid pestiferi vaporis obferunt, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valitudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus cibum meum invasi. Repetivi ergo iam me, non permansit marcor ille corporis dubii et male cogitantis. Incipio toto animo studere.*

⁸ Plin. Mai., Hist. natur. 33, 73: *Hic voce, nutu evocari iubet operas pariterque ipse devolat. Mons fractus cadit ab sese longe fragore qui concipi humana mente non possit, aequae et flatu incredibili. Spectant victores ruinam naturae. Nec tamen adhuc aurum est nec sciere esse, cum foderent, tantaque ad pericula et impendia satis causae fuit sperare quod cuperent.*

⁹ Priekopníkom vo výskume rímskoprávnej ochrany životného prostredia bol Enzo Nardi, ktorý v roku 1984 uviedol niektoré právne texty, pojednávajúce o znečisťovaní životného prostredia. Bližšie pozri: NARDI, E. *Inquinamento e diritto romano*, s. 755 a nasl.

prostredia v rímskom práve sa však v súčasnej právnej romanistike ukazuje ako kontroverzná. Zamora Manzano je presvedčený, že Rimania vytvorili systém právnej ochrany životného prostredia, najmä vody a lesov, pričom hovorí o rímskom precedense v environmentálnom práve.¹⁰ K výsledkom jeho výskumu je kritický Fiorentini, ktorý síce súhlasí s premisou, že Rimania si boli vedomí znečisťovania svojho okolitého prostredia a zasahovali do aspektu sanitácie, na druhej strane je však presvedčený, že určite nedosiahli dnešné povedomie o vzácnosti environmentálnych zdrojov a ani nemali ekologické svedomie, citlivé na hodnoty ako životné prostredie a príroda.¹¹ Väčšina právnych romanistov, ktorí sa touto témou zaoberajú, sa zhoduje, že Rimania určite nepovažovali environmentálnu ochranu za zásadnú úlohu právneho systému, životnému prostrediu sa však dostalo zabezpečenia nepriamo, cez ochranu individuálnych súkromných záujmov.¹² V nasledujúcom texte za zameriame na niektoré zdokumentované prípady znečisťovania životného prostredia v starovekom Ríme a naznačíme tendencie environmentálnej právnej ochrany v rímskom práve.

3. INTERDIKTY DE CLOACIS

V úvode sme už naznačili, že obyvateľov Rímskej ríše trápil najmä zápach a imisie a na tieto adekvátne reagovali aj právnymi nástrojmi.¹³ Kanalizačný pach hnijúceho organického odpadu, hygienické a zdravotné riziko s tým spojené mali eliminovať (alebo aspoň minimalizovať) dva interdikty *de cloacis*, ktoré sa týkali odpadových stok a odtokov, jeden bol prohibitórny a druhý reštitučný.¹⁴ Ulpián precizuje, že tieto

¹⁰ ZAMORA MANZANO, J. L. *Precedentes romanos sobre el Derecho Ambiental*.

¹¹ FIORENTINI, M. *Diritto e salubritas*, s. 356. Kritický postoj má aj Santucci, ktorý považuje spájanie odlišných historických okolností hľadaním podobných problémov za riskantnú „romanizáciu“ súčasného práva, resp. nežiadúce sprítomňovanie rímskeho práva a odmieta hľadanie analógie medzi modelmi súčasného environmentálneho práva v rímskych právnych skúsenostiach. Bližšie pozri: SANTUCCI G. *Alterità e identità („apparenti“, „tralatizie“, „vere“) tra diritto romano e diritti moderni*, s. 122.

¹² WACKE, A. *Umweltschutz im römischen Recht?*, s. 101–134; WACKE, A. *Protection of the Environment in Roman Law*, s. 1–24; SÁRY, P. *The legal protection of environment in ancient Rome*, s. 199; FARGNOLI, I. *Ruina naturae e Diritto Romano*, s. 7.

¹³ Znečisťovanie ovzdušia zápachom zhrnul Classen: pri prechádzke ulicami Nerovho Ríma v 1. st. po Kr. by človek narazil na zápach odpadu hnijúceho pri ceste, prenikavú vôňu horiacej myrhy, šíriacu sa z chrámov, ťažkú vôňu jedál, ktoré varili pouliční predavači, sladkú vôňu kvitnúcich záhrad, zápach hnijúcich rýb pri stánku s rybami, ostrý zápach moču z verejnej latríny a možno aj kadidlový závan okoloidúceho sprievodu na počesť nejakého boha alebo hrdinu. Bližšie pozri: CLASSEN, C., et al. *Aroma*, s. 18.

¹⁴ D. 43, 23, 1, 1 (Ulp. 71 ad ed.): *Sub hoc titulo duo interdicta praetor subiecit, unum prohibitorium, alterum restitutorium: et primum prohibitorium.*

interdikty majú za účel zabezpečiť zdravie a ochranu obyvateľov, keďže z odtokov, ktoré sú zanesené nečistotami, hrozí mor ovzdušia a skaza:

D. 43, 23, 1, 2 (ULPIANUS libro 71 ad edictum): *Curavit autem praetor per haec interdicta, ut cloacae et purgentur et reficiantur, quorum utrumque et ad salubritatem civitatum et ad tutelam pertinet: nam et caelum pestilens et ruinas minantur immunditiae cloacarum, si non reficiantur.*

D. 43, 23, 1, 2 (Ulpian v 71. knihe k ediktu): Týmito interdiktyami prétor stanovuje, že odtoky sa majú čistiť a opravovať, pričom obe (činnosti) majú vplyv na zdravie a bezpečnosť obyvateľov; pretože špinavosť odtokov ohrozuje ovzdušie morom a skazou, (rovnako) aj keď stoka nie je opravená.

Ulpian konštatovaním *et caelum pestilens et ruinas minantur* pravdepodobne poukazuje na riziko epidémií, vyplývajúce z rozkladu organických zvyškov.¹⁵ Rimania si teda jasne uvedomovali nielen nepríjemný kanalizačný zápach, ale aj potrebu zabezpečenia optimálnych hygienicko-sanitačných podmienok v meste, čo v prípade odpadových odtokov a stok predpokladalo ich pravidelnú údržbu. Aby sa kaly v stokách neusadzovali a nezapáchali, preplachovali sa vodou. Prohibitórnym interdiktom prétor zakázal komukoľvek brániť v čistení alebo oprave súkromných odtokov, a tým poskytol ochranu verejnému záujmu na čistote mestského prostredia:

D. 43, 23, 1, pr. (ULPIANUS libro 71 ad edictum): *Praetor ait: „Quo minus illi cloacam quae ex aedibus eius in tuas pertinet, qua de agitur, purgare reficere liceat, vim fieri veto...“*

D. 43, 23, 1, pr. (ULPIAN v 71. knihe k ediktu): Praetor hovorí: ‚Zakazujem, aby ste použili silu proti komukoľvek, kto má právo opravovať a čistiť stoku, ktorá je spoločná pre jeho a váš dom.‘

Zaujímavé je, že v Ulpian označuje opravu a čistenie stoky za verejný záujem (*publica utilitas*), ktorý považuje za taký silný, že má dokonca prednosť pred súkromným

¹⁵ Ulpian bol počas svojho života svedkom epidémie, ktorá sa do dejín zapísala ako Antonínsky mor (165–180 po Kr.). Pravdepodobne išlo o epidémiu kiahní alebo osýpok a jej priebeh zdokumentoval lekár Galén (odtiaľ aj názov Galénov mor), ktorý za miazmu považoval škodlivé látky, uvoľňujúce sa z rozkladajúcich tiel organizmov, stojatých vôd či výkalov. Väčšina odhadov sa zhoduje na úmrtnosti okolo 10 percent (7,5 milióna ľudí), pričom v mestách a armáde dosahovala úmrtnosť až 15 percent. Niektorí historici považujú túto epidémiu za jednu z udalostí, ktorá prispela k úpadku Rímskej ríše, iní sú kritickí a odmietajú dopad epidémie v takých katastrofálnych rozmeroch. Bližšie pozri: HARPER, K. *The fate of Rome climate, disease, and the end of an empire*; HALDON, J., et al. *Plagues, climate change, and the end of an empire*; IVANČÍK, J. *Epidémia ako vis maior?*, s. 126–137.

záujmom jednotlivca, vyplývajúcim z nedotknuteľnosti majetku. Potvrďuje to skutočnosť, že prétor vzťahuje interdiktívnu ochranu, aj na takú osobu, ktorá získala súkromnú odpadovú stoku do držby násilím, tajne alebo titulom prekária.¹⁶

Ďalej existoval aj reštitučný interdikt, ktorý je prétorským príkazom na obnovenie pôvodnej situácie v prípade, ak bolo do stoky čokoľvek vhoďené, teda akákoľvek znečistenina.¹⁷ Praktické prevedenie tohto príkazu však bolo náročné, pretože kanalizácia bola nadmerne zaťažovaná tuhým odpadom: latríny a drenážne potrubia v domácnostiach sa nachádzali v blízkosti kuchyne, jedného z najväčších zdrojov odpadu, ktorý často končil v odtoku. Dokonca aj telá obetí politických vražd v čase nepokojov boli údajne vhadzované do kanalizácie.¹⁸

4. ACTIO NEGATORIA A INTERDIKT UTI POSSIDETIS

V známom Ulpianovom texte sa môžeme dočítať o prípade, v ktorom sa istý Cerellius Vitalis sťažoval na dym z predajne syrov (*taberna casiarum*), ktorá sa nachádzala hneď pod jeho nehnuteľnosťou:

D. 8, 5, 8, 5 (ULPIANUS libro 17 ad edictum): *Aristo Cerellio Vitali respondit non putare se ex taberna casiarum fumum in superiora aedificia iure immitti posse, nisi ei rei servitute talem admittit. [...] posse igitur superiorem cum inferiore agere ius illi non esse id ita facere. [...] Dicit igitur Aristo eum, qui tabernam casiarum a minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere [...] Sed et interdictum uti possidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter velit, suo uti.*

D. 8, 5, 8, 5 (ULPIANUS v 17. knihe k ediktu): Aristo v stanovisku poskytnutom Cerelliovi Vitalisovi uvádza, že si nemyslí, že dym môže byť legálne vypúšťaný zo syrárne na nehnuteľnosti, ktoré sa nachádzajú nad ňou, pokiaľ neexistuje služobnosť, ktorá toto pripúšťa. [...] vlastník hornej nehnuteľnosti môže teda podať žalobu proti vlastníkovi nižšej tvrdiac, že tento nemal právo konať týmto spôsobom [...] Preto Aristo zastáva názor, že mužovi, ktorý si prenajal syráreň od úradov v Minturnae, možno zabrániť vo vypúšťaní dymu

¹⁶ D. 43, 23, 1, 7 (Ulp. 71 ad ed.): *Quia autem cloacarum refectio et purgatio ad publicam utilitatem spectare videtur, idcirco placuit non esse in interdicto addendum, quod non vi non clam non precario ab illo usus, ut, etiamsi quis talem usum habuerit, tamen non prohibeatur volens cloacam reficere vel purgare.*

¹⁷ D. 43, 23, 1, 15 (Ulp. 71 ad ed.): *Deinde ait praetor: Quod in cloaca publica factum sive ea immissum habes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. Item ne quid fiat immittaturve, interdicam.*

¹⁸ Ďalším problémom, ktorému čelil rímsky kanalizačný systém bolo, že hlavná kanalizačná stoka *Cloaca Maxima* sa vlievala do rieky Tiber a keď bola hladina vody vysoká a spôsobila záplavy, kanalizačný odpad odvedený do rieky bol naplavený do ulíc. Bližšie pozri: HAVLÍČEK, F., MORCINEK, M. *Waste and pollution in the ancient Roman empire*, s. 40.

vlastníkom hornej nehnuteľnosti [...] Okrem toho môže použiť interdikt *uti possidentis*, ak je človeku bránené v užívaní vlastnej pôdy tak, ako chce.

Na základe rozhodnutia právnika Titia Arista nebolo dovolené prenikanie dymu do budov nad syrárňou, pokiaľ dotknutý majiteľ neudelil v prospech továrne služobnosť. Na vlastnom pozemku bolo dovolené vykonávať operácie len do tej miery, aby sa žiadne imisie nevypúšťali na nehnuteľnosť iného. Vlastník horného pozemku by sa tak mohol formou *actio negatoria* domáhať, aby nedochádzalo k prenikaniu imisií zo spodnej nehnuteľnosti na jeho majetok. Ulpian pridáva k prípadu ešte poznámku, že vlastník horného pozemku mohol použiť aj *interdictum uti possidetis*, ktorým mohol magistrát zakázať vypúšťanie dymu zo syrárne pod ním.

Tieto dva právne nástroje sú kľúčové z hľadiska ochrany pred priemyselnými emisiami. Na druhej strane tento prípad (podobne aj D. 39, 3, 3, pr. nižšie) ukazuje, aké obmedzené je súkromné právo, upravujúce susedské vzťahy, na dosiahnutie všestrannej ochrany životného prostredia. Wacke uvádza, že vlastník nehnuteľnosti, ktorý sa bráni na súde proti škodlivým emisiám, zároveň plní spoločenský akt vo všeobecnom záujme verejnosti, aby vzduch a voda boli čisté.¹⁹ Táto „súkromná ochrana životného prostredia“ a vymožitelnosť práva na ochranu životného prostredia však zlyháva najmä vtedy, ak oba predmetné pozemky, t. j. znečisťujúci aj znečisťovaný patria jednej osobe, alebo ak znečistenie, ktoré sa produkuje, neobmedzuje žiadneho suseda.²⁰

Aj starovekí Rimania chápali, že špinavá voda uľahčuje šírenie chorôb, a preto využívali kanalizáciu ako nástroj na odvedenie tekutého odpadu z mesta. *Cloaca Maxima*, hlavná tepna rímskeho kanalizačného systému, ústila v rieke Tiber. Nečistoty, ktoré sa v kanalizácii zbierali a ďalej sa vlievali do prírody, však kontaminovali vodu v rieke, na ktorej boli mnohí obyvatelia Ríma závislí pri zavlažovaní, plávaní, kúpaní a pití, čím sa výhody podzemného odvádzania odpadu v konečnom dôsledku značne znižovali.

Kontaminácia prírodných zdrojov, najmä vody a pôdy, bola jednou z environmentálnych výziev, ktorým Rimania v staroveku čelili. V Digestách nájdeme niekoľko prípadov, ktoré súvisia s týmto druhom znečisťovania.

Čističi odevov (*fullones*) používali pri praní špinavých odevov moč, ktorý obsahuje amoniak, vďaka ktorému sa nečistota ľahšie oddeľovala od textílie.²¹ Okrem nepríjemného zápachu sa z čistenia, škrobenia a bielenia odevov vyprodukovalo

¹⁹ WACKE, A. *Protection of Environment in the Roman Law?* s. 10.

²⁰ Tamtiež.

²¹ Moč bol cennou komoditou v rámci čistiarenskeho priemyslu. Získaval sa verejných toaliet (*latrinae*) alebo z nádob, rozmiestnených po uliciach, do ktorých mohli okoloidúci močiť. Bližšie pozri: WILSON, A. The archeology of the Roman fullonica. In: *Journal of Roman Archeology*. 2002, No. 15, s. 22–44.

veľké množstvo odpadových vôd, pričom ak sa znečistená voda adekvátne nezachytila, prenikala do okolitého prostredia. Situáciu, kedy odpadová voda z priemyselného čistenia znečisťovala susedný pozemok, rozobral republikánsky právnik Trebatius:

D. 39, 3, 3, pr. (ULPIANUS libro 53 ad edictum): *Apud Trebatium relatum est eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse et ex his aquam in fundum vicini immittere coepisse: ait ergo non teneri eum aquae pluviae arcendae actione. Si tamen aquam conrivat vel si spurcam quis immittat, posse eum impediri plerisque placuit.*

D. 39, 3, 3, pr. (ULPIÁN v 53 knihe k ediktu): V Trebatiovi je zaznamenané, že niekto, na koho pozemku sa nachádzal prameň, si pri prameni založil čistiareň a (takto znečistenej) vode dovolil tiecť na pozemok svojho suseda. Hovorí, že nepodlieha žalobe na odrazenie dažďovej vody. Mnohí však pripúšťajú, že ak nasmeroval vodu do jedného toku alebo do nej hodil akúkoľvek nečistotu, má sa mu (v tom) zabrániť.

Text zaznamenáva situáciu, kedy si niekto založil čistiareň na pozemku, kde sa nachádzal prameň, ktorým znečistená odpadová voda z čistiarne stekala na susedný pozemok. Podľa Trebatia sa dotknutý sused nemôže brániť žalobou na odrazenie dažďovej vody (*actio aquae pluviae arcendae*), legitimácia ku ktorej je daná len vtedy, ak niekto poškodil susedný pozemok a zapríčinil, že dažďová voda, ktorá „padá z neba“ (*aqua caelestis*) tiekla inak, ako vo svojom prirodzenom toku (napr. ak blokoval, alebo urýchlil prietok vody a pod.).²² Odmietnutie uvedenej žaloby na odrazenie vody je logické: v prípade prenikania odpadovej vody z čistiarne na susedný pozemok nemá poškodený sused záujem o zastavenie prenikania vody na jeho pozemok, ale chce zabrániť znečisťovaniu vodného prameňa odpadom z čistiarne. V závere fragmentu Ulpian proklamuje, že voči takémuto znečisťovateľovi má byť vyvodená zodpovednosť, neprecizuje však akým spôsobom. Prikláňame sa k názoru Wackeho, ktorý pripúšťa použitie zapieracej *actio negatoria*. ňou môže vlastník dotknutého susedného pozemku žalovať vlastníka pozemku, na ktorom sa nachádza čistiareň, produkujúca odpadové vody, aby sa zdržal ďalšieho znečisťovania vodného zdroja.²³ Zapieracia žaloba bola pre svoju presne určenú aktívnu legitimáciu (obmedzenú len na vlastníka dotknutej nehnuteľnosti) vhodná na ochranu čistoty vody len nepriamo. Ochrana životného prostredia podľa vyššie uvedenej analýzy totiž naráža na rovnaký

²² **D. 39, 3, 1, pr. (Ulp 53 ad ed.):** *Si cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. Aquam pluviam dicimus, quae de caelo cadit atque imbre excrescit, sive per se haec aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta sit.*

²³ WACKE, A. *Protection of the Environment in Roman Law?* s. 7.

problém ako v prípade D. 8, 5, 8, 5 vyššie: nebola vymožitelná ak sa vlastníctvo oboch pozemkov spojilo v rukách znečisťovateľa. Navyše, ak by čistič nechal odpadovú vodu zo svojej činnosti presiaknuť do vlastnej pôdy a poškodil by spodnú vodu, rímske právo ho za takého správanie vôbec nesankcionovalo.

5. INTERDIKTY DE FONTE, DE RIVIS, DE AQUA COTTIDIANA ET AESTIVA A QUOD VI AUT CLAM

Ďalšie právne prostriedky na ochranu vôd možno nájsť v Digestách najmä v súvislosti s akvaduktami a prameňmi. Ochranu vôd zabezpečovali najmä interdikty, prétorské prostriedky ochrany, ktoré mali buď prohibitórny charakter a slúžili na predchádzanie znečisťovaniu akvaduktov a prameňov (*interdict de fonte a interdict de rivis*), alebo reštituovali predchádzajúci stav v prípade, ak ich znečistenie už nastalo (*interdict de aquae cottidiana et aestiva a interdict quod vi aut clam*).

Ten, kto mal právo čerpať vodu z prameňa na cudzom pozemku (*servitus aquae haustus*), alebo právo vodiť dobytok na cudzí pozemok k vode (*servitus pecoris ad aquam appellendi*), mal zároveň právo prameň vody (*fons*) aj čistiť a opravovať. Tieto práva boli chránené interdiktom de fonte, ktorým prétor zakázal, aby ktokoľvek bránil oprávneným v čistení prameňa ale aj jazera, studne alebo rybníka.²⁴

Podobným spôsobom prétor postupoval aj za účelom zabezpečenia čistoty vody v kanáloch, vodovodných potrubiach a vodných rezervoároch. Čistenie týchto vodných diel mohla realizovať osoba, ktorá disponovala právom odvádzať vodu (*servitus aquaeductus*). Na základe interdiktu *de rivis* prétor zakázal použitie násilia proti osobe, ktorá oprávnene čistí uvedené vodné stavby.²⁵

Interdikt *de aqua cottidiana et aestiva* bol zameraný na ochranu tých, ktorí používali vodovodné potrubie akvaduktu. Jeho uplatnenie však predpokladalo existenciu služobnosti na odvedenie vody (*servitus aquae ductus*). Pasívne legitimovaný bol ten, kto právu odvádzať vodu bránil. V kontexte ochrany životného prostredia je obzvlášť zaujímavé, že tento prétorský prostriedok bol rímskymi právnikmi interpretovaný oveľa všeobecnejšie:

D. 43, 20, 1, 27 (ULPIANUS libro 7o ad edictum): *Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat fodiat serat succidat*

²⁴ D. 43, 22, 1, 6 (Ulp. 7o ad ed.): *Deinde ait praetor: "Quo minus fontem, quo de agitur, purges reficias, ut aquam coercere utique ea possis, dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno non vi non clam non precario ab illo usus es, vim fieri veto"*; D. 43, 22, 1, 10 (Ulp. 7o ad ed.): *Sed et de lacu puteo piscina reficiendis purgandis interdictum competit.*

²⁵ D. 43, 21, 1, pr. (Ulp. 7o ad ed.): *Praetor ait: "Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae causa quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti priore aestate non vi non clam non precario a te duxit, vim fieri veto"*.

putet aedificet, quare ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur vitietur corrumpatur deteriorve fiat: [...]

D. 43, 20, 1, 27 (ULPIÁN v 70. knihe k ediktu): Labeo si myslí, že podľa tohto interdiktu nesmie (sa) stavať čokoľvek na pozemku, cez ktorý je odvádzaná voda, ani tam kopať, ani siať, ani rúbať stromy alebo postaviť akúkoľvek stavbu, čím by mohla byť znečistená, poškodená, pokazená alebo znehodnotená voda, ktorá počas minulého roka bola odvádzaná cez tvoj pozemok.

Podľa Labeónovej mienky je interdikt použiteľný nielen proti osobe, brániacej v odvádzaní vody, ale aj proti každému, kto svojou činnosťou hrozí znečistením, pokazením alebo iným znehodnotením vody, zjednodušene, kto ohrozuje čistotu vody v akvadukte.

Do tohto kontextu zapadá aj reštitučný interdikt *quod vi aut clam*, ktorého účelom je obnova predchádzajúceho stavu. Labeo vydal stanovisko, v ktorom sa zaoberal rozsahom tohto interdiktu v súvislosti so znečistením studne:

D. 43, 24, 11, pr. (ULPIANUS libro 71 ad edictum): *Is qui in puteum vicini aliquid effuderit, ut hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo interdicto quod vi aut clam eum teneri: portio enim agri videtur aqua viva, quemadmodum si quid operis in aqua fecisset.*

D. 43, 24, 11, pr. (ULPIÁN v 71. knihe k ediktu): Labeo hovorí, že každý, kto niečo naleje do studne svojho suseda, aby tým pokazil vodu, bude zodpovedný podľa interdiktu *quod vi aut clam*, pretože živá voda sa považuje za súčasť pôdy a je to ako keby vo vode skonštruoval nové dielo.

Napriek skutočnosti, že interdikt *quod vi aut clam* sa v zmysle všeobecne akceptovateľného reštriktívneho výkladu má uplatniť len ak dôjde k poškodeniu pôdy,²⁶ právnik uznáva jeho použitie aj v prípade znečistenia vodného zdroja v studni. Zvláštnosťou tohto interdiktu je teda široká aktívna legitímácia: o jeho vydanie môže požiadať každý, kto má na tom právny záujem. Paulus to dokazuje na príklade

²⁶ **D. 43,24,17,5 (Ulp. 71. ad ed.):** *Notavimus supra, quod, quamvis verba interdicti late pateant, tamen ad ea sola opera pertinere interdictum placere, quaecumque fiant in solo. Eum enim, qui fructum tangit, non teneri interdicto quod vi aut clam: nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit, utique tenebitur, et qui harundinem et qui salictum: terrae enim et quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert. Idem et in vineis succisis. Ceterum qui fructum aufert, furti debet conveniri. Itaque si quid operis in solo fiat, interdictum locum habet. In solo fieri accipimus et si quid circa arbores fiat, non si quid circa fructum arborum.*

protiprávneho výrubu cyprusového hája,²⁷ v prípade ktorého riešil otázku, kto má nárok a interdikt *quod vi aut clam*. Podľa právnika je oprávnený nielen vlastník, ale aj požívateľ, ktorý si po výrube cyprusov nemôže viac užívať potešenie, ktoré mu stromy poskytovali. Paulovo riešenie je zaujímavé, pretože cyprus nie je plodonosný strom a jeho funkcia je najmä estetická. Aj keď úzusfruktuár netrpí žiadnym znížením svojich subjektívnych práv vyplývajúcich z požívacieho práva, môže žiadať o prétorskú ochranu, pretože je tu založený právny záujem na estetickej hodnote príjemného prostredia. Skutočnosť, že krásu a estetiku prostredia (*amoenitas*) chráni emocionálny a nie ekonomický záujem, je zvláštnym prípadom starovekého práva.²⁸ Umožňuje to práve široký záber interdiktu *quod vi aut clam*.²⁹

6. ZÁVER

Hoci vyššie uvedené právne inštitúty nemali za svoj primárny účel ochranu životného prostredia, nesmie to podľa nášho názoru na metodologickej úrovni vylúčiť možnosť nastolenia problému, či rímski právnici svojím vlastným spôsobom a právnymi nástrojmi reagovali na znečisťovanie životného prostredia.

Za nástroje právnej ochrany životného prostredia v rímskom práve považujeme najmä interdikty, ktoré zabezpečovali ochranu vodných zdrojov a vodných diel. Nechránili síce vodu v jej prirodzenom prostredí, ale tých, ktorí čistili pramene, studne, akvadukty, kanály, odtoky a iné vodné diela a zabezpečovali tak čistotu vody a ovzdušia alebo vyhovujúce hygienické podmienky. Zapieracia žaloba bola využiteľná v prípade znečisťovania ovzdušia a prenikania nezákonných imisií, ale aj znečisťovania vodných zdrojov zo susedného pozemku.

Vďaka intervencii magistrátov a jej extenzívnej interpretácii bolo možné prostredníctvom ochrany individuálnych záujmov jednotlivca vyvolať právne reakcie na znečisťovanie ovzdušia aj vôd. Prostredníctvom rozšírenia právnej legitímácie zo strany právnikov (najmä v prípade *interdict quod vi aut clam*) sa potom v rímskom práve umožnilo nepriamo chrániť všeobecné (environmentálne) záujmy navyše k ochrane individuálnych záujmov. Rimania teda vyvinuli a rozvíjali zložitý systém súkromného práva, v rámci ktorého sa prétor a právnici mohli usilovať o nové ciele, niekedy i v kolektívnom záujme. To potom prospelo aj ekológii.

²⁷ D. 43.24.16.1 (Paul. 67. ad ed.): *Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderat, veluti cupressos, domino dumtaxat competit interdictum. sed si amoenitas quaedam ex huiusmodi arboribus praestetur, potest dici et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem et esse huic interdicto locum.*

²⁸ Bližšie k problematike pozri: PRNOVÁ, J. *Salubritas* a *amoenitas* ako predmet environmentálnej ochrany v rímskom práve a dnes.

²⁹ FARGNOLI, I. *Studi sulla legittimazione attiva all'interdetto quod vi aut clam.*

Zoznam použitej literatúry:

1. CLASSEN, C., et al. *Aroma: The cultural history of smell*. Londýn: Routledge, 1994.
2. FARGNOLI, I. Ruina naturae e Diritto Romano. In: *Teoria e storia del diritto privato*. 2015, č. 8.
3. FARGNOLI, I. *Studi sulla legittimazione attiva all'interdetto quod vi aut clam*. Miláno: Giuffré, 1998.
4. FIORENTINI, M. Diritto e salubritas. Precedenti di diritto ambientale a Roma? I. La contaminazione delle acque. In *Index*. 2006, č. 34, s. 353-400.
5. HAVLÍČEK, F. – MORCINEK, M. Waste and pollution in the ancient Roman empire. In *Journal of Landscape Ecology*. 2016, roč. 9, č. 3, s. 33-49.
6. HALDON, J., et al. Plagues, climate change, and the end of an empire: A response to Kyle Harper's *The Fate of Rome* (3): Disease, agency, and collapse. In *History Compass*. 2018, roč. 16, č. 12.
7. HARPER, K. *The fate of Rome climate, disease, and the end of an empire*. Princeton. New Jersey, 2017.
8. IVANČÍK, J. Epidémia ako vis maior? In *Právne rozpravy on-screen*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2020, s. 126–137.
9. NARDI, E. Inquinamento e diritto romano. In *Studi in onore di Tito Carnacini*. Milano: Giuffré, 1984.
10. SAPART, C., et al. Natural and anthropogenic variations in methane sources during the past two millennia. In *Nature*, 2012, roč. 490, č. 7418, s. 85–88.
11. SANTUCCI G. Alterità e identità („apparenti“, „tralatizie“, „vere“) tra diritto romano e diritti moderni. In: GIARO T. (ed). *Roman Law and Legal Knowledge. Studies in Memory of Henryk Kupiszewski*. Varšava: Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
12. SÁRY, P. The legal protection of environment in ancient Rome. In *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2020, roč. 15, č. 29, s. 199-216.
13. WACKE, A. Protection of the Environment in Roman Law? In *A Journal of Ancient Medieval and Modern Civil Law*, 2002, roč. 1, s. 1-24.
14. WACKE, A. Umweltschutz im römischen Recht? In *Orbis Iuris Romani*, 2002, č. 7, s. 101-134.
15. WILSON, A. The archeology of the Roman fullonica. In *Journal of Roman Archeology*, 2002, č. 15, s. 22-44.
16. ZAMORA MANZANO, J. L. *Precedentes romanos sobre el Derecho Ambiental. La contaminación de aguas, canalización de las aguas fecales y la tala ilícita forestal*. Madrid: Edisofer, 2003.

Kontaktné údaje:

Mgr. Jana Prnová PhD.

jana.prnova@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva,

Právnická fakulta, Univerzity Komenského v Bratislave

Inštitút *societas* a presahy v modernom práve

Ľuboš Dobrovič

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Abstract: The aim of the presented paper of the author is the analysis of the Roman law institute of *societas* and subsequent comparison with the current civil law - valid in the territory of the Slovak Republic and the Czech Republic. The legal institution of *societas* did not disappear after the post-Justinian period, while through its legal transformations and transplants, it is the content of modern legal codifications and legal orders.

Abstrakt: Cieľom autorom predkladaného príspevku je analýza rímsko-právneho inštitútu *societas* a následná komparácia s občianskym právom – platným na území Slovenskej republiky a Českej republiky. Právny inštitút *societas* v pojuistiniánskom období nezanikol, pričom prostredníctvom jeho legálnych transformácií a transplantácií je obsahom moderných právnych kodifikácií a právnych poriadkov.

Keywords: *societas*, Roman law, *actio pro socio*, partnership deed, partnership

Klíčové slová: *societas*, rímske právo, *actio pro socio*, zmluva o združení, spoločnosť

1. ÚVOD

Hlavní protagonisti historicko-právnej školy zdôrazňovali, že externality každého národa, rôzne sociálne fakty, zaužívané obyčaje, zvyklosti a tradície formujú právne pravidlá a právo, pričom kódexy a zákony iba zachytávajú výsledky právneho vývoja národa. Ak opustíme predmetné nacionálne nazeranie na podstatu práva v období modelovania moderných štátov v 19. storočí a pozrieme sa na právo pod prizmou jednotlivých inštitútov, obdobný model môžeme aplikovať aj na ich historický vývoj. Jednotlivé inštitúty (nielen) rímskeho práva formuje a formovala ich postupná a nepretržitá evolúcia, ktorá v „darwinovskom“ zmysle dovolila prežiť iba tým, ktoré sa dokázali v rámci novej flexibility prispôbiť politickému, sociálnemu a ekonomickému (rímskemu) životu.

Od flexibility a evolúcie právnych inštitútov je možné odvodiť rýdži význam rímskeho práva, ktorý spočíva v hodnote skrytej v obsahu právnych pravidiel jednotlivých

právnych inštitútov. Dlhodobý vývoj sa prejavil v rímskom právnom svete precíznou vypracovanosťou mechanizmu logického právneho myslenia, na základe ktorého vznikla moderná právna veda. Genialita rímskeho práva však nestojí na teoretických základoch, ale skutočný význam spočíva v praktickosti a aplikovateľnosti, ktorý sa prejavuje v kauzálnosti rímskej právnej vedy. Právny romanista, kráľovský profesor občianskeho práva Cambridgeskej univerzity a profesor jurisprudencie, Peter Stein, charakterizoval rímske právo ako: „...právny supermarket, v ktorom môžu právnici každého obdobia nájsť to, čo momentálne potrebujú.“¹

Pod prizmou predmetných nadčasových slov sa autor predkladaného príspevku pokúsi vstúpiť do tzv. rímskeho právneho supermarketu a ako produkt vhodný na skúmanie vplyvov v modernom práve si vyberie práve právny inštitút *societas*.

Cieľom príspevku je analýza rímsko-právneho inštitútu *societas* a komparácia so súčasným občianskym právom – platným na území Slovenskej republiky a Českej republiky. Kruciálnou hypotézou je preskúmanie otázky, či právny inštitút *societas* v pojuistiniánskom období zanikol, alebo tento inštitút prežil v rôznych legálnych transformáciách a transplantáciách až do dnešných dní? Na zodpovedanie tejto otázky je potrebné definovať *societas* v jej pôvodnom (rímskoprávnom) význame a následne v krátkosti nazrieť do vývoja civilného práva nielen v československom právnom priestore.

2. SOCIETAS - MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ

2.1 *Societas* - definícia

Determinovanie pojmu právneho inštitútu *societas* je pre následnú komparáciu základnou nevyhnutnosťou, keďže prostredníctvom definície je možno vymedziť tie náležitosti, ktoré inštitút ako taký obsahovo vytvárajú.

Na podklade zahraničnej a domácej literatúry² je možné inštitút *societas* definovať nasledovne: *Societas* je konsenzuálny kontrakt, ktorým sa dvaja alebo viacerí kontrahenti zaväzujú k vzájomnému plneniu peňažného, materiálneho, pracovného

¹ STEIN, P. *Roman Law in European History*, s. 2.

² HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, s. 408; SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského*, s. 71; BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*, s. 297; KINCL, J. *Římske právo*, s. 318; BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus Iuris Civilis – Digesta - Tomus I.*, s. 349; BLAHO, P., REBRO, K.: *Rímske právo*, s. 400; VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského*; ARANGIO-RUIZ, V. *La società in diritto romano*, s. 63; BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, s. 708; ROBY, H., J.: *Roman Private Law in the Times of Cicero and of the Antonines*. Londýn: Cambridge University Press, diel č. 2. 1902. s. 127; ZIMMERMAN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, s. 451; KASER, M., KNUTEL R. *Romisches Privatrecht.*, s. 247; MELVILLE, R., D. *A manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations, with a historical introduction for the use of students*, s. 417; CROOK, J. A. *Law and life of Rome*, s. 229.

alebo intelektuálneho charakteru za účelom dosiahnutia právom dovoleného, spoločného prospechu, deliac si prípadný zisk alebo stratu.

Jednotlivé definičné znaky inštitútu *societas* v zmysle vyššie uvedenej definície je možné komparovať so súčasným právnym stavom, pričom výsledkom komparácie by malo byť vyhodnotenie totožnosti, obdobnosti alebo absencie esenciálnych náležitostí rímskej *societas* v modernom práve.

2.2 Právne pramene modernej *societas*

Medzi „modrené“ právne kódexy (pramene majúce podobu blížiacu sa kódexu) upravujúce inštitút *societas* v česko-slovenskom priestore zaraďujeme:

- *Práva městská království českého markrabství moravského*, ktoré koncipoval Pavel Kristián z Koldína, a ktoré ako prvé ucelené dielo prináša stať o inštitúte *societas*;

- *Obecný zákoník občanský z roku 1811*, ktorý ako právny základ platil v českých krajinách až do roku 1950;

- *Občiansky zákonník z roku 1950* a *Občiansky zákonník z roku 1964*, typický svojou platnosťou aj po roku 1991 po zmene Veľkou novelou v roku 1991;

- tzv. *Nový občiansky zákonník* aktuálne platný v Českej republike poskytujúci inšpiráciu *de lege ferenda* aj pre rekodifikačné snahy v civilnom práve na území SR.

Významným právnym počinom, ktorý predstihol svoju dobu, a ktorý obsahoval pojednanie aj o právnom inštitúte *societas*, bol návrh Pavla Kristiána z Koldína z roku 1558, ktorý sa stal prvou ucelenou kodifikáciou mestského práva. Inštitút *societas* upravený v predmetnom kódexe slúžil mešťanom k dosiahnutiu určitého dohodnutého účelu, pričom pojednanie o tomto inštitúte je obsiahnuté v časti J. XLVI – J. XLVIII pod názvom DE SOCIETATE – o spoločnosti a tovaryštvu.³ Hneď prvý odstavec paragrafu J.XLVI/I. priamo definuje tento inštitút ako: „*Spolek aneb tovaryšstvo jest dvau aneb většího počtu společné mezi sebou snešení a zavření, pro to učiněné a nařízené, aby kaupě aneb jiné věci, kteréžby k tovaryštvu jich náležely, snáze a lépe mohly opatrovány býti k nabytí hojnejšího zisku aneb výdělku.*“⁴ Vplyv rímskeho práva je zrejmý, keďže je možné rozpoznať atribúty akými sú definovanie počtu subjektov (*dvau aneb většího počtu*) podieľajúcich sa na zakotvenom inštitúte, vnesenie majetkových hodnôt (*společné mezi sebou snešení a zavření*), činnosť spoločnosti (*aby kaupě aneb jiné věci*) smerujúcu k účelu t.j. dosiahnutiu zisku (*snáze a lépe mohly opatrovány býti k nabytí hojnejšího zisku aneb výdělku*). Právna úprava Pavla Kristiána z Koldína brilantne využíva typicky rímsko-právne pojmy a inštitúty, akými sú správne zachytenie definície a účelu *societas* a charakteristiku vkladu

³ SCHELLE, K.; TAUCHEN. J. *Občanské zákoníky*. s. 120 – 121.

⁴ J. XLVI/I - SCHELLE, K., TAUCHEN. J. *Občanské zákoníky*, s. 120.

(peniaze, práca) do spoločnosti, pričom je zreteľne inšpirovaná rímsko-právnou úpravou, ktorá používa jej právne termíny a upravuje rovnaký právny vzťah s prihliadnutím na rozličné právne obdobie a právny jazyk.

Analyzovaný a komparovaný právny inštitút *societas*, t.j. smlouvy o spoločenstvi statkú bol v Československom všeobecnom zákonníku občianskom⁵ definične upravený v ust. § 1175 nasledovne: „*Smlouvou, v níž svolují dvě nebo několik osob spojití pouze svou námahu, anebo také své věci ke společnému užitku, zřizuje se společnost ke společnému výdělku.*“ Ust. § 1175 upravuje pojem a spôsob vzniku *societas*, pričom odkaz rímsko-právnej úpravy nachádzame v charakterizácii počtu osôb participujúcich na právnom vzťahu (*dvě nebo několik osob*), definovaní možných druhov vkladov, vnesených do spoločnosti (*pouze svou námahu, anebo také své věci*) a činností spoločnosti smerujúcich k účelu tj. dosiahnutiu zisku (*ke společnému užitku, zřizuje se společnost ke společnému výdělku*). Klasická rímska *societas* a právny inštitút smlouvy o spoločenstvi statkú nesie zreteľný odkaz rímskeho práva, a to prostredníctvom viacerých právnych transplantácii ustanovení rímskeho práva v nej obsiahnutých. Rímsko-právne korene sú nepochybniteľné, avšak právna úprava Československého všeobecného zákonníka občianskeho (ABGB) je značne širšia a detailnejšia.

Socialistické právne myslenie ovplyvnilo aj zmluvný typ smlouvy o spoločenstvi statkú, ktorý nebol z právneho poriadku po roku 1950 odstránený, ale rozsah a kvalita ustanovení sa v porovnaní s predchádzajúcim platným kódexom výrazne zúžila a odklonila od svojej rímsko-právnej tradície. Podľa ust. § 489 zákon č. 141/1950 – „Několik osob se může sdružit, aby se společně přičinily o dosažení hospodářského účelu.“ Prima facie zmenou oproti predchádzajúcej právnej úprave je zmena základného definičného prvku inštitútu zmluvy o združení, kedy typický spoločný a medzi zmluvnými stranami dohodnutý účel je socialistickou právnou vedou opustený (socializácia právneho inštitútu) a nahradený účelom hospodárskym.

Prijatím zákona č. 40/1964 Sb. – Občiansky zákonník sa prehĺbila výrazná deformácia zásad demokratického občianskeho práva a princípu zmluvnej autonómie, ktorá odrážala stav administratívne riadiaceho sa systému spoločenských procesov, a ktorá zvyrazňovala paternalistickú úlohu socialistického štátu v riadení hospodárstva a života občanov. Tento prístup sa dotkol aj právnej úpravy inštitútu zmluvy o združení, ktorý už podľa dôvodovej správy k strednému občianskemu zákonníku mal zabrániť „*aby táto združovacia forma (predošlá zmluva o spoločenstve statkov) nebola zneužívaná k vytváraniu čisto kapitálových podnikateľských útvarov.*“ Socialistická tendencia deštrukcie základných demokratických princíпов občianskeho práva sa

⁵ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občianskému a občianské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*, s. 385.

absolútne prejavila vypustením tradičného inštitútu societného typu z Občianskeho zákonníka z roku 1964.

Absurdný stav vylúčenia zmluvy societného typu z obsahu civilného práva trval až do porevolučných rokov, kedy nastali zásadne zmeny smerujúce k postupnému prechodu k trhovému hospodárstvu a pluralitnej demokracii, a to prijatím veľkej novely - zákonom č. 509/1991 Sb. účinnnej od 1. januára 1992. Novela umožnila anabázu tradičného inštitútu zmluvy o združení, ktorý je do dnešných dní upravený v ôsmej časti, šestnástej hlave Občianskeho zákonníka v §§ 829 – 841. Ust. § 829 vykazuje návrat k ideám trhového hospodárstva a rímsko-právnym koreňom: Niekoľko osôb sa môže združiť, aby sa spoločne pričínili o dosiahnutie dojednaného účelu, kedy už len využitím termínu „dojednaný“ sa platný Občiansky zákonník odvracia od socialistického ponímania účelu (hospodársky) a definuje inštitút zmluvy o združení v zmysle tradičného rímsko-právneho inštitútu *societas*.

Rekodifikácia českého súkromného práva bola dlhodobým procesom návratu českej civilistiky *ad fontes*, pričom v novej kodifikácii českého občianskeho práva má právna úprava spoločnosti svoje miesto v štvrtej časti, druhej hlave a trinástom diely v §§ 2716 – 2746, ktorá ideovo nadväzuje na právnu úpravu Obecného zákoníka občianskeho a na v ňom upravený inštitút smlouvy o spoločenství statků §§ 1175 – 1216. Typická rímsko-právna definícia *societas* je premietnutá do úvodného paragrafu, ktorým sa charakterizuje spoločnosť: „Zaváže-li se smlouvou několik osob sdružit jak společníci za společným účelem činností nebo věci, vzniká společnost.“⁶ Ust. § 2716 definuje spoločnosť cez klasické aspekty akými sú kontraktuálna a konsenzuálna povaha inštitútu, charakteristika počtu subjektov a spoločný dohodnutý účel (*hospodársky, zárobkový resp. nezárobkový, dovolený a možný*) nadväzuje na typickú rímsko-právnu kategorizáciu *societas* na pracovnú (*činností*), kapitálovú (*věci*) alebo zmiešanú (*činností nebo věci*). Právna úprava inštitútu spoločnosti upravená v §§ 2716 – 2746 tzv. nového občianskeho zákonníka nadviazala na európsku kontinentálnu tradíciu, ktorá má svoje zreteľné základy v rímskom práve. Aktuálne platná česká právna úprava je od pôvodnej platnej (na území Slovenskej republiky platnej doteraz) výrazne obsahovo širšia, kvalitatívne detailnejšia a prináša vyššiu právnu istotu kontrahentov a tretích strán. Ako pozitíva môžeme označiť precíznejšiu právnu úpravu nadväzujúcu na Obecný zákoník občianský, pričom predmetné skutočnosti sú výraznou inšpiračnou základňou pre zákonodarcu a komisiu, ktorá bude mať za úlohu rekodifikovať slovenské súkromné právo.

⁶ § 2716 ods. 1 zákona č. 89/2012 Sb. Občianský zákoník, v znení neskorších predpisov.

3. ZÁVER

Komparácia klasického rímsko-právneho inštitútu *societas* s právnymi kódexami rôznych historických časových období s prihliadnutím na rozdielne historické jazykové a gramatické vyjadrovanie jednotlivých „zákonodarcov“ nám umožňuje (aj keď v stručnosti) poukázať na výraznú inšpiráciu novodobých kódexov rímskym právom. Hoci sú rímsko-právne korene nespochybniteľné, môžeme konštatovať, že s postupným vývojom spoločnosti ide ruka v ruku aj zvyšovanie rozsahu a kvality jednotlivých ustanovení. Obdobie po roku 1948 až do veľkej novely občianskeho práva môžeme označiť za obdobie deštrukcie demokratických hodnôt súkromného civilného práva a právneho diletantizmu, ktoré bolo v plnej miere poplatné komunistickej moci. Návrat inštitútu zmluvy o združení do občiansko-právnej sféry súkromného práva je správnym krokom, no v žiadnom prípade nedosahuje úroveň právnej úpravy Československého všeobecného zákonníka občianskeho, na ktorý nadviazala rekodifikačná snaha v Českej republike, a ktorá vyvrcholila prijatím tzv. nového občianskeho zákonníka - zákona č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník zo dňa 3. februára 2012. Rekodifikačné a legislatívne kroky uskutočnené v Českej republike by mali byť výraznou inšpiračnou základňou pre zákonodarcu a komisiu, ktorá bude mať za úlohu rekodifikovať slovenské súkromné právo.

Zoznam použitej literatúry:

1. ARANGIO-RUIZ, V. *La societá in dritto romano*. Neapol: Jovene, 1982. 226 s.
2. BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Svoboda, 1981.
3. BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953.
4. BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus Iuris Civilis – Digesta - Tomus I.*. Bratislava: Eurokodex, 2008.
5. BLAHO, P., REBRO, K. *Rímske právo*. Bratislava: IURA EDITION spol. s.r.o, 2010.
6. CROOK, J., A. *Law and Life in Rome*. Ithaca: Cornell University Press, 1967.
7. HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927.
8. KASER, M., KNUTEL R. *Romisches Privatrecht*. Míchov: C.H. Beck, 2008.
9. KINCL, J. *Rímske právo*. Praha: C.H. Beck, 1995.
10. MELVILLE, R., D. *A Manual of the Principles of Roman Law Relating to Persons, Property, And Obligations*. Edinburg: W.Green & Son Limited Law Publishers, 1921.
11. ROBY, H., J. *Roman Private Law in the Times of Cicero and of the Antonines*. Cambridge: University Press, 1902. diel č. 2.
12. ROUČEK, F.; SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Zv. 1, Praha:

Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935 – 1937, Reprint Praha: Codex Bohemia, s.r.o. 1998.

13. SCHELLE, K.,- TAUCHEN. J. *Občanské zákoníky*. Ostrava: Key Publishing s.r.o. 2012.

14. SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha: Všeherd. 1946. 356 s. ISBN neznáme

15. STEIN, P.: *Roman Law in European History*. Londýn: Cambridge University Press. 1999.

16. VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského*. Praha: Jozef Vančura, 1923.

17. ZIMMERMAN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Kapské Mesto: Juta & Co, Ltd. 1992.

Kontaktné údaje:

JUDr. Ľuboš Dobrovič, PhD.

lubos.dobrovic@upjs.sk

Katedra dejín štátu a práva

Právnícká fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Měnová reforma císaře Diokleciána

Jiří Lacman

Právnická fakulta, Univerzita Karlova

Abstract: The topic of this article is the analysis of the Roman monetary system, as it was introduced during the reign of Octavianus Augustus, and its development or rather decline it experienced during the 3rd century A.D. Furthermore, I will analyze the futile effort of emperor Aurelian, who during his rather short five-year reign tried to stabilize Roman monetary policy without any lasting impact, and the successive attempts of emperors Tacitus and Probus, who were influenced by Aurelian's idea and continued in his efforts. In the main part, the Diocletian's monetary reform will be discussed. It was a return to the trimetallic monetary system and the new coin denominations will be described as will their weights and exchange rate. Lastly, I will mention the so-called Edict on Maximum Prices as the peak or rather escalation of Diocletian's efforts to stabilize the failing Roman economy.

Abstrakt: Tématem tohoto příspěvku je rozbor římského měnového systému, tak jak byl ustanoven za vlády Oktaviána Augusta a jeho následný vývoj nebo spíše úpadek, který tento rozvinutý systém zaznamenal během 3. století našeho letopočtu. Dále bude rozebírána marná snaha císaře Aureliána, který se během své krátké pětileté vlády pokusil o stabilizaci římské monetární politiky, avšak bez většího dopadu a navazující snahu císařů Tacita a Proba, kteří ovlivnění Aureliánovou ideou, pokračovali v jeho úsilí. V hlavní části tohoto článku bude rozebrána Diokleciánova měnová reforma jako návrat k trimetalismu a rozebrány jednotlivé nominály Diokleciánovy nové měnové soustavy a jejich váha a vzájemný směnný poměr. Nakonec bude zmíněn tzv. Edikt o maximálních cenách jako vyvrcholení či spíše eskalace Diokleciánovy snahy stabilizovat upadající římské hospodářství.

Keywords: Rome, dominate, monetary reform, Diocletian

Klíčové slová: Řím, dominát, měnová reforma, Dioklecián

1. MĚNOVÁ SOUSTAVA ZA PRINCIPÁTU

Na konci 3. století našeho letopočtu, kdy po téměř sto letech, během kterých s sebou titul římského císaře nesl i riziko předčasné smrti v palácovém nebo táborovém spiknutí, se poměry v Římském impériu konečně začaly stabilizovat za vlády jednoho, později dvou, a nakonec čtyř současně vládnoucích císařů kolegů, které dnes známe jako první tetrarchie. První a bezesporu nejdůležitější z těchto císařů, velitel jízdy ilyrského původu Gaius Aurelianus Valerianus Diocletianus Iovicus¹, známý jako Dioklecián se po mnoha letech neutěšených poměrů v říši, pokusil mimo jiné stabilizovat římskou ekonomiku skrze rozsáhlou měnovou reformu, která se co do rozsahu vyrovnala měnové reformě Augustově.

Po staletí byla římská měna založena na trimetalismu, tedy existenci platidel ze zlata, stříbra a obecného kovu – mědi nebo bronzu² a tyto kovy byly zastoupeny soustavou mincí:

zlatý Aureus – stříbrný Denarius (denár) – bronzový Sestertius – měděný As

Tyto mince byly vůči sobě směnitelné v poměru 1 Aureus = 25 denárů = 100 Sesterciů = 400 Asů.³ Platební síla každé mince z drahého kovu byla určena její ryzostí a vahou. U mincí z obecných kovů byl jejich oběh a platební síla garantována státem.⁴

2. ÚPADEK ŘÍMSKÉHO MINCOVNICTVÍ

Na začátku 3. století našeho letopočtu, především za dynastie Severovců, se mnohonásobně zvýšily náklady, které římský stát vynakládal na armádu. Císaři, dbaje posledních slov Septimia Severa: „*Obohacujte své vojáky, na ostatní nedbejte.*“⁵, si nákladnými finančními dary ze státní pokladny kupovali loajalitu pretoriánské gardy a legií. Už právě Septimius Severus, a i jeho syn Caracalla začali v tajnosti snižovat váhu a ryzost římských denárů, které v té době byly základním kamenem římského měnového systému. Tento proces probíhal tak, že hotové peníze vybrané na daních byly za zavřenými dveřmi římské mincovny⁶ roztaveny a znovu raženy, avšak o něco lehčí a s nižším obsahem drahého kovu. Takto vyrobené mince byly následně vypláceny jako mince staré a rozdíl šel přímo do císařské pokladnice. Tímto „podvodem“ získávali císaři potřebnou finanční injekci, vždy když to bylo třeba. A tak

¹ Vlastním jménem Diocles, byl pravděpodobně synem propuštěnce.

² Bronz byl Římany nazýván *orichalcum* a jeho hodnota vůči mědi byla dvojnásobná.

³ SUTHERLAND C. H. V., CARSON R. A. G., *Roman Imperial Coinage*, s. 3.

⁴ Bronzové a měděné římské mince mají na reversu vyražena písmena S.C. – *senatus consultum*, tedy volně by se to dalo vykládat jako „peníze rozhodnutím senátu“.

⁵ Cass. *Dio* 77.1.

⁶ Mincovna se nacházela v chrámu bohyně Juno.

obsah drahého kovu v římských denárech klesl v průběhu jednoho desetiletí z 80%, které měly na počátku Septimiovy vlády, na pouhých 50%, které měli na jejím konci.⁷ Tento „nešvar“ přemincování starých platidel vyšší váhy a lepšího zrna na nové, méně hodnotné, které známe například z dob Přemyslovského knížecího státu jako *renovatio monetae* – tedy obnova mince, se tak ujal, že během následujících padesáti let ztratil denár, který si po bezmála čtyři staletí udržoval velice dobrou váhu i ryzost a tak se stal respektovanou a v oblasti středomoří široce přijímanou obchodní mincí, téměř veškerý obsah drahého kovu a tedy i většinu své kupní síly, což vedlo k rychle rostoucí inflaci. Tento trend snižování ryzosti a váhy se nevyhnul ani jiným nominálům. Ač ryzost aureů zůstávala stálá, jejich váha se snižovala a drobné nominály jako sestercie a asy téměř vymizely, neboť jejich nominální hodnota neodpovídala novým cenám zboží a služeb a jejich výroba se stala značně nevýhodnou. Situace dospěla do takového bodu, že římské stříbrné mince obsahovaly jen okolo 2% stříbra, které měly za vlády Claudia Gothica.

3. AURELIÁNOVA MĚNOVÁ REFORMA

Naštěstí pro římskou říši se roku 270 n. l. chopil vlády jeden z nejnadanějších římských císařů – Aurelián, který během pouhých pěti let na trůně dokázal sjednotit impérium, které se v mezidobí stihlo rozpadnout na tři různé části a také vědom si neutěšené hospodářské situace se pokusil zvrátit úpadek římské mince a tím stabilizovat hospodářské poměry v říši. Aurelián zvýšil počet mincoven a následně v nich nechal razit mince o vyšší ryzosti a hmotnosti, a to opět včetně drobných nominálů. Nejhojněji obíhající mince té doby, nazývaná *antoninianus*⁸, byly opatřeny značkou XXI nebo v řecky mluvících oblastech KA (Kappa Alfa). Tato značka pravděpodobně odkazovala na poměr obecného kovu ku obsahu stříbra ve slitině tedy dvacet dílů mědi ku jednomu dílu stříbra, čemuž by napovídala i metrologická analýza těchto mincí.⁹ Po Aureliánově smrti na jeho úsilí o stabilizaci měny navázali další císaři Tacitus, Probus a Carus. Tacitus a Carus nechali razit malé množství mincí o stejném váhovém standardu, avšak s dvojnásobným obsahem stříbra nesoucí značku XI s hodnotou čtyři denáry.

V době kdy si Dioklecián, Maximián, Galerius a Constantius rozdělili říši, bylo římské hospodářství opět sužováno inflací. Aureliánova reforma ji dokázala dočasně zpomalit, ale nedokázala ji zastavit. Mezi lidmi byl akutní nedostatek kvalitního oběživa, starší denárové ražby a zlaté aurei dobrého zrna byly obyvateli thesauróvány a do oběhu se dostaly jen nekvalitní antoniniány nízké hodnoty, a i těch

⁷ MATTINGLY H., SYDENHAM E. A., *Roman Imperial Coinage*, s. VI.

⁸ Pojmenovaný podle oficiálního jména císaře Caracally, který tuto minci nesoucí korunovaný portrét císaře a platicí za dva denáry, nechal razit jako první.

⁹ WEBB P. H., *The Reform of Aurelian*, s. 235-243.

bylo málo. Římská ekonomika se vrátila do dob, před zavedením mincí a drahých kovů jako platidel, které nahradila směna zboží a zbožové peníze. Nové státní zřízení si žádalo novou měnovou reformu, která alespoň na papíře, vrací Řím do dob jeho největší prosperity.

4. DIOKLECIÁNOVA REFORMA

Diokleciánova měnová reforma, uskutečněná za využití Aureliánem rozšířené soustavy mincoven postupně ve všech provinciích, byla opět založena na starém dobrém prověřeném trimetalismu. Zlato v nové soustavě zastupoval staronový Aureus, jeho váha byla Diokleciánem poprvé po letech zvýšena z 1/70 římské libry na 1/60 libry¹⁰, což je zvýšení váhy o 1g zlata a tím i znatelné zvýšení jeho platební síly¹¹. Toto zvýšení vrátilo aureus zpátky do dob panování Alexandra Severa, tedy do dob před začátkem Krize třetího století.

Dioklecián dále nechal razit stříbrnou minci vysoké ryzosti, dnes nazývanou Argenteus, aby ji bylo možno rozlišit od starších denárů a pozdějších siliquae Konstantina Velikého a jeho nástupců. Nová mince z téměř čistého stříbra byla ražena o váze 1/96 římské libry, tedy o stejném standardu, které měly římské denáry naposledy za panování Nerona.¹² Tyto mince byly navíc médiem pro důležitá politická sdělení, na reversu některých vidáme písmena XCVI odkazující s největší pravděpodobností na jejich váhu a na jiných postavy tetrarchů společně oběťujících v chrámu římským božstvům, což má symbolizovat tetrarchy vládnoucí ve vzájemné harmonii.

Nová mincovní soustava byla zakončena několika drobnými nominály pro užívání v každodenním obchodě. Velká billonová¹³ mince o váze 10 gramů potažená slabou vrstvou stříbra zvaná *Nummus* – což doslova znamená mince nebo snad *Follis*.¹⁴ A dále také dvě mince z mědi – první s portrétem císaře ověnčený vavřínem, která měla pravděpodobně sloužit jako díl větší billonové mince. Tyto drobnější mince byly raženy pouze v mincovně v dnešním Sisaku v Chorvatsku a mohly sloužit jako regionální platidlo pro potřeby balkánských provincií. Druhá měděná mince s korunovaným portrétem císaře zvaná reformovaný nebo poreformní *radiatus* mohla kupní silou korespondovat s Aureliánovým reformovaným antoniniánem, avšak její role v peněžní soustavě není dosud známa.

Cílem Diokleciánovy reformy zprvu nebylo nahradit doposud obíhající mince, ale doplnit peněžní soustavu o vyšší nominály, které byly kvůli rostoucím cenám zboží a

¹⁰ Římská libra odpovídala 326g.

¹¹ BRUUN, P. *The Successive Monetary Reforms of Diocletian. Museum Notes.*

¹² Tamtéž, str. 132.

¹³ Billon je slitina stříbra s obecným kovem, kdy obsah stříbra je nižší než 50%.

¹⁴ CRAWFORD M., *Finance, Coinage and Money from the Severans to Constantine*, s. 578.

služeb nutně třeba a také vrátit římskému lidu důvěru v římskou měnu. Směnný poměr mezi novými a starými mincemi byl stanoven na 1 *Nummus* = 10 denárů a 1 *Argenteus* = 50 denárů. Roku 301 n. l. byl tento směnný poměr upraven Afrodiasiovým ediktem na 1 *Nummus* = 20 denárů a 1 *Argenteus* = 100 denárů.¹⁵ Směnný poměr Aureů byl závislý na aktuální ceně zlata.

Reforma byla dobře přijata ve všech částech říše vyjma Egypta, kde už od dob Alexandra Makedonského platila řecká měnová soustava založená na drachmě.¹⁶ Avšak měnová soustava trimetalická se rychle opět stala soustavou monometalickou, lidé opět začali hromadit mince ze zlata a stříbra dobrého zrna a k placení používali pouze billonový *nummus* a jeho díly, a to často i k platbám větších částek. Takové částky byly placeny množstvím váčků naplněných *nummi*, odtud pravděpodobně tato mince získala svůj lidový název *Follis*, tedy vak nebo váček.¹⁷

5. EDIKT O MAXIMÁLNÍCH CENÁCH

Nelze mluvit o Diokleciánově měnové reformě, aniž bych zmínil i další krok, který Dioklecián podnikl ke stabilizaci římského hospodářství. Tím bylo vydání *Edictum de pretiis venalium* – Ediktu o maximálních cenách. Cílem bylo doslova zmrazit rostoucí ceny vyjmenovaného zboží, služeb a mezd¹⁸. Celkem se jednalo o více než 1400 položek.¹⁹ Každému, kdo se opovážil prodávat zboží nebo poskytovat služby za cenu vyšší, než byla úředně stanovena, hrozil drakonický trest. Ceny v tomto ediktu byly stanoveny v denárech tzv. *denarius communis*. V tomto případě se s největší pravděpodobností nejednalo o specifickou denárovou minci, ale spíše o početní jednotku²⁰. Cena zlata byla ediktem stanovena na 50.000 a později 72.000 denárů za libru čistého kovu a cena stříbra na 6.000 denárů. Směnný poměr zlata ku stříbru byl tedy stanoven na 1:12, což by odpovídalo původnímu Augustovskému směnnému kurzu 25 denárů za 1 aureus, kdy aureus měl okolo 7 gramů a denár 3,5 gramů.

¹⁵ BRUUN, P. *The Successive Monetary Reforms of Diocletian. Museum Notes*, s. 133.

¹⁶ Zajímavý je měnový vývoj během rebelie Egyptského prefekta Domitia Domitiana, který nechal razit jak tetradrachmy dle starého měnového systému, tak nummi dle Diokleciánem zavedeného standardu.

¹⁷ CRAWFORD M., *Finance, Coinage and Money from the Severans to Constantine*, s. 580.

¹⁸ ABBOTT F. F. *The Common People of Ancient Rome, Studies of Roman Life and Literature*.

¹⁹ Nejdražší položkou na seznamu byl lví samec první jakosti, který případného kupce stál úctyhodných 150.000 denárů.

²⁰ Obdobně jako třeba „kopa míšeňských grošů“ v Čechách 15. století neznamenal 60 kusů těchto mincí.

6. ZÁVĚR

Edikt o maximálních cenách byl naprostým fiaskem. Ceny v něm stanovené byly dodržovány jen naoko, a navíc tvrdé tresty vymáhané magistráty vedly k odporu obyvatelstva. Navíc ekonomická situace se nezlepšovala, ba naopak se zhoršovala i přes promyšlenou a dobře zrealizovanou měnovou reformu. Daně již nebyly vybírány v mincích, ale ve zboží a službách. Každý poplatník odváděl to, to právě měl, ať už to byly zemědělské produkty nebo řemeslné výrobky. Rovněž státní zaměstnanci, a hlavně legionáři měli svůj žold vyplácený v komoditách, které pak museli vzájemně směňovat za to, co právě potřebovali. Teprve poté co Dioklecián abdikoval a opustil veřejný život, se římský peněžní systém konečně a dlouhodobě stabilizoval za vlády Konstantina I. Velikého, syna Constantia Chlora, který v občanské válce porazil své císařské kolegy a opět sjednotil rozdělenou říši jako samovládce.

Zoznam použitej literatúry:

1. ABBOTT F. F. *The Common People of Ancient Rome, Studie sof Roman Life and Literature*, [Online]. [cit.19-02-2023]. Dostupné z: <https://www.gutenberg.org/files/13226/13226-h/13226-h.htm#cho5>
2. BRUUN, P. The Successive Monetary Reforms of Diocletian. *Museum Notes*. In *American Numismatic Society*, 1979, roč. 24, s. 129-148.
3. CASSIUS DIO, *Lucius. Roman History*. Z originálu *Historiae Romanae* přeložil E. CARY. Harvard University Press, 1914-1927.
4. CRAWFORD M., *Finance, Coinage and Money from the Severans to Constantine*. In TEMPORINI, H. (ed.). *Band 2 Politische Geschichte (Kaisergeschichte)*. Berlin: De Gruyter, 1975. s. 560-593.
5. MATTINGLY H., SYDENHAM E. A. *Roman Imperial Coinage, Volume IV. Part I. Pertinax to Geta*. London: Spink and Son Ltd., 1936.
6. SUTHERLAND C. H. V., CARSON R. A. G., *Roman Imperial Coinage, Volume I. From 31 BC to AD 69*. London: Spink and Son Ltd., 1984.

Kontaktné údaje:

Mgr. Jiří Lacman

Jirka.Lac@seznam.cz

Právnická fakulta, Univerzita Karlova

Komentátori a ich prístup k *Lex Aquilia*

Lukáš Hájek

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstract: The focus of this paper is the medieval Roman legal school of commentators and its view of responsibility for caused damage in the context of the *lex Aquilia*. The author questions whether the responsibility for caused damage was a relevant topic for the commentators and whether they brought new ideas to the topic.

Abstrakt: Príspevok sa venuje problematike stredovekej rímsko-právnej školy komentátorov a jej pohľadu na zodpovednosť za spôsobenú škodu v kontexte *lex Aquilia*. Autor si kladie otázku, či bola náhrada škody pre komentátorov relevantnou témou, a či priniesli k tejto téme nové myšlienky.

Keywords: *lex Aquilia*, commentators, *ius commune*, responsibility for caused damage

Kľúčové slová: *lex Aquilia*, komentátori, recepcia rímskeho práva, zodpovednosť za spôsobenú škodu

1. ÚVOD

V tomto príspevku sa zameriame na druhú stredovekú rímsko-právnu školu, ktorú nazývame komentátori. V spojitosti s touto školou sa zvykne používať aj označenie „postglosátori“, to však považujeme za nevhodné, pretože to môže evokovať mylnú predstavu o ich práci. Označenie „postglosátori“ maximálne určuje postavenie tejto školy v časovom rámci, t. j. „po glosátoroch“. Môže však zavádzajúco viesť k predstave, že táto škola len glosovala glosy, respektíve že išlo len o epigony glosy.¹ V tomto príspevku budeme preto v súvislosti s touto školou používať označenie „komentátori“.

Výrazný rozdiel oproti škole glosátorov spočíval v spôsobe práce. Komentátori pracovali s prameňmi oveľa pokročilejšie a rozsiahlejšie. Jednotlivé pramene neglosovali, ale komentovali, preto považujeme toto označenie za najvhodnejšie.

¹ URFUS, V. *Recepce římského práva a římskoprávní kultura za feudalismu a v počátcích kapitalismu*, s. 7.

Okrem toho sa zvykne používať aj označenie „consiliatori“, pretože okrem komentárov tvorili aj právne stanoviská/posudky, ktoré sa označujú „*consilia*“.

Ďalší rozdiel vidíme v tom, že zatiaľ čo glosátori, ako akademický teoretici pracovali najmä s rímskym právom, ktoré sa snažili oživiť a prispôbiť realite, komentátori mali náročnejšiu úlohu. Ich činnosťou bolo spojenie právnej teórie s praxou. To bolo o to zložitejšie, že sa museli vysporiadať s aktuálne platným právom na území Talianska a aj s právom kanonickým. Náročnosť tejto úlohy pramenila najmä z faktu, že v polovici 13. storočia a začiatkom 14. storočia vznikali na území Talianska samostatné mestské štáty s vlastnými mocenskými orgánmi a právnym poriadkom. Náročnosť práce komentátorov spočívala najmä v počte právnych prameňov, s ktorými museli pracovať. Každý samostatný mestský štát mal na severe talianska vlastný právny poriadok. Každý takýto právny poriadok mal teritoriálnu platnosť na území mestského štátu, ale obchodné vzťahy medzi jednotlivými mestami si vyžadovali riešenie stretu právnych poriadkov, keďže teritoriálnu platnosť presahovali. Komentátori pod tlakom týchto okolností položili základy kolíznych noriem, ktoré sú dodnes významné v medzinárodnom práve súkromnom.²

Okrem toho právne poriadky mestských štátov nestíhali reagovať na dynamický vývoj spoločenských vzťahov. To ústilo ku vzniku právnych medzier, ktoré musela jurisprudencia vyplniť. Ponúkaným riešením bolo siahnuť po rímskom práve, ktoré bolo glosátormi oživené. Na tomto mieste teda mohli komentátori nadviazať na prácu glosátorov. Komentátori v tomto období prehlásili rímske právo za všeobecne platné, t. j. „*ius commune*“. Vzniklo pravidlo, že tam kde nebolo možné spoločenský vzťah vyriešiť priamo právnou normou z mestského právneho poriadku, aplikovalo sa rímske právo. Rímske právo bolo teda všeobecným právnym poriadkom, ktorý sa subsidiárne používal v prípade zlyhania platných právnych noriem na území jednotlivého mestského štátu.³

Medzi komentátormi a glosátormi bol teda veľký rozdiel. Zatiaľ čo glosátori akademicky oživovali rímske právo a venovali sa primárne jemu, komentátori pracovali s množstvom právnych prameňov, od rímskeho práva, kanonického práva až po jednotlivé právne poriadky mestských štátov. Samozrejme náročnosť ich práce pramenila aj s riešením a prihliadaním na aktuálne problémy v praxi.

V tomto kontexte je však potrebné si uvedomiť ešte jednu dôležitú okolnosť, a tou bola nemožnosť priamej aplikácie rímskeho práva na jednotlivé spoločenské vzťahy. Bránil tomu rozdiel medzi starovekými a stredovekými spoločenskými vzťahmi. Rímske právo zachytené v justiniánskej kodifikácii bolo príliš formálne a kazuistické. Klasickí rímski právnici mnohé právne pojmy len predpokladali ale priamo do textu ich nezpracovali. Preto priama aplikácia justiniánskych Digest nebola vhodná.

² Tamtiež, s. 11.

³ Tamtiež, s. 10

Úlohou komentátorov teda bolo rímske právo zovšeobecniť pomocou právnych pojmov. Túto úlohu mali v podstate aj glosátori ale prínos komentátorov bol kľúčový.⁴ Len týmto spôsobom dokázali zaplniť medzeru v nedokonalom právnom poriadku mestských štátov, a vytvoriť spojovací most medzi priamo neaplikovateľným rímskym právom a problémami vtedajšej praxe.⁵

Hlavou školy komentátorov bol Bartolus de Saxoferrato.⁶ Bol veľkou osobnosťou práva v danej dobe a preslávil sa natoľko, že jeho meno znamenalo symbol právnej vzdelanosti a učnosti. „*Nemo jurista nisi bartolista*.“⁷ Druhým najsignifikantnejším predstaviteľom komentátorov bol Baldus de Ubaldis⁸, ktorý bol síce jeho žiak, ale v mnohom bol jeho názorový odporca.

Cieľom tohto príspevku je analyzovať, ako pristupovali komentátori k *lex Aquilia* a ako s ním pracovali. Bola pre nich zodpovednosť za spôsobenú škodu relevantnou témou? Priniesli nové myšlienky do tejto problematiky? Tieto výskumné otázky a odpovede nás sprevádzali pri výskume a spracovaní tohto príspevku.

2. KOMENTÁTORI, LEX AQUILIA A PRÁVNE PROSTREDIE

V období glosátorov, sa deliktom venovalo v tej dobe skôr kanonické právo a to sa odzrkadlilo aj na nezáujme glosátorov o túto oblasť práva. Tento nezáujem sa preniesol aj na komentátorov. Tento postoj je ľahko preukázateľný v spôsobe akým boli delikty v tej dobe vyučované. Preto obráťme na chvíľu pozornosť od veľkých komentárov k Digestam k pedagogickým prednáškam. Učebné osnovy Bartolusa sa zachovali v plnom rozsahu a sú jasným dôkazom o nezáujme stredovekej jurisprudencie k problematike deliktov. Celý text učebných osnov Bartolusa obsahuje tisíce strán a metodicky prechádza naprieč celou materiálou Digest. Z tohto obrovského množstva strán, sa venuje *lex Aquilia* len na dvoch stranách.⁹

Nezáujem sa však netýkal len *lex Aquilia* ale aj deliktov ako takých. Knihám 47 a 48 je venované niečo vyše 100 strán, čo pre porovnanie je rovnaký priestor aký Bartolus venoval D. 45, 1 ktorý pojednáva o verbálnych obligáciách.¹⁰

Podľa Sampsona mohla za slabý záujem komentátorov o deliktne právo aj samotná roztrieštenosť fragmentov jednotlivých deliktov naprieč Digestami. Väčšina deliktneho práva ako takého bola upravená v *digestum novum*, t. j. v 47. knihe

⁴ v s. 12.

⁵ V praxi mali prednosť myšlienky glosátorov a neskôr komentátorov než samotné znenie justiniánskych Digest. Dokazuje to napríklad notoricky známy výrok: „*Chi non ha Azzo, non vada a palazzo*“.

⁶ Narodený v roku 1313 vo Venature a zomrel v roku 1357 v Perudži.

⁷ „Nie je právnik, ktorý by nebol bartolistou.“

⁸ Narodený v roku 1327 v Perudži a zomrel v roku 1400 v Pavii.

⁹ BARTOLUS, D. S. *Lectura Super Prima et Secunda Parte Digesti Veteris*.

¹⁰ v. ad D. 45, 1.

nájde *furtum*, *iniuriu* atď. a v 48. knihe rímske trestné právo hmotné aj procesné. Nami analyzovaný delikt bol upravený v 9. knihe, ktorá patrila do *digestum vetus*. Ďalšie delikty môžeme nájsť v 11. knihe. Sampson na tomto základe tvrdí, že štruktúrna nejednota a fakt, že *digestum vetus* a *digestum novum* boli glosované oddelene, mal za následok prekážku hlbšieho venovania sa deliktom ako takým.¹¹ Na tomto mieste je však podstatné sa venovať aj mestskému štatutárnemu právu a jeho pohľadu na problematiku deliktu spôsobenia škody, pričom význam tohto právneho prameňa v tomto období sme popísali v predošlom texte. Ako prvé je podstatné spomenúť, že mestské štatutárne právo bolo veľmi vágne a stručné. Čo sa týka deliktov, normy stroho upravovali konkrétny spôsob správania sa, ktorý bol v rozpore s právom a ukladali sankciu. Nenachádzala sa tu teda napríklad úprava o poľahčujúcich okolnostiach, alebo okolnostiach vylučujúcich protiprávnosť.¹² Napriek tomu sa však tieto normy neaplikovali doslovne, o čom vypovedajú napríklad záznamy z Florencie.¹³ Vo väčšine deliktov stanovuje neuvádzajú *dolus* ako podmienku pre vyodenie zodpovednosti za protiprávne konanie.¹⁴ Parciálne je však z pohľadu poškodeného (resp. jeho dedičov) irelevantné či došlo k úmyselnému alebo nebanlivostnému zavineniu. Z civilnoprávneho rozmeru je pre nich hlavná najmä náhrada škody. Forma zavinenia mala vplyv skôr ako priťažujúca okolnosť pri vymedzení trestu. V prípade vraždy, Bartolus odkazuje na štatutárne právo mesta Lucca, kde platilo, že polovica peňažného trestu a skonfiškovaného majetku ide dedičom poškodeného a polovica do štátnej pokladnice.¹⁵ Zložitejším prípadom boli však delikty ublíženia na zdraví. V tomto prípade strohosť štatutárneho práva neplatila, a len právny poriadok Florencie obsahoval výpočet rôznych spôsobov ublíženia na zdraví. Napríklad odrazenie ucha či prsta, ublíženie na zdraví s prítomnosťou krvi či bez, prípadne či útočník použil zbraň alebo iba ruky.¹⁶ V tomto prípade nie je jasné či peňažný trest pripadne poškodenému alebo bude príjmom štátnej pokladnice. Rôzny sadzobník trestov napríklad v prípade použitia zbrane alebo nie svedčí skôr v prospech represívneho charakteru trestu, ktorý má odstrašujúci účinok a bol by aj príjmom štátu. Bartolus a Baldus však vo svojich *consilia* hovoria o možnosti zmieru medzi škodcom a poškodeným.¹⁷ Tento zmier prebiehal spôsobom, že škodca finančne odškodnil poškodeného a tým pádom sa

¹¹ SAMPSON, J. *The Historical Foundations of Grotius' Analysis of Delict*, s. 69.

¹² FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 155.

¹³ KOHLER J., DEGLI, A., G. *Mit einem Anhang über den Strafprozess der italienischen Statuten / herausgegeben*.

¹⁴ Pozri napríklad: Statuti della Repubblica Fiorentina, Statuto del Podesta dell'Anno 1325 in: DAHM, G. *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter*.

¹⁵ DAHM, G. *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter*, . s. 326.

¹⁶ FLORENCE 1325, Book III, 45 in: DAHM, G. *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter*, s. 350.

¹⁷ BALDUS, D. U. *Consilia*, kniha IV, n. 443; BARTOLUS, D. S. *Consilia*, n. 175.

zastavilo trestné stíhanie voči nemu, čím v podstate štátna pokladnica by z tejto čiastky neobdržala nič. To však neplatilo na všetky situácie, ale len na také protiprávne konania, ktoré neohrozovali veci verejné.¹⁸ Podľa Frieda, nie je možné všeobecne povedať, že trest sa použil ako náhrada škody pre poškodeného alebo ako príjem štátnej pokladnice, ale skôr je pravdepodobné, že to záležalo od konkrétnej situácie a nebola podľa neho ani vylúčená možnosť, že by sa pokuta v nejakom pomere rozložila medzi poškodeného a štát.¹⁹

Ako vidíme, prostredie v ktorom komentátori diskutovali o *lex Aquilia*, bolo pomerne chaotické. Aby toho nebolo málo, okrem mestského štatutárneho práva bolo na určitých územiach platné aj vizigótsky či longobardský zákonník. V kontexte náhrady škody obsahoval longobardský zákonník napríklad myšlienku oddelenia pokuty od náhrady škody pre poškodeného. Vo vizigótskom kódexe zase možno nájsť myšlienku o nemožnosti predvídať všetky následky činu jednotlivca, respektíve o nemožnosti pričítania nepredvídateľných následkov.²⁰ Napriek početnosti štátnych právnych poriadkov, boli právne normy týkajúce sa deliktu spôsobenia škody na cudzom majetku pomerne nedokonalé. Preto bolo potrebné sa pozrieť späť na rímsky právny poriadok, respektíve na *lex Aquilia*. Je ale potrebné si uvedomiť, že je rozdiel presadzovať aplikáciu žaloby, kde neexistuje žiadna právna úprava, na rozdiel od situácie, kde už právna úprava z časti je, i keď nedokonalá. A keďže ako náš výskum ukázal, v danom období právne poriadky sa sčasti deliktu *damnum iniuria datum* venovali, nebola úloha komentátorov v aplikácii rímskeho práva vôbec jednoduchá.

3. KOMENTÁRE K LEX AQUILIA

V tejto kapitole prejdeme už na konkrétne myšlienky komentátorov, ktoré prejavili vo svojich komentároch k *lex Aquilia*. Prvý a veľmi dôležitý komentár nachádzame k fragmentu D. 9, 2, 2 pr. Bartolus aj Baldus k nemu uvádzajú, že *actio legis aquiliae* si nevyžaduje iba *dolus*, ale postačuje aj *culpa*.²¹ Uvedené dávajú do kontextu s *lex Cornelia*, ktorý sa vyznačuje tým, že na vyvodenie zodpovednosti vyžaduje úmysel. Naopak na vyvodenie zodpovednosti podľa *lex Aquilia* postačuje nedbanlivosť. Komentár k tomuto fragmentu je zaujímavý aj tým, že definíciu termínu *pecudes*²², z tohto fragmentu použili komentátori k interpretácii mestského štatutárneho práva, ktoré takúto definíciu neobsahovalo.

Ako jeden z prvých komentárov, ktoré považujeme za vhodné spomenúť, je komentár, ktorý pojednáva v podstate o deliktoch všeobecne. Baldus píše, že pre

¹⁸ Tamtiež.

¹⁹ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 154.

²⁰ Tamtiež, s. 156.

²¹ Tamtiež s. 157.

²² Dobytká.

penalizáciu nejakého konania, musí byť samotné konanie alebo výsledok byť protiprávny. Dodáva, že nie každé protiprávne konanie je v zákonoch pomenované, t. j. určitým spôsobom podľa nášho názoru narážal na akúsi paralelu s inominátnymi kontraktami, avšak v podstate tým dal aj najavo svoju náklonnosť k všeobecnej zodpovednosti za protiprávne konanie. Spomína tiež niečo, čo nazýva „kvalitou“ deliktu. Myslí tým, každý faktor, ktorý môže zvýšiť závažnosť daného skutku. Tieto kvality rozdeľuje:

- a) vnútorné pohnútky páchatela,
- b) okolnosti, za ktorých konal.

Vnútornou pohnútkou však myslel aj existenciu vyššieho stupňa zavinenia. Napríklad zbaviť niekoho života bolo trestané aj v prípade nedbanlivosti. Ale v prípade, že išlo o priamy úmysel, išlo o čin závažnejší a trestal sa prísnejšie. Baldus to odôvodňuje zvýšenou kvalitou protiprávneho konania. Rovnako pristupuje aj k nášmu notoricky známemu prípadu s oštepárom, kedy hovorí, že sa neskúma len či sa oštep hádzal na verejne prístupnom mieste ale aj na vnútorné pohnútky a vôľu oštepára.²³

Za pomerne nešťastné však považujeme, že sa komentátori nevenovali presnému vymedzeniu *culpa*. U Bartolusa síce nachádzame pri fragmente Cels. D. 16, 3, 32 definíciu *culpa*, to však v kontexte zmluvných vzťahov. „*Odchýlka od toho čo je dobré, a čo vie predvídať svedomitý človek.*“²⁴ Bartolus však túto definíciu nespomína v kontexte *lex Aquilia* a môžeme si domýšľať, či týmto spôsobom chcel rozlíšiť *culpa levis* v zmysle obligačných vzťahov a *culpa* v zmysle *lex Aquilia*.

Ďalší zaujímavý komentár nachádzame k fragmentu D. 9, 2, 7, 3, ktorý pojednáva o prípade, kedy osoba A strčí do osoby B a tá zhodí osobu C z útesu. Podľa fragmentu osobu B nemožno žalovať, nakoľko nekonala protiprávne, a osobu A nemožno žalovať priamou žalobou nakoľko nepôsobila priamym fyzickým pôsobením na osobu C. Voči osobe A bolo možné použiť len *actio in factum*. Baldus k tomu píše:

„*Poznámka k zákonným²⁵ sankciám, kde je analogická žaloba, tam nemôže byť obhájiteľný zákonný nárok, pretože táto analogická žaloba je výsledkom interpretácie, a zákony by nemali byť extenzívne vykladané, pokiaľ neobsahujú ustanovenie, že je možné postupovať analogicky.*“²⁶

²³ SAMPSON, J. *The Historical Foundations of Grotius' Analysis of Delict*, s. 72.

²⁴ BARTOLUS, D. S. *Commentaria, ad D.16.3.32 at n.7*: „*culpa est deviatio ab eo, quod bonum est, quod per diligentiam potuit praevideri*“.

²⁵ Latinský originál obsahuje slovo „*statutorum*“, ktorým predpokladáme, že Baldus mal na mysli zákonné sankcie podľa mestského štatutárneho práva.

²⁶ „*nota pro penae statutorum, quia ubi competit utilis actio non vindicat sibi locum statutum nam ista utilis est ex interpretatione. Et statuta non recipiunt interpretationem extensivam, nisi esset cautum in statuto quod procederet (procedendum est?) de similibus ad similia.*“ Citované z: FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 157.

Je zrejmé, že komentár z niekoľkých dôvodov k uvedenému fragmentu nesedí. Prvým dôvodom je, že *lex Aquilia* neobsahuje čisto represívne sankcie.²⁷ Sankcia pre škodcu mala ako sme vyššie uviedli zmiešaný charakter, a slúžila ako náhrada škody pre poškodeného. Okrem toho je pravidlo o nemožnosti extenzívneho výkladu príznačné pre trestné právo, t. j. právo verejné, než to *lex Aquilia* sa pohybuje nepochybne na pôde práva civilného. Druhým dôvodom je, že *actio utilis* nie je výsledkom extenzívneho výkladu. Ide skôr o zapĺňanie právnej medzery za pomoci analógie v záujme spravodlivosti. Tento komentár je vhodným príkladom toho ako Bartolus a Baldus často pracovali. Vidíme, že text má myšlienku, a pravidlo v ňom obsiahnuté je pre trestné právo prínosom, avšak úplne sa nehodí ako komentár pre D. 9, 2, 7, 3. Predpokladáme, že ide o metódu práce, kedy tento fragment bol akýmsi východiskovým bodom ich myšlienky, ktorá sa však daného fragmentu týka veľmi okrajovo ak vôbec. Navzdory tomu, však túto myšlienku priradili k danému fragmentu, pravdepodobne s predpokladom, že „*iura novit curia*“ a teda sa k subjektom interpretujúcim právo táto myšlienka dostane.²⁸

Jeden z najväčších príkladov tohto prístupu nachádzame v komentári ku fragmentu D. 9, 2, 40²⁹ Tento fragment by bolo nepochybne zaujímavé analyzovať z hmotnoprávneho hľadiska. T. j. napríklad či škodca priamo telesne pôsobil na poškodenú vec, ktorej hodnotu musí nahradiť. Možno žalovať *actio directa*, keď škodca priamo telesne pôsobil len na papier, ktorého hodnota ako veci je zanedbateľná? Pretože škoda v tomto prípade ešte nevznikla, nakoľko tá vyplýva až zo splnenia podmieňujúcej udalosti. Bartolus a Baldus pomerne v dlhom komentári však sa tomuto fragmentu nevenovali z hmotnoprávneho hľadiska ale procesnoprávneho. Obaja analyzujú možnosť prípustnosti výpovede svedkov, predtým ako sa pohľadávka stane splatnou, respektíve sa konanie ako také začne.³⁰ To je nepochybne tiež zaujímavá otázka, ale priamo nesúvisí len s *lex Aquilia*. Ide o procesno-právnu otázku, ktorá môže byť využitá aj v rade iných konaní. Nepochádza teda k analýze fragmentu *lex Aquilia* z hmotnoprávneho hľadiska, ale komentátori si len túto pasáž vybrali, aby do nej vložili všeobecnú myšlienku k procesnému právu.

²⁷ Baldus v texte používa slovné spojenie *penae statutorum*.

²⁸ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 158.

²⁹ „Ak poviem, že sa mi zničila zmenka, na ktorej bol (uvedený) peňažný obnos, ktorý mi bol dlhovaný pod podmienkou a môžem to zatiaľ svedecky dokázať a títo (svedkovia) už nemusia byť (k dispozícií) v čase, v ktorom sa splní podmieňujúca udalosť a ak tým, že situáciu všeobecne opíšem, presvedčím sudcu (tak), že opísanému uverí, musím na základe Aquiliovho zákona proces vyhrať. Ale len vtedy mi náleží vymáhanie rozsudku, keď sa splní podmienka dlhu; ak k tomu nedôjde, bude rozsudok neúčinný.“ Preklad BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus iuris civilis digesta*, s. 207.

³⁰ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 158.

Jedna tretina všetkých ich komentárov je na tom obdobne, preto nemožno ich prácu stotožňovať k súčasným komentárom k jednotlivým zákonníkom.³¹

K tomuto komentovanému fragmentu však je dôležité poznamenať, že Baldus vo svojom komentári k Ulp. D. 9, 2, 41 okrem iného spomína, že sú skutočne cenné informácie, ktoré sa nachádzajú v závete a ktoré sú podstatné pre určenie výšky škody. Podľa nášho názoru, tým Baldus mohol mať na mysli oddelenie hodnoty informácie od samotného dokumentu. Analogicky by toto mohlo platiť aj pre zmenky. V tomto komentári aj veľmi zaujímavo rozširuje deliktuálnu zodpovednosť, keď opisuje zodpovednosť asistentky/sekretárky, za vyzradenie dôverných informácií.³²

Jedným z diskutovaných problémov na pôde komentátorov bola otázka výšky škody. Respektíve konkurencie hodnoty, akú vec mala v čase zničenia/poškodenia a záujmu na tom aby takáto vec nebola zničená. Baldusove myšlienky nachádzame v komentári k fragmentu Ulp. D. 9, 2, 21, ktorý pojednáva o výške škody. Baldus poznamenáva, že poškodená/zničená vec sa oceňuje *corpus cum suis qualitatibus*³³ ale zároveň nezabúda aj na ďalšie následky spôsobené poškodením/zničením veci. V tejto súvislosti poukazuje na zostatkovú hodnotu konského záprahu, keď jeden kôň je zabitý.³⁴ Problematikou ohodnotenia výšky škody sa venuje aj fragment Paul. D. 9, 2, 33, ku ktorému komentátori jasne uviedli rozdiel medzi *singula res affectio*³⁵ a *comunis aestimatio*³⁶. Ocenenie hodnoty veci na základe subjektívnych kritérií jednotlivca, ako napríklad jeho cit k veci, teda nepripustili. Zamerali sa práve na ohodnotenie vecí podľa všeobecných objektívnych kritérií, t. j. na užitočnosť všeobecne pre ľubovoľnú osobu. Treba však poznamenať, že fragmenty Digest majú rovnaký pohľad na riešenie tejto problematiky. Komentátori však v tomto ohľade vylepšili terminológiu a zjednotili roztrúsené myšlienky.³⁷

V otázke výšky náhrady škody sa spravil pokrok aj pri strate živiteľa rodiny. Pri strate živiteľa rodiny, sa bral do úvahy spôsob života, na aký boli poškodení (t. j. najčastejšie manželka a deti) zvyknutí. Bartolus a Baldus dokonca vyriešili otázku časového rámca, po akú dobu sa má odškodné vyplácať a to tak ako keby sa zomrelý živiteľ rodiny dožil 100 rokov.³⁸ Predpokladáme, že časový rámeč 100 rokov mal pôvod vo fragmente Gai. D. 7, 1, 56: „Je otázkou, či je nutné z titulu požívacieho práva dať obci

³¹ Tamtiež.

³² BALDUS, D. U. *Commentaria ad D 9, 2, 41* in: SAMPSON, J. *The Historical Foundations of Grotius' Analysis of Delict*, s. 76.

³³ Hodnotou tela/veci s jej kvalitami.

³⁴ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 159.

³⁵ Hodnota veci pre jednotlivca.

³⁶ Hodnota veci všeobecne.

³⁷ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 159.

³⁸ KAUFMANN, H. *Rezeption und usus modernus der actio legis Aquiliae*, s. 20.

žalobu, lebo je tu možno vidieť nebezpečenstvo, aby sa toto nestalo večným, pretože ani smrťou, ani obyčajnou zmenou statusu nezanikne a z povahy vlastníctva nie je účelné, aby bolo nastálo zbavené požívacieho práva. Ale i tak je vhodné takúto žalobu priznať, avšak následne je sporné, ako dlho požívacie právo náleží obci, **a tak sa javí vhodné, aby to pre obce bolo sto rokov, ako je koniec života dlhovekého človeka**".³⁹

Druhou pomerne analyzovanou témou z pera glosátorov bola otázka súbehu žalôb. Súbeh žalôb by sme si mohli rozčleniť na dva druhy, a to:

- 1) súbeh konaní niekoľkých osôb na jednom protiprávnom čine,
- 2) súbeh viacerých protiprávnych činov za jedno konanie.

Na tomto mieste vzniká otázka, či má poškodený nárok na väčšie odškodnenie v prípade niektorého zo súbehov, ako keby len jeden škodca spôsobil škodu len jedným deliktom. Čiastočne na tento problém odpovedá fragment Gai. D. 9, 2, 32. V tomto fragmente sú popísané dve situácie. V prvej ide o niekoľko otrokov, ktorý spôsobili svojim súbežným konaním škodu. Gaius tu odpovedá, že sa situácia má riešiť rovnako ako pri delikte krádeže, t. j. že sa nestíha každý delikt otroka osobitne, ale stačí ak sa zaplatí tak, ako keby škodu spôsobil jeden slobodný občan. Druhá situácia popísaná fragmente sa týka prípadu, ak škodca otroka najskôr zraní a neskôr ho usmrtí. Gaius v tomto prípade tvrdí, že škodca zodpovedá za dva súkromné delikty oddelene. T. j. za zranenie a aj za usmrtenie. Dodáva, že jedna žaloba sa priznáva a teda iný prípad je, ak by pri jednom útoku sa spôsobilo viac zranení a následkom by otrok podľahol. Z tohto dodatku je jasné, že prípadom zranenia a neskoršieho usmrtenia otroka myslel dva rôzne činy s časovým odstupom.

Prvý prípad z opísaného fragmentu je v podstate zástupná zodpovednosť pána za činy jeho otrokov. V druhom prípade ide o súbeh žalôb u toho istého škodcu. Ďalšie diskutované problémy však boli aj pri konkurencií *actio furti* a *actio legis Aquiliae*. Predtým ako sa dostaneme k týmto komentárom, je však potrebné sa pristiaviť k existencií všeobecnej žaloby podľa *lex Aquilia*. Tá bola najmä právnikmi 12. až 14. storočia presadzovaná, t. j. školou komentátorov.⁴⁰ Rovnaký názor možno hľadať i u Langa⁴¹, ktorý taktiež dodáva, že komentátori naviazali na glosátorov a napriek novej kumulácii, nie je možné aby si poškodený nárokoval viac než je výška škody. T. j. dochádza k oslabeniu represívnej funkcie žaloby podľa *lex Aquilia*. Podľa Frieda, diskusia o spôsobe výpočtu rozsahu škody, úlohe záujmov poškodeného, súbehu

³⁹ „An usus fructus nomine actio municipibus dari debeat, quaesitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est, qua ratione proprietatis inutilis esset futura semper abscedente usu fructu. sed tamen placuit dandam esse actionem. unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usu fructu municipes: et placuit centum annos tuendos esse municipes, quia is finis vitae longaevis hominis est”

⁴⁰ Tamtiež, s. 160.

⁴¹ LANGE, H. *Schadenersatz und Privatstrafe in der Mittelalterlichen Rechtstheorie*.

konaní či deliktov, viedlo k racionalizácii doktríny a teda i k praktickej aplikácii všeobecnej zodpovednosti za škodu podľa *lex Aquilia*.⁴²

Je zaujímavé akým spôsobom sa k uvedenému problému súbehov postavili Bartolus a Baldus. Kľúčovými fragmentmi ktoré sú hojne komentované a na ktoré aj často odkazujú vo svojich *consilia* boli Ulp. D 9, 2, 11, 2-4; Ulp. D. 15, 1; Iul. D. 51 pr.

Prvý spomínaný fragment hovorí o situácii ak viac slobodných osôb usmrtil otroka, tak je zodpovedný ten čo zasadil smrteľný úder, a ak takého niet sú zodpovední všetci spoločne. V tomto prípade ak aj jeden zo škodcov škodu nahradí, neoslobodzujú to ostatných, pretože *lex Aquilia* výslovne hovorí že ide o trest.⁴³ Druhý fragment hovorí o tom, že ak prvý spôsobí zranenia a druhý usmrtil, tak prvý nie je zodpovedný za usmrtenie, ale iba za poranenie.⁴⁴ Tretí fragment pojednáva o zhodení trámu a usmrtenia otroka, pričom sú všetci rovnako zodpovední.⁴⁵ Vo štvrtom fragmente ide o situáciu, kedy osoba zraní smrteľne otroka, ale ten zomrie následkom *vis maior*, pričom sa pripúšťa len žaloba na zranenie.⁴⁶ Posledný spomínaný fragment si takpovediac protirečí s ostatnými, keďže Iulianus v ňom priznáva žalobu za usmrtenie, ako proti osobe čo smrteľne zranila otroka tak aj proti osobe čo neskôr otroka usmrtila.⁴⁷

Bartolus pri komentári k Ulp. D 9, 2, 11 sa ako to už bolo pri komentároch *lex Aquilia* zvykom, nedržal striktno civilnoprávnej matérie ale zaoberal sa skôr trestnoprávnou procesnou matériou. Konkrétne problému dokázania viny. Bartolus rozlišuje dve situácie:

- 1) keď je známe, že všetci zasiahli smrteľnou ranou⁴⁸,
- 2) keď nie je známe, kto zasiahol smrteľnou ranou.

Podľa fragmentu a rímskej civilnoprávnej logiky, sú v bode dva zodpovedné podľa prvej kapitoly *lex Aquilia* všetky útočiace osoby. Lenže podľa Bartolusa pokiaľ sa nedá dokázať zabitie, tak ich nemožno brať na zodpovednosť za zabitie, ale maximálne za ublíženie t. j. žalovať podľa tretej kapitoly. Podľa nás, Bartolus k uvedenému pristupoval skôr z trestnoprávneho charakteru, prípadnej aplikácie trestnoprávnych zásad ako *in dubio pro reo* atď. Ďalej Bartolus poukazuje na to, že pokiaľ nie je známe, kto udrel smrteľným úderom tak neexistuje *dolus* aby bolo možné vyvodzovať zodpovednosť podľa *lex Aquilia*. To považujeme ale z dvoch dôvodov za nesprávnu argumentáciu. Po prvé ak sa aj nevie, kto udrel smrtiacou ranou osobu, o otázke

⁴² FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 160.

⁴³ Ulp. D 9, 2, 11, 2. Preklad BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. CORPUS IURIS CIVILIS DIGESTA, s. 184.

⁴⁴ Ulp. D 9, 2, 11, 3.

⁴⁵ Ulp. D 9, 2, 11, 4.

⁴⁶ Ulp. D. 9, 2, 15, 1.

⁴⁷ Ulp. D. 9, 2, 51 pr.

⁴⁸ Je otázne, ako toto Bartolus presne myslel. Za istej situácie si vieme predstaviť, že by každý útočník zasiahol, pričom v súhrne by všetky rany boli smrteľné, alebo vykonali všetci smrteľnú ranu naraz.

úmyslu nemôže byť pochybnosť. Po druhé Bartolusove tvrdenie je v rozpore s fragmentom Ulp. D. 9, 2, 44 pr. podľa ktorého postačuje *culpa levissima* a nie je potrebný *dolus*. Z uvedeného sme teda názoru, že úmyslom Bartolusa na tomto mieste nebolo podať vysvetlenie k zodpovednosti podľa *lex Aquilia* ale chcel sa skôr vyjadriť k trestnoprávnym otázkam.⁴⁹

Baldus k fragmentu taktiež poskytuje komentár. Rovnako ako Bartolus sa venuje skôr trestnému činu ako civilnému deliktu. Rozvíja však nie úplne jasnú Bartolusovu prvú situáciu, keď dopĺňa, že niekoľko útočníkov smrteľne zasiahne otroka súčasne, v jeden moment. Súhlasí však s Bartolusom, že v prípade druhej situácie, keď nie je známe, kto zasiahol smrteľnou ranou, by nemal byť žiaden z nich zodpovedný za zabitie. Dodáva, že ide o situácie ak napríklad je pochybnosť o razancii úderu, prípadne nie je možné dokázať, že rana bola smrteľná.⁵⁰

Podľa Langeho Baldus sa nezaoberá trestným právom ale zmierňuje pravidlo o zodpovednosti za ublíženie na zdraví. Respektíve pôvodný fragment sa týka poškodenia/zničenia veci – otroka. Lenže nemožno rovnako postupovať pri ublížení/zabití slobodnej osoby. Preto podľa Langeho Baldus vytvára miernejšie pravidlo o civilnoprávnej zodpovednosti pri ublížení na zdraví slobodného.⁵¹ S týmto však nemôžeme súhlasiť. Bartolus vyslovene píše, že sa jedná o trestnú zodpovednosť a Baldus píše, že rieši to isté ako Bartolus. Ďalej Bartolus v texte hovorí o zákonných pokutách a nie o náhrade škody, t. j. venuje sa represívnemu charakteru, ktoré bolo príznačné v tej dobe právu trestnému a nie civilnému. Okrem toho Baldus ďalej aj spomína aj tzv. „*levior via est eligendum*“⁵². Poukazuje tým na to, že ak by zákon vyložene obsahoval prezumpciu viny, tak potom by dôkazné bremeno stálo na pleciach škodcov, ale pokiaľ takáto prezumpcia nie je a nie je možné dokázať zabitie, je treba sa prikloniť k miernejšiemu riešeniu. Ďalej sa venuje tomu, že pokiaľ niekto stál bokom ozbrojený, alebo pokiaľ udrel ale nezasadil smrteľnú ranu má byť braný ako spolupáchateľ.⁵³ Opäť ale nie je jasné ako to Baldus myslel, nakoľko spolupáchateľ je vinný za skutok rovnaký, ale on zodpovednosť za zabitie vylučuje. Sme názoru, že uvedené je dostatočným dôkazom, že ako Bartolus tak ani Baldus v tomto prípade nemali záujem rozpracovávať civilnoprávne otázky. Skôr potrebovali vyriešiť otázky práva trestného, ktoré boli v mestskom štatutárnom práve nedostatočne upravené. Fragment o útoku viacerých na jednu osobu, i keď pôvodne riešil civilnoprávnu problematiku poškodzovania otroka/veci, sa im hodil na zapracovanie ich myšlienok.

⁴⁹ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 163.

⁵⁰ Tamtiež.

⁵¹ LANGE, H. *Schadenersatz und Privatstrafe in der Mittelalterlichen Rechtstheorie*.

⁵² „Je potrebné zvoliť miernejší spôsob“.

⁵³ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 164.

K fragmentu Ulp. D 9, 2, 15, 1 sa Bartolus nevyjadruje, venoval sa mu však jeho žiak Baldus. Hovorí o Odoferusovi, ktorý počas výkonu jeho magistrátu stál hlavu mužovi za vraždu, predtým ako obeť skutočne zomrela. Za toto bol uväznený. Poukazuje na fakt, že tento fragment je dobrým príkladom toho, prečo je nevhodné robiť predčasné rozhodnutia.⁵⁴ Opäť ale myšlienka skôr smerovala k úprave trestného práva.

Fragment Iul. D. 9, 2, 51 pr. už ale nájdeme komentovaný aj Bartolusom. Bartolus v komentári poukazuje na to, že je rozdiel medzi znením zákona a praxou a to práve z dôvodu, že striktne formálne možno podľa *lex Aquilia* žalovať len pokiaľ škodca priamo telesne pôsobil na vec. Dodáva, že je potrebné aby štatutárne mestské právo obsahovalo vlastné definície a normy pre tieto prípady. Prvá časť komentára, je však podľa nás mierne nedokončená pretože opomína *actio in factum*. Druhá časť myšlienky je však namieste, a vtedajší právny poriadok by mal reagovať na spoločenské situácie, ktoré v *ius commune* sú riešené pomerne kostrbato. Ďalej objasňuje pomerne samozrejmu záležitosť, a to tú, že pravidlo o najvyššej hodnote veci za posledný rok, znamená, že akú mala vec najvyššiu hodnotu v posledných 365 dňoch a nie akú mala najvyššiu hodnotu od začiatku januára. Na záver komentára si kladie otázku, že keď pre účely výpočtu výšky škody sa berie moment kedy otrok bol zasiahnutý smrteľným úderom, je možné v tento moment aj žalovať?⁵⁵ Odpoveď na túto otázku nachádzame v komentári Baldusa, ktorý sme rozoberali v predošlom odseku. Baldus k fragmentu Iul. D. 9, 2, 51 pr. uvádza situáciu, v ktorej muž je zasiahnutý smrteľnou ranou za funkčného obdobia jedného magistráta a zomrie v období druhého. Táto situácia by sa mala procesnoprávne podľa Baldusa riešiť jedine prostredníctvom *ius commune*, t. j. podľa *lex Aquilia* a nie podľa štatutárneho zákona.⁵⁶

4. CONSILIA

Ďalším prameňom práva, kde hľadať prácu komentátorov k *lex Aquilia*, sú *consilia*. Tu ale badať prinajmenšom v rozsahu rozdiel medzi Bartolusom a Baldusom. U Bartolusa nachádzame len dve *consilia*, v ktorých sa jednoznačne odvoláva na *actio legis Aquiliae*.

Bartolus analyzuje situáciu v ktorej jedným konaním dôjde aj k urážke na cti a aj k ublíženiu na zdraví. Ustanovenia mestského štatutárneho práva upravovali, že za urážku na cti bola pokuta 150 a za ublíženie na zdraví 100. Bartolus sa zamýšľa nad tým či je možné pokuty kumulovať. Opiera sa pri tom o myšlienku z fragmentu Gai. D. 9, 2, 32, 1. V tomto fragmente Gaius hovorí, že ak niekto pri jednom útoku

⁵⁴ Tamtiež s. 165.

⁵⁵ Tamtiež s. 164.

⁵⁶ Tamtiež s. 165.

viacerými zraneniami iného usmrtil, udelí sa len jedna žaloba za usmrtenie.⁵⁷ Bartolus svoj problém k danému fragmentu pripodobnil a abstrahoval z neho princíp, že nedochádza ku kumulácií ak:

a) ak ide o delikt rovnakého typu, t. j. ak napríklad niekto zraní pri jednom útoku niekoho viackrát, tak sa udelí len jedna žaloba,

b) ak ide o delikt, ktorý je pomocný/vedľajší k deliktu hlavnému.⁵⁸

V Bartolusových *consilia* nachádzame však aj nejasné myšlienky, napríklad keď tvrdí, že stačí ak žalobca pri žalobe podľa *lex Aquilia* iba vyhlási (bez preukázania) svoje vlastníctvo, ale potom hovorí o mestskom zákone v Assisi kde žalobcovi bola žaloba zamietnutá z dôvodu že vlastníctvo v konaní nepreukázal. Bartolus konštatuje, že konali správne.⁵⁹

V Bartolusových *consilia* nachádzame ďalej myšlienku o dôkaznom bremene žalobcu v prípade žaloby *actio legis Aquiliae*. Podľa štatutárneho mestského práva však bolo možné, aby žalobca len prisahal na bibliu že hovorí pravdu, bez ďalšieho dokazovania. Lenže zároveň platilo ako v kanonickom práve tak aj v *common law*, že protiprávne konanie musí byť úplne dokázané. Ako teda vyriešiť stret týchto dvoch pravidiel? Bartolus hovorí, že žalobca môže byť jediný svedok v konaní, avšak kladú sa na neho rovnaké podmienky ako na každého iného svedka. T. j. jeho výpoveď musí byť vierohodná, konzistentná a úplná.⁶⁰

Pomerne stroho u Bartolusa nachádzame aj myšlienku, že je správne, že mestské štatutárne právo prezumuje fikciu vlastníctva v niektorých prípadoch. Táto myšlienka u Bartolusa ďalej nie je rozvinutá, avšak predpokladáme, že ňou mal na mysli práve problematiku náhrady ujmy za ublíženie na zdraví.

Na záver Bartolusových *consilia* nachádzame dva zaujímavé prípady. V prvom Bartolus opisuje prípad Andrucciolo Vinotihu, ktorý bol žalovaný za ublíženie na zdraví jeho učňovi. Ide v podstate o rovnaký prípad aký rieši notoricky známy fragment Ulp. D. 9, 2, 5, 3. Aj Bartolus sa na tento fragment odvoláva. Avšak zaujímavým je rozhodnutie. Bartolus nehovorí o *actio legis Aquiliae* ale o žalobe *actio de percussione*⁶¹, čo bola bežná talianska žaloba za ublíženie na zdraví.⁶² Aj na tomto príklade môžeme vidieť, že *lex Aquilia* bol pre komentátorov skôr právom teoretickým, ktorý pomáhal pri riešení problémov s aplikáciou vtedajšieho práva. Ale koniec koncov bolo aplikované skôr právo mestské než by sa priamo aplikoval *lex Aquilia*.

⁵⁷ BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus iuris civilis digesta*, s. 204.

⁵⁸ BARTOLUS, S. *CONSILIA QUAESTIONES ET TRACTATUS*.

⁵⁹ Tamtiež, *Confilium XIII*.

⁶⁰ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 167.

⁶¹ Tento delikt sme opísali v kapitole 5.1.

⁶² FLORENCE 1325, Book III, 45 in: DAHM, G. *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter*, s. 350.

Ďalším zaujímavým prípadom bolo riešenie situácie Johannusa Boniho, ktorý pásol stádo mimo svojho územia a tak spôsobil škodu. Tu Bartolus hovorí, že sa priznáva žaloba *de damno dato*, ktorú presne na túto situáciu poznalo mestské právo. Podľa Frieda išlo o recepciu z vizigótskeho kódexu.⁶³ Opäť ale nebola priamo priznaná žaloba *actio legis Aquiliae*.

Baldus na rozdiel od Bartolusa odkazuje častejšie na *lex Aquilia* vo svojich *consilia*. Opäť ale aj u Baldusa prevažuje matéria, ktorá sa zaoberá trestným právom. V kontexte našej témy však Baldus hovorí, že trestná zodpovednosť neexistuje pokiaľ nie je prítomný *dolus*, avšak civilná zodpovednosť prostredníctvom *actio legis Aquiliae* prítomná je. Je však podľa nás veľmi pravdepodobné, že na túto žalobu odkázal skôr v teoretickej rovine, a v praxi by sa použila žaloba podľa mestského štatutárneho práva. Napríklad v prvom zväzku Baldusových *consilia* oslobodzuje robotníkov, ktorý z nedbanlivosti vysekali les iného, ale priznáva zodpovednosť ich zamestnávateľovi sankciou *de damno dato*.⁶⁴ Neodkazuje teda priamo na žalobu *legis Aquiliae* ale na všeobecne civilnoprávnu zodpovednosť z platného mestského štatutárneho práva. Otázkou však stále je, či keď Bartolus alebo Baldus odkážu na *lex Aquilia* mysleli tým návrh, že by to tak malo byť a mala by sa táto žaloba použiť, alebo je to príkaz a pokus a zakotvenie a priame uplatnenie tejto žaloby. Sme názoru, že správnou odpoveďou nie je ani jedna z uvedených. Podľa nášho názoru, Bartolus a aj Baldus používali rímske právo len ako racionálnu pomôcku na výklad platných noriem mestského štatutárneho práva. *Lex Aquilia* používali v tomto prípade ako teoreticko-právnu pomôcku. Ak by totiž chceli aby *lex Aquilia* mal silu platného zákona, tak by určite o ňom ako uznávané osoby písali inak. Písali by spôsobom aký by vzbudzoval dojem, že naozaj sa jedná o platné právo. To však v ich spisoch nenachádzame.

Povedzme, že v tých časoch bolo trestom za vraždu (t. j. zabitie s prvkom *dolus*) smrť alebo vyhnanstvo. Sudcovi ale bolo povolené uložiť nižší trest ak išlo o zabitie z nedbanlivosti (t. j. zabitie s prvkom *culpa*)⁶⁵. Sudca sa obráti na *lex Aquilia* aby vyriešil ako otázku, čo je to zabitie z prvkom *culpa* a aká by mala byť miera finančného odškodnenia. Možno z toho usúdiť že aplikuje *actio legis Aquiliae*? Podľa nášho názoru nie. Aplikuje žalobu z mestského štatutárneho práva a len si interpretačne pomáha rímskym právom. To dokazuje ako vyššie spomínaný prípad s vyrúbaním cudzieho lesa, žaloby v prípade pasenia dobytka a spôsobenia škody, či *actio de percussio* v prípade učňa. Vo všetkých týchto prípadoch by sa dalo ľahko aplikovať *actio legis Aquiliae*, ale texty komentátorov hovoria skôr o žalobách *ex forma statuta*.

⁶³ FRIED, CH. *The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus*, s. 167.

⁶⁴ Tamtiež s. 168.

⁶⁵ Hovoria o tom napríklad spisy Angelusa de Ubaldisa, ktorý pre prípad v Perugii píše o tom, že v prípade *culpy* je možné trest znížiť. ANGELUS D. U. *Commentary ad D. XLVIII. 8.7, n. 1.*

Veľmi zaujímavé boli aj myšlienky k notoricky známym prípadom požiaru, ktoré sme analyzovali v predošlom texte. Baldus píše, že nejde ani tak o civilnoprávnu zodpovednosť ale o zodpovednosť trestnoprávnu, a škodca by mal za takýto čin zaplatiť alebo byť potrestaný iným trestom. Samozrejme, sankcie by mali byť zmiernené, pokiaľ by do toho zasiahlo *vis maior* a nebolo to úplne v rukách páchatela.⁶⁶

V Baldusových *consilia* nachádzame aj prípad žalovaného, ktorý uderil svojho koňa v snahe ho popohnať, ten sa mu však vymkol kontrole, rozbehol sa a zrazil žalobcu na zem a uderil ho dva krát do hlavy. Baldus si kladie otázky:

- a) Dopustil sa žalovaný protiprávneho konania?
- b) Išlo o jedno alebo viac protiprávnych konaní?
- c) Je možné upustiť od potrestania civilnoprávnym vyrovnaním?

K prvej otázke Baldus konštatuje, že samotné popohnanie koňa protiprávnym konaním nie je, ale pokiaľ kôň v následku toho niekoho udrie, potom sa už o protiprávne konanie jedná. Odkazuje pri tom na fragmenty Paul. D. 9, 2, 28; Ulp. D. 9, 2, 29, 2; Paul. D. 9, 2, 31. K druhej otázke píše, navzdory tomu, že kôň uderil viac krát poškodeného, tak sa jedná len o jedno protiprávne konanie. Argumentuje tým, že zviera nebolo pod kontrolou žalovaného a tým pádom nemal ani pod kontrolou počet úderov, ktoré kôň poškodenému spôsobil. Nemôže mu teda viac úderov koňa zhoršiť jeho situáciu, keď on sa dopustil len jedného protiprávneho konania. Tretiu otázku rieši spôsobom, že žalovaný sa civilnoprávnou náhradou zbaví úplne trestnoprávnej zodpovednosti, t. j. vyhne sa trestu. Argumentuje, že krv bola spôsobená zvieraťom, nie priamo úderom žalovaného. Uvedená dáva do kontrastu so situáciou, kedy mestské štatutárne právo pri napadnutí na verejnosti umožňuje sa zbaviť trestu civilnoprávnou náhradou škody len z polovice.⁶⁷

Z uvedeného možno vyvodíť spôsob akým Baldus na prípady ublíženia na zdraví nazeral. Najprv vyriešil otázku, či uvedené konanie bolo protiprávnym. Potom sa zamyslel nad otázkou, či je možné postupovať podľa mestského štatutárneho práva, resp. či nie sú okolnosti, ktoré by jeho aplikáciu vylučovali. Ďalej sa zamýšľa nad tým, či je možné civilnoprávnou náhradou škody sa vyviniť spod trestnoprávnej žaloby. Je teda zrejmé, že protiprávne konanie ublíženia na zdraví rovnako ako v súčasnosti, za istých okolností spadalo ako do práva trestného tak aj do práva civilného. Existovali situácie, kedy náhrada škody oslobodzovala žalovaného z trestu (príklad koňa) a existovali aj prípady kedy to nepostačovalo (napríklad verejné ublíženie na zdraví/urážka).

Z vyššie uvedeného pre nás jednoznačne vyplýva, že nie je pochybnosť o tom, že *lex Aquilia* bol v tomto období serióznym prameňom práva. Na druhú stranu však treba

⁶⁶ Tieto myšlienky nachádzame u Baldusa aj v komentári k Ulp. D. 9, 2, 2.

⁶⁷ Tieto myšlienky nachádzame u Baldusa aj v komentári k Ulp. D. 9, 2, 2.

povedať, že sa neaplikoval priamo ale len slúžil ako aplikačná pomôcka pre výklad situácií, ktoré nemali presné riešenie v mestskom štatutárnom práve. Práve z tohto práva sa primárne aj aplikovali žaloby. Dokazuje to napríklad náhrady nemajetkovej ujmy za ublíženie na zdraví. Vtedajšie platné právne predpisy pre ňu priznávali svoje žaloby, a *actio legis Aquiliae* slúžilo len pre výklad. Je však pokrokom, že už tento spôsob náhrady bol samozrejímavý, a nie zriedkavý/diskutabilný ako to bolo v rímskom práve.

5. ZÁVER

Z komentárov Bartolusa a Baldusa dochádzame k záveru, že *lex Aquilia* nebol primárne nejakým všeobecným právom pre oblasť náhrady škody. Skôr slúžil ako pomôcka pre interpretáciu a aplikáciu mestského štatutárneho práva. Dokonca nemôžeme ani povedať, že primárnym cieľom bolo komentovať civilnoprávnu zodpovednosť nakoľko väčšina fragmentov sa skôr zameriava na aplikáciu trestnoprávných noriem z mestského štatutárneho práva a podobnosť nachádza v *lex Aquilia*. Samozrejme nachádzame tu aj komentáre, kde sa komentátori venujú aj pohľadu na civilnoprávnu zodpovednosť. Nejde však samozrejme o presný obraz práce vtedajších právnikov, nakoľko zobrať do úvahy všetky platné mestské štatutárne práva tej doby, všetky práce právnikov k nim by nestačilo rozsahom ani na niekoľko publikácií. Berieme však práce Bartolusa a Baldusa a ich porovnanie zväčša s právom Florencie za pomerne významnú vzorku.

Z uvedeného v príspevku pre nás jednoznačne vyplýva, že nie je pochybnosť o tom, že *lex Aquilia* bol v tomto období serióznym prameňom práva. Na druhú stranu však treba povedať, že sa neaplikoval priamo ale len slúžil ako aplikačná pomôcka pre výklad situácií, ktoré nemali presné riešenie v mestskom štatutárnom práve. Práve z tohto práva sa primárne aj aplikovali žaloby. Dokazuje to napríklad náhrady nemajetkovej ujmy za ublíženie na zdraví. Vtedajšie platné právne predpisy pre ňu priznávali svoje žaloby, a *actio legis Aquiliae* slúžilo len pre výklad. Je však pokrokom, že už tento spôsob náhrady bol samozrejímavý, a nie zriedkavý/diskutabilný ako to bolo v rímskom práve.

Dochádzame k záveru, že pre komentátorov nebol *lex Aquilia* prvoradým témom, ale skôr ho využili pre analýzu práva trestného. Navzdory tomu však nachádzame určité časti, ktoré svojím spôsobom prinášali nové myšlienky pre vyvodenie zodpovednosti za spôsobenú škodu.

Zoznam použitej literatúry:

1. URFUS, V. *Recepce římského práva a římskoprávní kultura za feudalismu a v počátcích kapitalismu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1987.

2. GREGOR, M. Škola glosátorov a škola komentátorov v procese recepcie rímskeho práva. In *Historia et theoria iuris*, 2015, roč. 7, č. 1, s. 20-31.
3. BARTOLUS, D. S. *Lectura Super Prima et Secunda Parte Digesti Veteris, ad D.9.2. Baptista de Tortis*: 1499.
4. FRIED, CH.: The Lex Aquilia as a Source of Law for Bartolus and Baldus. In *The American Journal of Legal History*, 1960, roč. 4, č. 2.
5. SAMPSON, J. *The Historical Foundations of Grotius' Analysis of Delict*. Leiden, Boston: 2018.
6. KOHLER J.; DEGLI, A., G. *mit einem Anhang über den Strafprozess der italienischen Statuten / herausgegeben*. Mannheim: J. Bensheimer, 1909.
7. DAHM, G. *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter*. Boston/Leiden: W. de Gruyter, 1931.
8. BALDUS, D. U. *Consilia, kniha IV*.
9. BARTOLUS, D. S. *Commentaria, ad D.16.3.32 at n.7*.
10. BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus iuris civilis Digesta Tomus I*. Bratislava: Eurokódex, 2008.
11. BALDUS, D. U. *Commentaria ad D 9, 2, 41*.
12. KAUFMANN, H. *Rezeption und usus modernus der actio legis Aquiliae*. Köln/Graz: Böhlau Verlag, 1958.
13. LANGE, H. *Schadenersatz und Privatstrafe in der Mittelalterlichen Rechtstheorie*. Münster, Cologne. 1955.
14. BARTOLUS, S. *CONSILIA QUAESTIONES ET TRACTATUS. Confilium IX*. Lyon: Thomas Berthelier. 1547,
15. ANGELUS D. U. *Commentary ad D. XLVIII. 8.7, n. 1*.

Kontaktné údaje:

JUDr. Lukáš Hájek

lukas.hajek@flaw.uniba.sk

Katedra rímskeho práva a cirkevného práva

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Súčasn \acute e pr \acute avne myslenie a r \acute mskopr \acute avna trad \acute icia
Pr \acute avn \acute ck \acute a fakulta Univerzity Komensk \acute eho v Bratislave
1. vydanie
2023

ISBN 978-80-7160-697-0

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-697-0